

T.C.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

**TARİHSEL PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE-SURİYE
İLİŞKİLERİ VE ARAP BAHARI SÜRECİ**

Celal Çelik

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Tolga Demiryol

İstanbul, 2018

TARİHSEL PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ VE ARAP BAHARI SÜRECİ

Celal ÇELİK

Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi, 2013

Altınbaş Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsüne Sunulmuştur.

BİLDİRİM

Bu dökümandaki tüm bilgilerin akademik kural ve etiğe bağılı kalınarak yazıldığını ve tez yazım kuralları kapsamında bu çalışmada bulunan ve orijinal olmayan bütün bilgi ve materyallerin referanslandırıldığını temin ederim.

Celal ÇELİK

TEŐEKKÜR

Çalıőmamın her aşamasında yardımlarını benden esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Tolga DEMİRYOL'a sonsuz teőekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Bu çalışma tarafımızca incelenmiş olup, kapsam ve kalite açısından Yüksek Lisans / Doktora tezi olmaya yeterli bulunmuştur.

_____
(Ünvan ve İsim)
Eş Danışman

_____
(Ünvan ve İsim)
Danışman

İnceleme Komitesi Üyeleri (İlk isim jüri başkanına, ikinci isim tez danışmanına aittir.)

(Ünvan ve İsim)

(Jüri)

_____

(Ünvan ve İsim)

(Jüri)

_____

(Ünvan ve İsim)

(Jüri)

_____

Bu çalışma bir Yüksek Lisans / Doktora tezinin tüm gerekli şartlarını taşımaktadır.

[Üniversite] onayı ____/____/____

_____
(Ünvan ve İsim)
Bölüm Başkanı

_____
(Ünvan ve İsim)
Enstitü Müdürü

ÖZET

TARİHSEL PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ VE ARAP BAHARI SÜRECİ

Celal ÇELİK

Altınbaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Danışman: Dr. Tolga DEMİRYOL

Bu çalışma ile Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan tüm gelişmeleri tarihsel perspektifi geniş tutarak incelemek amaçlanmıştır. İki ülke arasında yaşanan gerilimler, çatışma ve yumuşama dönemleri ile diplomasi süreçleri işlenerek ağırlıklı olarak Türkiye-Suriye ilişkilerinin Arap Baharı süreciyle birlikte gelmiş olduğu nokta incelenecektir. İki ülke ilişkilerinde birtakım belirleyici faktörler ortaya çıkmıştır. Bu faktörlerin incelenmesi açısından bir tarihsel sınıflandırma yapma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü farklı dönemlerde farklı tehdit algılamaları, farklı krizler ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda ilişkilerin seyri üç ana bölüme ayrılarak incelenmiştir. Birinci bölüm Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı öncesini, ikinci bölüm AKP iktidarı ile Suriye Krizi arasındaki süreci kapsamaktadır. Üçüncü bölümde ise Suriye Krizi'nin ilişkilere etkisi incelenmiştir.

Türkiye-Suriye ilişkilerine tarihsel perspektif geniş tutularak bakıldığında ilişkilerin başından beri çalkantılı olduğu görülmektedir. Bu geniş zaman diliminde iki ülke ilişkilerini belirleyen temel faktörler ortaya konulmuştur. Bu dönemin ardından Adana Mutabakatı ile iyileşme dönemine girildiği, krizin doğuşuna kadar ve özellikle AKP döneminde kademeli olarak gelişme gösteren bir ivme kaydedilmiştir. Dolayısıyla bu kapsamda AKP'nin iktidar olmasıyla ivme kazanan ilişkilerde düzelmeyi sağlayan etkenlerin neler olduğu, hangi diplomatik araçların Suriye üzerinde kullanıldığı ve ne gibi sonuçları olduğu inceleme için önemli konu başlıklarıdır. Suriye Krizi'nin ortaya çıkmasıyla elde edilen bütün kazanımlar

yok edilmekle kalmamış krizin boyutu karşılıklı tehdit algısını ve güvenlik kaygılarını ortaya çıkaracak derecede ilerlemiştir. Böylece 1998-2011 dönemi öncesi ve sonrası açısından değerlendirildiğinde aradaki dönem aykırı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk dış politikasının Suriye ayağı, Türkiye'nin gerektiğinde savaşı göze aldığını, diplomasiye dönölüp güvenceler alındığında çok kısa bir sürede çok büyük iyileşmeler ve gelişmeler kaydedildiğini ve oluşan şartlara göre gerektiğinde çok hızlı bir süre zarfında tarihte görülmemiş şekilde çatışma sürecine girildiğini göstermiştir. Arap Baharı sürecinde Türk dış politikası siyasiler eliyle test edilmiş, hem Orta Doğu ve Suriye üzerindeki Türk dış politikasının baskı araçlarının kapasitesini hem de uluslararası askeri bir müdahale konusunda Türkiye'nin NATO ve Orta Doğu ülkeleri üzerindeki etkisini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Hatay Sorunu, Su Sorunu, PKK, Adana Mutabakatı, AKP, Orta Doğu, Suriye.

İÇİNDEKİLER

Özet

İçindekiler

Kısaltmalar

Giriş

BİRİNCİ BÖLÜM

1) ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AKP) ÖNCESİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ.....	1
1.1. 1998 Adana Mutabakatı'na Kadar Türkiye-Suriye İlişkileri.....	2
1.1.1. Hatay Sorunu.....	2
1.2.1. Soğuk Savaş Dönemi.....	9
1.2.1.1. Bağdat Paktı.....	12
1.2.1.2 1957 Suriye Bunalımı.....	13
1.2.1.3. Türkiye'de Meydana Gelen Yönetim Değişikliğinin İlişkilerin Seyrine Etkisi; 1960'lı Yıllar.....	15
1.3. 1. İlişkilerde BAAS Etkisi ve Hafız ESAD Dönemi.....	18
1.3.1.1. Hafız ESAD Dönemi İtibariyle İki Ülke İlişkileri.....	19
1.3.1.2. Su Sorunu.....	20
1.3.1.3. Terör Sorunu.....	25
2. 1998-2002 Arası İlişkiler (Adana Mutabakatı'nı Getiren Gelişmelerden AKP İktidarı'na Kadar Olan Süreç).....	33
2.1. Ekim 1998 Krizi (Kriz Giden Süreç ve Yaşanan Gelişmeler).....	33
2.2. Krizin Sona Ermesi ve Adana Mutabakatı.....	38
2.3. Hafız Esad'ın Ölümü Nedeniyle Olumlu Seyrin İvme kazanması.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

2) 2002-2011 ARASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ (AKP SONRASI-SURİYE KRİZİ ARASI GELİŞEN SÜREÇ).....	43
2.1. 2002 Sonrası Türk Dış Politikasında Değişim.....	43

2.1.1. Güvenlik - Özgürlük İlişkisi.....	46
2.1.2. Komşularla Sıfır Sorun ve İşbirliği.....	50
2.1.3. Çok Taraflı ve Çok Boyutlu Dış Politika.....	54
2.1.4. Proaktif Dış Politika.....	55
2.2. Literatürde Türk Dış Politikasına Yönelik Eleştiriler.....	59
2.2.1. Eksen Kayması Tartışmaları.....	59
2.2.2. Beklenti - Kapasite Uyumsuzluğu.....	63
2.2.2.1. Diplomatik Güç.....	63
2.2.2.2. Ekonomik Güç.....	65
2.2.2.3. Yumuşak Güç.....	67
2.3. Türk Dış Politikasında AKP Dönemi Değişiminin Suriye Özeli.....	72
2.3.1. İlişkilerin Taraf Devletler Açısından Önemi.....	73
2.3.2. İlişkilerde Alınan Mesafe	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3) SURIYE KRİZİ DÖNEMİ İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİ (2010-2013).....	84
3.1. Suriye Krizini Doğuran Faktörler.....	84
3.2. Krize Yönelik Türk Dış Politikası.....	86
3.2.1. İkili Diploması.....	86
3.2.2. İlişkilerin Kopuşu.....	93
3.3. Kriz Sonrası Karşılıklı Hamleler ve Çatışmalar.....	96
3.3.1. Türkiye-Suriye Muhalefeti İlişkileri.....	96
3.3.2. Suriye-PYD İlişkileri ve Anlamı.....	99
3.3.3. Jet Krizi Süreci.....	101
3.3.4. Akçakale Saldırısı.....	103
3.3.5. Cilvegözü Saldırısı.....	104
3.3.6. Reyhanlı Saldırısı.....	105
3.3.7. Muhalefete Giden Türk İstihbaratı Tırları.....	107
3.4. Krizin Çözümüne Yönelik Türkiye'nin Katılım Sağladığı Oluşumlar.....	108
3.4.1. Bölgesel Oluşumlar.....	108
3.4.2. Küresel Girişimler.....	112
3.4.2.1. Küresel Bir Çözüm Denemesi: Annan Planı	115
3.4.2.2. Cenevre Toplantısı	116
3.4.2.3. Kimyasal Silahların İmhası.....	118
Sonuç.....	122
Kaynakça.....	129

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ASALA	: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu)
BAAS	: Hizb el-Ba's el-Arabi el-İştiraki (Arap Sosyalist Partisi veya Arap Sosyalist Diriliş Partisi)
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
MC	: Milletler Cemiyeti
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MKÖ	: Müslüman Kardeşler Örgütü
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması)
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	: Yekineyen Parastina Gel (Halkçı Koruma Birlikleri)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan gerilimler, çatışma ve yumuşama dönemleri ile diplomasi süreçleri işlenerek ağırlıklı olarak Türkiye-Suriye ilişkilerinin Arap Baharı süreciyle birlikte gelmiş olduğu noktaya yakından bakmak amaçlanmaktadır.

İki ülke ilişkilerinin doğru incelenebilmesi için öncelikle cevap verilmesi gereken birtakım önemli sorular vardır. Örneğin Türkiye'nin Suriye politikasını şekillendiren tarihsel faktörlerin neler olduğu, ilişkilerin düzelme eğilimine girdiği 1998 Adana Mutabakatı'na kadar iki ülke ilişkilerinde belirleyici rol oynayan başlıkların neler olduğu önemli sorulardır. Adana Mutabakatı ile başlayan ve 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidar olmasıyla ivme kazanan ilişkilerde düzelmeyi sağlayan etkenlerin neler olduğu, hangi diplomatik araçların Suriye üzerinde kullanıldığı ve ne gibi sonuçları olduğu değerlendirme kapsamındaki hususlardandır. 1998 dönemi sonrası edinilen tüm kazanımların Arap Baharı ile başlayan yeni gerilim sürecine engel olamaması ve Arap Baharı sonrası oluşan yeni bölgesel ve küresel konjonktürde Türkiye'nin almış olduğu konum diğer ehemmiyet arz eden konulardır.

Türkiye ve Suriye ilişkileri tarihsel perspektifi genişleterek baktığımızda başından beri çalkantılı olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla ilişkileri salt bir biçimde Arap Baharı sonrasında yaşanan gelişmeler ışığında değerlendirmek doğru değildir. Arap Baharı sonrası dönem ile 1998 Adana Mutabakatı öncesi arasında kalan 1998-2011 dönemini ele aldığımızda bir kural dışılık göze çarpmaktadır. Çünkü 1998-2011 dönemi dışında iki ülke ilişkileri incelenirken güvenlik temelli politikalar ön plana çıkarken aradaki dönemde ise güvenlik kaygısının bir tarafa bırakıldığı, ciddi anlamda yakın diplomatik ilişkiler kurulduğu görülmektedir. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidar olduğu 2002 yılı sonrası iki ülke ilişkileri incelendiğinde Arap Baharı sürecine kadar olan zaman diliminde işbirliğine dayalı dostluk temelli bir ortam hâkim iken Arap Baharı süreciyle başlayan gerilimlerle birlikte karşılıklı tehdit algısının ortaya çıktığı yeni bir süreç doğmuş böylelikle 1998 Adana Mutabakatı öncesi

ortama yeniden dönülmüştür. Dolayısıyla Arap Baharı sonrası iki ülke ilişkilerinde ortaya çıkan çatışmacı ve gerilim süreci yeni bir süreç gibi algılanmamalıdır. İki ülke ilişkilerini belirleyen çeşitli tarihsel faktörler vardır ve bu faktörler genellikle ilişkileri karşılıklı tehdit algısının hâkim olduğu bir pozisyonda konumlandırmıştır. Bu faktörler Suriye'nin bağımsızlığını elde etme süreci ile başlayarak 1998 Adana Mutabakatı'na kadar Hatay Sorunu, Su Sorunu, Suriye'nin PKK'ya destek vermesi ve Soğuk Savaş sürecinde tercih edilen zıt kutuplar çerçevesinde yaşanan gelişmeler şeklinde kendini göstermiştir. Zaten yaklaşık yarım asır boyunca düşmanlık temelinde ilerleyen hatta bazen çatışmaların eşiğine gelen ilişkiler 2002 yılında AKP'nin iktidar olmasıyla olumlu ivme kazanmış daha sonra Arap Baharı süreciyle tekrar gerilimlerin hâkim olduğu bir ortama dönülmüştür. Çalışmada iki ülke ilişkilerini şekillendiren tüm faktörler gerek literatüre giren bilimsel veri ve kaynaklar ışığında, gerek iki ülkeyi ilgilendiren ikili ve bölgesel anlaşmalar ışığında ve gerekse ülke liderlerinin kendi dönemlerinde yapmış olduğu faaliyetler ve söylemler ışığında değerlendirilerek istenilen sonuca varmak hedeflenmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde AKP'nin 2002 yılında iktidar olmasına kadar olan tüm ilişkiler ele alınacaktır. Bu bölüm kendi içerisinde iki ana alt başlıkla ayrılmakta olup birinci kısımda 1998 yılı Adana Mutabakatı'na kadar olan dönem ikinci kısımda ise 1998 yılı ile 2002 yılı arasındaki gelişmeler ele alınacaktır. 1998 yılı öncesine bakıldığında iki ülke ilişkilerini belirleyen tarihsel faktörler olarak Hatay Sorunu, Soğuk Savaş süreci gerilimleri, Su Sorunu ve Terör Sorunu karşımıza çıkmaktadır. Su ve Terör Sorunu Suriye'de BAAS (Arap Sosyalist Partisi veya Arap Sosyalist Diriliş Partisi) Partisi'nin yönetime gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu iki önemli sorun Hafız Esad yönetimi olan BAAS Partisi'nin iktidara gelmesinin bir sonucu olarak kabul edilmiş ve bu başlık altında incelenmiştir. Birinci bölümün ikinci kısmında ise Adana Mutabakatı'nı getiren gelişmelerden AKP İktidarı'na kadar olan süreç işlenmiştir. İki ülke arasında 1998 yılında

varılan mutabakat öncesinde yaşanan Ekim 1998 Krizi, krizin sona ermesinin ardından varılan mutabakatın ihtiva ettiği maddeler ve daha sonra Hafız Esad'ın ölümünün iki ülke ilişkilerine etkisi incelenecektir.

İkinci bölümde AKP'nin iktidar olduğu 2002 yılı ile Suriye Krizi olarak adlandırılan 2011 yılları arasında iki ülke ilişkileri ele alınacaktır. Türkiye'nin AKP iktidarı döneminde Arap Baharı'na kadar olan süreçte bölgeye yönelik uyguladığı belirli yeni dış politika araçları vardır. Güvenlik ve özgürlük ilişkisi, komşularla sıfır sorun ve maksimum işbirliği, çok taraflı ve çok boyutlu dış politika, proaktif dış politika olarak karşımıza çıkan ve AKP iktidarı döneminde özellikle Orta Doğu ülkeleri üzerinde pratiğe aktarılmak istenen bu ilkelerin bölge üzerindeki etkileri ve sonuçları ikinci bölümün birinci kısmında işlenmiştir. Suriye'nin bir Orta Doğu ülkesi olması nedeniyle öncelikle birinci kısımda AKP iktidarı ile birlikte 2002 sonrası Türk Dış Politikasındaki genel amaçların ve teorik yaklaşımların neler olduğu ve bunun Orta Doğu bölgesine yönelik uygulanışı incelenecektir. İkinci kısımda Türk Dış Politikasındaki bu amaçlara yönelik eleştiriler anlatılacak ve bu politikaların sahada başarıya ulaşmasının önündeki engellerin neler olduğu ve bu konudaki tartışmalar incelenecektir. Son kısımda ise Türk Dış Politikasının Suriye özelindeki yansımaları ve yaşanan gelişmeler ele alınacaktır. Adana Mutabakatı süreci iki ülke ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilse de 2002 yılında AKP'nin iktidar olması Türkiye-Suriye ilişkilerindeki değişimin asıl başlangıcı olarak kabul edilebilir. AKP iktidarının Suriye'ye yönelik kullandığı barışçı dil ve yürüttüğü uygulamalar bu değişimin göstergeleridir. AKP dönemi Suriye politikası Arap Baharı başlangıcına kadar ele alındığında ilişkilerin dostluk temeline dayandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunda dönem içerisinde Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık makamlarında bulunan Recep Tayyip Erdoğan ile Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı makamlarında bulunan Ahmet Davutoğlu'nun bölgeye yönelik izlediği dış politika araçları etkili olmuştur. Suriye ile ilişkilerde AKP'nin 2002 yılında iktidar olması ile Suriye'de halk

hareketlerinin başlaması arasındaki süreçte ortaya çıkan kriz dönemine kadarki sürecin anlaşılabilmesi ve incelenebilmesi açısından dış politika elitinin/yapıcılarının ‘yeni dış politika’ söylemi bütün araçlarıyla tanınmalıdır. Bu açıdan Erdoğan’ın siyasi liderliğinde ve özellikle Davutoğlu’nun entellektüel ve pratik mimarlığını yaptığı dönemde literatüre giren kavramların ifade ettiği anlam ve pratiğe aktarımı çalışılacaktır. Tarihsel göstergeye zıt bir şekilde hızlı bir iyileşme kaydeden ilişkilerin taraf devletler açısından önemi, iki ülke arasında dostluk temelinde atılan bütün adımlar bu bölüm kapsamında çalışma konusu olarak işlenmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde daha kısa bir zaman dilimine daha yakından bakmak amaçlanmıştır. Dört kısımda incelenecek olan bu bölümün ilk kısmında Suriye’deki krizi doğuran faktörlerin neler olduğu, ikinci kısımda ise bu krize yönelik Türkiye’nin yaklaşımı incelenecektir. AKP hükümeti dönemiyle yakalanan olumlu ivme Arap Baharı’nın Suriye’de halk olaylarını tetiklemesiyle girilen yeni süreçte konu Türkiye için sadece bir dış politika meselesi olmaktan çıkıp bir güvenlik meselesi haline gelmiştir. Bu güvenlik endişesini ortaya çıkaran birtakım gerilim ve çatışmalara üçüncü kısımda yer verilmiştir. Hem bu güvenlik endişesi nedeniyle hem de rejimin halkına uyguladığı şiddet ve bunun ortaya çıkardığı kaygılar nedeniyle Türkiye gerek bölgesel gerekse küresel ölçekte belirli girişimlerde bulunmuştur. Bunların kapsamı da kimyasal silahların imhası süreciyle sınırlandırılarak son kısımda işlenmiştir.

Özellikle 2002 sonrası Türk Dış Politikası yorumlanırken Türkiye’nin Orta Doğu’ya açılan kapısı olarak değerlendirilen Suriye ile Türkiye ilişkileri karşılıklı olarak bağımlılıklar ve önemler arz etmektedir. Gerek en uzun kara sınırlarına sahip olması, gerek iki ülkenin 2002-2011 sürecinde ekonomik ve stratejik yüksek düzeyli iş birliği açısından varılan yol, gerek ortak zengin tarihsel bağlılık gibi sebepler Türkiye ve Suriye’nin birbirlerine dostluk bağlamında yaklaşmalarını gerekli kılan durumlardır. Suriye ise Batıyla olan ilişkilerin

gelişmesi, izole olunmuş uluslararası arena ile entegrasyon ve küresel ölçekte saygınlık ve uyum açısından Türkiye ile olan ilişkilerin önemini ciddiye almıştır.

Uzun yıllar sorunlu bir temelde seyretmiş olan iki ülke ilişkilerinin 1998 Adana Mutabakatı ile Türkiye'nin terör hassasiyetleri konusunda Suriye tarafından atılan adımlar sayesinde olumlu bir zemine oturmuştur. 2002 yılında AKP iktidarı ile bu olumlu hava ivme kazanarak yaklaşık 10 yıl gibi bir sürede tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır. Öyle ki iki ülkenin bakanlar kurulu toplantılarının birlikte yapıldığı ve yüksek düzeyli stratejik ortaklık anlaşmalarının imzalandığına şahit olunmuştur.

Arap Baharı vakıası sonrası iki ülke ilişkileri son dönemde edindiği bütün kazanımların yok edildiği, bütün ilişkilerin askıya alındığı, dostluk zemininden çatışma aşamalarına geçildiği ve iki ülkenin birbirine düşman algısıyla yaklaştığı bir zemine oturmuştur. Çalışma çerçevesinde Suriye'de kimyasal silahların imhasına kadar Suriye'deki iç karışıklık sonrasında gelinen durum bütün yönleriyle gerek hedef ülke bazında gerek bölgesel ve küresel anlamda yürütülen diplomasi ve iki ülkenin yaşadığı sıcak çatışmalar neticesi oluşan ortam hakkında akademik yapıtların ışığı ve yardımında değerlendirme yapılmıştır.

Dolayısıyla çalışma sonunda hedeflenen şunlardır;

Türkiye-Suriye ilişkilerine tarihsel perspektiften bakıldığında ilişkilerin şekillenmesini sağlayan gelişmelerin neler olduğunu anlamak (AKP iktidarı dönemi öncesindeki Hatay Sorunu, Su Sorunu, PKK sorunu gibi etkenler) ve Adana Mutabakatı sürecini incelemek,

Türkiye-Suriye ilişkilerinin 2002'den 2011'e kadar izlediği süreçte neler yaşandığı, kazanılan ivmenin genel ve özel sebepleri ile neticenin alınmasında dış politikada uygulanan yeni ilkelerin etkisini anlamak,

Arap Baharı'ndan etkilenen Suriye ile ilişkilerde girilen yeni sürece neden olan özel ve genel sebeplerle birlikte girilen çatışma sürecinde yaşanan gelişmeleri değerlendirmek.

Nitekim Türkiye ve Suriye ilişkileri zaten başlangıcından beri sorunlu ve çalkantılıydı. 1998-2011 dönemi ise öncesi ve sonrası açısından düşünüldüğünde ise aykırı (istisnai) dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla 2011 sonrasında bozulan ilişkileri 1998'den sonra düzelen haliyle değerlendirmek doğru olmayacaktır. Tarihsel perspektifi genişleterek baktığımızda Arap Baharı sonrasında yaşanan kriz dönemi aslında 1998 yılı öncesindeki kriz dönemiyle paraleldir. Aradaki dönemse kural dışı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü 1998-2011 dönemi dışında iki ülke ilişkileri incelenirken güvenlik temelli politikalar ön plana çıkarken aradaki dönemde ise ciddi anlamda yakın diplomatik ilişkiler kurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1) ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AKP) ÖNCESİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Bu bölüm kapsamında Türkiye’de 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) öncesi iki ülke ilişkilerini belirleyen tarihsel faktörlerin neler olduğu, sorunların ortaya çıkış sebepleri ve sonuçları iki kısma ayrılarak incelenecektir. Birinci kısımda bu faktörlerden en önemlileri olan Hatay Sorunu, Soğuk Savaş döneminin etkileri ve Hafız Esad iktidarı döneminde yaşanan gelişmeler ele alınacaktır. Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasıyla Hatay Sorunu’nu ortaya çıkaran sebeplerden en çok öne çıkan Suriye’nin Hatay ilinin özellikle demografik yapısı yönünden ileri sürdüğü gerekçelerle bölge üzerinde hak iddiasında bulunma girişimleridir. Dolayısıyla bu başlıkta Hatay Sorunu’nu ortaya çıkaran sebeplerle birlikte soruna tarafların bakışı ele alınacaktır. Soğuk Savaş sürecinde iki ülke ilişkilerinin seyri de yine bu kısımda ele alınacaktır. Süreç içerisindeki önemli gelişmelerden olan Bağdat Paktı, 1957 Bunalımı ve Türkiye’de 1960 yılında gerçekleşen darbe ile iktidar olan yeni yönetim dönemi ayrı birer başlıkta incelenecektir. Suriye’de BAAS Partisi (Arap Sosyalist Partisi veya Arap Sosyalist Diriliş Partisi) dönemiyle birlikte ilişkilere yeni sorunlar eklenmiştir. Bu sorunlar özellikle Su ve Terör Sorunu olarak karşımıza çıkmakta olup birinci kısmın son bölümü bu başlıklardan oluşmaktadır.

İkinci kısımda ise iki ülke ilişkilerini tarihsel olarak şekillendiren bu meselelerin ortaya çıkardığı tehdit algısı ve kriz birikiminin tezahürü olan 1998 yılı Ekim ayında yaşanan kriz ile zirveye çıkan ve Adana Mutabakatı ile yumuşayan ilişkiler ele alınacaktır. 1998 yılı ile 2002 yılında AKP’nin iktidar olması arasındaki süreçte yaşanan gelişmeler bu bölümde incelenecektir.

1.1. 1998 Adana Mutabakatı'na Kadar Türkiye-Suriye İlişkileri

Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerinin tarihsel seyri göz önüne alındığında olağan bir komşuluk ilişkisi çerçevesinde değil ağırlıklı olarak bir takım sorunlu meseleler üzerinde geliştiği görülmektedir. Hatay sorunu, su sorunu ve terör sorunu bu meselelerin başta gelenleridir. Dolayısıyla genel seyrin komşuluk ilişkisi nedeniyle ya zorunlu diplomatik bağlantılar ya da sorunlu meselelerin ihtilafı arasında olduğu anlaşılmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde iki ülke ilişkilerine bakıldığında sırasıyla Hatay meselesi, su sorunu ve Suriye'nin PKK'ya verdiği desteğin 1998 yılında iki ülke arasında varılan mutabakat sürecine kadar belirleyici olduğu ve ilişkilerin olumsuz zeminde seyrettiği görülmektedir. (Athoğlu, 2010, s.1). İlişkileri belirleyen bu faktörler içerisinde iki ülke açısından en bariz olanı ise tehdit algısıdır. Hatay sorunu bu algıyı tetikleyen ilk nedendir.

1.1.1. Hatay Sorunu

Orta Doğu'daki birçok ülkeyle olan ilişkilerde olduğu gibi Suriye ile ilişkilerin temeli her iki ülkenin Osmanlı İmparatorluğu mirası oluşudur. Suriye 1517 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş, imparatorluğun dağılışından 1936 yılına kadar Fransız mandasında kalmıştır. Suriye'nin üzerinde hak iddiasında bulunduğu Hatay'ın bir mesele haline gelişi Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Fransa'nın burayı işgali ile olmuştur. Bu ara dönemde Suriye ile ilişkiler Fransa üzerinden yürümüştür ki Türkiye-Suriye kara sınırını belirleyen 20 Ekim 1921 tarihli Ankara anlaşmasının Türkiye ile Fransa arasında yapılması bunun göstergesidir (Aybars, 1986, ss. 291-293). Hatay, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından ve Milletler Cemiyeti'ne üye olmasından sonra iki ülke arasında uzun yıllar boyunca sorun teşkil etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Misakı Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen Hatay'a Ankara Anlaşmasıyla özel bir yönetim şekli belirlenmiş, burada bulunan Türklerin kültürel hakları bu anlaşmayla güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Bu tarihten itibaren özerk bir bölge haline gelen Hatay gelecekte özellikle Suriye'de etnik temelde siyaset yaparak popüler olmaya başlayan BAAS Partisinin ütopyik Büyük Suriye İdeali çerçevesinde milli bir konu haline getirdiği sorun olarak iki ülke ilişkilerinin çıkmazıdır (Aslan, 2008, s.26). Daha sonra Suriye'nin Hatay'ı kendi haritası içerisinde gösteren ve basına yansıyan resmi beşeri harita görselleri ve Hatay'ın anavatanına katılımını kabullenememesi ise iki ülke arasında sorunun süreklilik arz ettiğinin göstergesi olacaktır.

24 Temmuz 1923'te yapılan Lozan Barış Anlaşması ve 30 Mayıs 1926 tarihli Türkiye-Fransa Dostluk Sözleşmesi'nde Hatay'ın daha önceki mutabakatlarda benimsenen özel yönetim şekli durumu değişmemiş, Hatay mevcut durum olan özerkliğini koruduğundan Türkiye açısından henüz tam olarak sorun teşkil etmemiştir. Ancak Fransa'nın 9 Eylül 1936'da Suriye ile yaptığı anlaşma hem Türkiye'nin Fransa ile ilişkilerini bozmuş hem de Hatay sorununu Türkiye için bir kriz haline getirmiştir. Bu anlaşmanın 3. Maddesine göre; "... yüksek akit taraflar manda rejiminin sona erdiği gün, Fransa hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletler arası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini yalnız Suriye Hükümeti'ne devretmek için bütün tedbirleri alacaktır" (Turhan, 2012, s.10). Şeklinde bir ifade belirtilerek özerk Sancak yönetiminde bulunan Türklerin statüsü tehlikeye düşürülmüştür. Bahse konu ifade iki ülkenin parlamentolarından geçirilip Suriye'nin Milletler Cemiyeti üyesi olmasından sonra yürürlüğe girecek olmasıyla da Türkiye açısından sorun teşkil etmiştir. İfadenin geçtiği maddede Hatay ile ilgili açık bir durum yer almamasına rağmen Fransa'nın bölgede kurmuş olduğu manda yönetiminin son bulmasıyla yapılan ve ileride yapılacak olan anlaşmalarda Suriye'nin tek muhatap olacak olması, çözülmemiş bir Hatay sorununun çözümünü daha da

zorlaştıracaktır. Ayrıca bu durum Suriye'nin üzerinde hak iddiasında bulunduğu Hatay'a karşı takındığı politikaları daha da tehlikeli hale getirecektir (Turhan, 2012, s.10).

Nitekim Türkiye hem Fransa'ya bu anlaşma sebebiyle nota vererek hem de konuyu Milletler Cemiyeti'nin (MC) gündemine taşıyarak meseleye statükocu ya da revizyonist bir yaklaşım yerine uluslararası çözümü yeğleyen bir yaklaşım sergilemiş oldu. Türkiye'nin bu konudaki savı Suriye ve Lübnan'a nasıl bağımsızlık veriliyorsa Hatay'a (İskenderun Sancağı) da aynı şekilde bağımsızlık verilmesiydi. Nihayetinde 14 Aralık 1936 tarihinde MC meseleye el koydu ve özellikle İngiltere'nin arabulucu misyonu üstlenmesiyle konsey Sandler Raporu'nu kabul etti. 27 Ocak 1937 tarihinde Sancak için özerk bir statü kabul edildi. Bu özerk statünün uluslararası açıdan geçerliliğini sağlamak için bağımsız bir anayasa ile yönetilmesi gerektiğinden oluşturulan beş kişilik komite ile bir Sancak Anayasası oluşturuldu ve 29 Mayıs 1937'de MC konseyinde kabul edilerek bu statü uluslararası alanda da geçerliliğini sağlamış oldu. Bu statüye göre İskenderun Sancağı; içişlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı, kendine özgü bir anayasa ile idare edilen ayrı bir varlık olacaktı. Burası MC'nin gözetimi altına konacak ve bu gözetim bir Fransız temsilci aracılığıyla sağlanacaktı. Bu durum Türkiye'yi yeni girişimlere ve anlaşmalara yöneltecekti. Nitekim daha sonra Fransa ve Türkiye bir antlaşma yaparak, Sancağın bütünlüğünü ve statüsünü birlikte garanti altına alacaklardır (Elibol ve Arıkan, 1994, s.31).

Kazandığı statünün ardından doğal olarak seçim yapılması ihtiyacı doğmuş ve yine MC'nin hazırladığı bir seçim komisyonu ile bölgede seçim yapılmıştır. Seçimin yapılmasından haberdar edilmeyen Türkiye duruma itiraz etmiş ve seçim yenilenmiştir. 24 Ağustos 1938'de yapılan seçimde Türk kökenli adaylar 40 sandalyenin 22'sini kazanmış, 2 Eylül 1938'de Türkiye'nin desteklediği Tayfur Sökmen'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Hatay Devleti kurulmuştur (Aslan, 2008, s.28). Buraya kadar Hatay ile yaşanan gelişmelerin seyri Türkiye'nin istediği şekilde gerçekleşmiş ve lehine olmuştur.

Türkiye'nin Hatay'ı topraklarına katma arzusu karşısında asıl problem o döneme kadar Fransa iken İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte yükselen savaş atmosferi ve egemen güçler açısından değişen konjonktür ve kutuplaşma gereği daha fazla ittifak kurmak ve daha güçlü olma güdüsüyle yaşanan gelişmeler Hatay konusunda Türkiye'nin lehine olmaya devam etmiştir. Bu duruma örnek olarak İtalya ve özellikle Almanya'ya karşı güçlü ittifaklar ve dost arayışları içerisinde bulunan İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'yi kazanma ve kendi safına çekme arzusu gösterilebilir. Nitekim "Türk - İngiliz görüşmeleri sonucu 12 Mayıs 1939'da Türk- İngiliz-Fransız ittifakının temelini oluşturacak bir ortak deklarasyon açıklanmıştır. Ortak demeç ile ilan edilen Türk-İngiliz ittifakının üçlü olmasını isteyen Fransa Türkiye'nin Hatay konusundaki isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. 23 Haziran 1939 tarihinde Ankara'da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Fransa Büyükelçisi Rene Massigli tarafından Türkiye ile Suriye arasında toprak sorununun kesin çözümüne ilişkin antlaşma yapılmış ve bu antlaşma ile Fransa Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmiştir" (Opruklu, 2006, ss.199-200).

Türkiye'nin sınırlarına Hatay'ı dâhil edecek şekilde Fransa ile yapmış olduğu antlaşma, bunun geleceğe dair ifadeler ihtiva etmemesi yine bölge üzerinde Türkiye'nin egemenliğinin şartlarla kısıtlanmamış olması, nihayetinde MC'nin de bu konuda aksi yönde herhangi bir karar almamış olması meselenin Türkiye ve Batı ile özelde ise Fransa'yla arasında bir sorun olmaktan çıkmış ve taraflardan sadece Türkiye ve Suriye kalmıştır. Bundan sonraki süreç özerk bir bölge olan Hatay'ın doğal yollarla Türkiye'ye katılmasını sağlamak olacaktır. Nitekim hiçbir gizli maddesi olmayan ve geleceğe yönelik hiçbir hüküm içermeyen bu antlaşmaya göre; Türkiye – Suriye sınırı Hatay'ı Türkiye sınırlarına dâhil edilecek şekilde düzenleniyor, Fransa işgalle ele geçirdiği ve MC kararıyla mandater tayin edildiği bölge üzerinde, kendisine tanınmış olan hak ve yetkileri hukuki yoldan kayıtsız şartsız Türkiye'ye devrediyordu. Buna göre; Fransız kuvvetlerinin bir ay içinde Hatay'ı boşaltması, Suriye'nin

toprak bütünlüğünün ve iç güvenliğinin sağlanması gibi hususlar kabul edilmiştir. Bu antlaşma ile Milletler Cemiyeti sınır Komisyonunun belirlediği Hatay Devleti, sınırları Türkiye – Suriye sınırı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı göstererek, içişlerine karışmayacağına dair taahhüt vermektedir.

Antlaşmanın imzalanması haberi ile birlikte resmi dairelerden Hatay Devleti bayrakları indirilerek, yerine Türk bayrağı çekilmiştir. Bu gelişmelerin ardından toplanan Hatay Millet Meclisi oylama ile Anavatana katılma kararı almıştır. Bu kararla Hükümet işleri Türkiye'nin özel delegesi Cevat Açıkalın'a devredilmiştir. Böylece Hatay Devleti kendi arzu ve iradesiyle kendi varlığına son vererek Türkiye'nin bir vilayeti olmuştur. TBMM'nin 30 Haziranda alınan bu kararı onamasıyla Hatay Türkiye topraklarına katılmıştır'' (Opruklu, 2006, ss.199-200). Bu gelişme o dönem Türk basınına Hatay'ın anavatana kavuştuğu şeklinde yansdı. Suriye Parlamentosu Hatay Parlamentosunun almış olduğu bu kararı protesto ederek tanımadığını açıkladı. Ancak Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını engelleyemedi (Demir, 2011, s.698).

Fransa Suriye üzerindeki otoritesini azaltması ve Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla Hatay sorunu daha yoğun biçimde gündeme gelmeye devam etti.

“Hatay Türkiye'ye 1939'da katıldıktan sonra Suriye henüz bağımsızlığını kazanmış değildi. Buna rağmen Suriye Meclis Başkanı Nasuhi Buharî Antlaşmanın imzalanmasından sonra, Fransız Hükümetine ve Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvurarak 1939 Antlaşması ile Fransa'yı Milletler Cemiyeti Manda'sının kendisine verdiği yetkileri aşmakla itham etmişti. İlk Suriye Hükümeti'nin kurulduğu 5 Temmuz 1944'te, Suriye Dışişleri Bakanlığı, Şam'daki yabancı diplomatik misyonlara gönderdiği bir genelge notada Suriye Hükümeti'nin, Fransa'nın Suriye adına imzaladığı uluslararası antlaşmalara, şahısların ve toplulukların bunlardan doğan

hukukuna saygı göstermeyi kararlaştırmış olduğunu bildirdi. Bu yükümlülük kuşkusuz Hatay'a ilişkin anlaşmaları da kapsamaktaydı. Ne var ki, 1946'da Fransa'nın bölgeyi tamamen terk etmesinden sonra Suriye'nin tutumu değişti. Şam'dan yapılan açıklamalarda, Türkiye'nin Hatay üzerindeki egemenliğinin hukuk dışı olduğu vurgulanıyor ve diğer Arap ülkelerine Suriye ile bu konuda dayanışma içinde olmaları çağrısı yapılıyordu. Bu tutum karşısında Türkiye de Suriye'yi tanımayı geciktirmekteydi, fakat Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın arabuluculuğu ile bir uzlaşmaya varıldı. Türkiye Hatay'ın ilhakının Suriye'ce resmen tanınması için ısrar etmemeyi, Suriye de sorunu resmen ileri sürmemeyi kabul etti. Mart 1946'da Türkiye Suriye'nin bağımsızlığını tanıdı böylece sorun tamamen çözülmese de ertelenmiş oldu'' (Türkmen, 2014, s.10).

Hatay sorunu ilk etapta Fransa'nın bu bölgeye yönelik yayılcı anlayışının ve sömürgeci politikalarının bir sonucu olarak Türkiye ile Fransa arasında bir sorun olarak kendini göstermeye başlamış, manda yönetiminin son bulması ve bağımsızlığın kazanılmasıyla da Suriye'de gittikçe yükselen ve yönetimi ele geçiren Arap milliyetçiliğini benimsemiş akımların ve özellikle de BAAS çevrelerinin ütopyik bir Büyük Suriye hayali ile devam etmiştir.

Hatay meselesine tarafların perspektifinden bakmak gerekirse; gerek Türkiye'nin yapmış olduğu uluslararası girişimler, gerek Lozan'dan sonra verilen uzun çabalar gözlemlendiğinde Türkiye için oldukça ehemmiyet arz ettiği anlaşılmaktadır. Verilen bu önemin bir takım sebepleri vardır. Öncelikle bağımsızlığını kazanmakta olan bir Suriye'nin Türkiye topraklarında gözü olacaktır ki bunun da başında Hatay gelir. Dolayısıyla Hatay konusunda sağlanacak bir başarı Suriyeli milliyetçilere prim vermemenin ilk aşaması olacaktır. Ayrıca Atatürk tarafından bölgenin tarihi ve sosyolojik açıdan Türk bölgesi olarak

görülmesi bir diğer nedendir. Atatürk'ün 1 Kasım 1936'da TBMM açılışında yaptığı konuşmada bu hassasiyet açıkça anlaşılmaktadır. Konuşmanın bir bölümü şu şekildedir;

“Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyetle ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve Hakk'ı sevenler alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlar ve tabii görürler” (Atatürk, 1936).

Nitekim Türkiye'nin Hatay'a yönelik politikası öncelikle bizzat Atatürk tarafından tespit edilerek iki aşamalı bir strateji benimsenmiştir. Bunlardan birincisi, Hatay'ın bağımsızlığı desteklenerek Suriye'nin bir parçası olmasını engellemek, ikincisi ise şartlar olgunlaştığı anda Hatay'ın Türkiye'ye katılımını gerçekleştirmektir (Turhan, 2012, s.13).

Hatay'ın gerek konumu ve Akdeniz'e olan kıyısı nedeniyle tarih boyunca bir ticaret güzergâhı olması gerekse bünyesindeki Amanos Dağları'nın Türkiye için güneyde doğal bir kale konumunda olması önemlidir. Bu etkenler nedeniyle Hatay konusu Türkiye için hep sıcak bir mesele olarak kalmış ve girişimler ardı ardına gelmiştir. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vererek İskenderun Sancağı üzerindeki yükümlülüklerini yeni Suriye hükümetine devretmesi üzerine harekete geçen Türkiye; Hatay sorununa toprak isteyerek değil, Suriye'ye tanındığı gibi, Sancak bölgesi için bağımsızlık isteyerek gündem oluşturmuş ve işe başlamıştır. Bunun paralelinde Türkiye söylemlerinde Sancak konusunun çözümünü uluslararası platformlarda diyalog esasına dayalı bir metotla sağlamaya çalışmıştır (Turhan, 2008, s.12). Bu durumun bir göstergesi de Türk Dışişleri Bakanlığı'nca Suriye'de görevli bulunan diplomatlarına Sancak bölgesini ziyaret etmemeleri yönünde talimat vermiş olmasıdır (Erkin, 1980, s. 86).

Suriye açısından bakıldığında Osmanlı himayesinden kurtulmuş, yeni kurulmakta olan ve iç politika malzemesi olarak kullanışlı olması nedeniyle halk tabanında destek bulacağı kesin olan böyle bir konu Suriye tarafından kolayca milli bir mesele haline getirilebilmiştir. 15 Nisan 1946'da Fransa Suriye'deki tüm askeri birliklerini çekmiş ve manda dönemi 17 Nisan 1946'da resmen bitmiştir. Dolayısıyla bağımsızlığını kazanan Suriye'nin yaptığı ilk işlerden birisi Hatay üzerinde hak iddia etmesi olmuştur. Zaten Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye ilhak etmesini bir türlü kabul edememiştir (Demir, 2011, s.698). Okullarda okutulan coğrafya kitaplarında; Adana, Mersin, Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır'ı da içine alan Büyük Suriye haritası bunun bir göstergesidir (Gürbüz, 2003, s.177).

Belirtildiği üzere meselenin çözümü konusunda bölgesel anlamda ilk girişim olarak kabul edilebilecek gelişme 1946 yılında gerçekleşti. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın arabuluculuğuyla, iki ülke arasında bir takım görüşmeler yapıldı. Sonunda varılan mutabakat ile Türkiye, Hatay'ın katılımının Suriye tarafından tanınması için ısrar etmeyeceğini, Suriye'de bu sorunu resmen ileri sürmeyeceğini kabul etti (Kürkçüoğlu, 1972, s.16). Çözümün ertelenmesi iki ülke arasında bu sorunun kronikleşmesine ve iyi ilişkiler kurulmasına engel oldu.

1.2.1. Soğuk Savaş Dönemi

II. Dünya Savaşı'nda SSCB ve ABD, Hitler Almanya'sı ile Mussolini yönetimindeki İtalya'yı dize getirmiştir. Savaş sonrasında uluslararası ilişkilerin tarihi, karşıt iki ideolojiye sahip ABD ile SSCB'nin dünyada etki kurmak için gösterdikleri rekabetin görüntüsüne şahit olmuştur. Savaştan yıkık çıkan Avrupa devletlerinin çoğunluğu ABD etrafında olmak üzere bu iki güçlü devletin çevresinde kümelenmiştir. Dolayısıyla ortaya çift kutuplu bir uluslararası denge çıkmıştır. Uluslararası düzenin değişip sistemin çift kutuplu bir hal almasıyla Suriye ve Türkiye de taraflarını farklı seçerek ilişkilerde Hatay Sorunu ile başlayan olumsuz seyri

sürdürmüştür. “Yani karşıt bloklarda yer alan iki ülke ilişkileri, sistemin genel özelliğine uygun sistemsel çatışmanın aktörleri olarak devam etmiştir. İlişkilerde, Hatay sorunu sonrası başlayan durağan dönem uluslararası sisteme paralel çatışmacı karakterini Soğuk Savaş döneminde de sürdürmüştür” (Turhan, 2012, s.21).

Batılı devletlerin iyiden iyiye Soğuk Savaş’tan bahsetmeleri ve yeni uluslararası düzenin kurallarını belirlemeleri kalkınma ve Batı ekseninde politika belirleme gayreti gösteren Türkiye için yeni bir fırsat niteliğinde olmuştur. Hem yayılcı SSCB tehdidi altında olması sebebiyle kuruluşunda Batı tipi kurumları baz alan hem de ekonomik ihtiyaçlar gereği nedeniyle Batı’dan bu yardımları talep etmek zorunda olan Türkiye NATO ekseninde dış politika izlemeye başlamıştır. Bu dönemde Batının güvenliği için stratejik açıdan Türkiye’nin önemine vurgu yapan hatta vazgeçilmez olduğunu ifade eden bir tarz benimsenmiştir.

1950 Mayıs’ta yapılan seçimle iş başına gelen Demokrat Parti iktidarı Batılılaşma sloganı çıkışıyla Türkiye’yi Batıya bağlamıştır. Türkiye, pasif Orta Doğu politikasını terk ederek bölgedeki etkinliğini artırmak için hızlı bir diplomasi içine girmiş ve ikili münasebetleri ciddi şekilde önemsemiştir. Türkiye'nin dış politikasındaki bu değişiklik biraz da dış etkenlerin zorlaması ve yönlendirmesiyle oluşmuştur. Sovyetlerin Orta Doğu’da yayılcı politikalarını hayata geçirmesine engel olabilmek için Türkiye’yi bölgede aktif politika izlemeye teşvik ve sevk edişi bu değişikliğin temel faktörüdür (Demir, 2011, s.700). NATO’yu ve Batı’da kurulan ülkelerin birlikler ve oluşumlar kurma konusunda entegre olmasını sağlayan örgütleri birer dünya görüşü olarak algılayarak Türkiye’nin NATO’ya dâhil olması gerektiği Demokrat Parti tarafından misyon edinilmiştir. Bunun için Orta Doğu’daki varlığını sürdürmeyi ve korumayı hedefleyen ve Avrupa’da ciddi bir güç olan İngiltere’yi desteklemiştir.

Arap Devletleri ile ilişkilerin kötüye gitmesine Türkiye'nin NATO'ya girmek için verdiği bu taviz ve gayretkeşlik yol açmıştır. Türkiye Avrupa ile Orta Doğu arasında işbirliği yapmayı adeta görev edinmiştir. Bu minvalde Menderes Hükümeti için en önemli dış politika hedeflerinden biri Sovyetlerin Orta Doğu'da yayılmasını ve siyasi oluşumlarda belirleyici bir etken olmasını engellemektir (Ayrancı, 2006, s.69).

Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi kendisi için Sovyet tehdidine karşı hem hukuki hem de savunma yönünden güvence altına alınmış olmasıyla önem arz ederken Batı ve ABD içinse Türkiye gibi stratejik öneme haiz olması açısından önemliydi. Nihayet Türkiye 18 Şubat 1952'de resmen NATO'ya girdi. Bununla birlikte Orta Doğu'da yürütülen politikalar Batı ekseninde gerçekleşti. Batıyla Arap ülkelerindeki olumsuz gelişmeler aynı şekilde Türkiye'nin bu ülkelerle olan ilişkilerine sirayet etmiştir. Dolayısıyla Batıyla Orta Doğu ülkelerini karşı karşıya getiren her olay Türkiye'yi bu Orta Doğu ülkelerine karşı tutuma sevk etmiştir (Kürkçüoğlu, 1972, s.50).

Bu arada başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri de Orta Doğu'daki varlığını anlaşmalarla, kurulan bölgesel paktlarla pekiştirmek ve kendisine yakınlaştırmak istiyordu. Bölge ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel yönden Sovyet etkisi tehdidi altındaydı. O yıllarda petrolün ifade ettiği önem göz önüne alındığında ve Orta Doğu'daki petrol rezervlerinin boyutu da düşünüldüğünde bölgeye Batı tarafından duyulan hassasiyetin sebebi anlaşılmaktaydı.

1953 yılında ABD'de yönetim değişikliği gerçekleşmiş Eisenhower yeni başkan olmuştur. Bu gelişmenin ardından ABD Orta Doğu politikasını gözden geçirmiş, İngiltere'nin bölgede azalan nüfuzu ve Orta Doğu savunmasında bir boşluk oluşması nedeniyle bölgede öncü rol oynamaya başlamıştır. İngiltere'nin organize ettiği ve kuruluşunda önemli rol oynadığı Orta Doğu Komutanlığı'nın işlevselliğini yitirmesi ve bölgede güçlü bir savunma

birliğinin kurulmasının İngiltere'nin bölgede varlık sürdürmesinden daha önemli olduğu düşünölmüştür. Yine 1953 yılında ABD Dışışleri Bakanı Dulles bu konudaki endişeleri;

“Orta Doğu'da, Komünistlerin Arapları, İngilizlere ve bize karşı fanatik bir nefrete çalıştıklarını görüyoruz. Bu bölge dünyanın bilinen en büyük petrol rezervine sahiptir. Bu nedenle bu bölge muhtemel düşmanlarımızın eline geçtiğinde ekonomik güç dengesinde büyük bir değişikliğe yol açacaktır. Öte yandan bu bölge, Avrupa'nın Asya ile bağlantısını temin eden yollara yani Süveyş Kanalı'na da sahip bulunmaktadır” şeklindeki sözleriyle dile getirmiştir (Ayrancı, 2006, s.74).

Tüm bu koşullar bir araya getirildiğinde anlaşılmaktadır ki Türkiye, ABD'nin Orta Doğu'ya verdiği önemin kendi menfaatlerine uygun olacağını görmüştür. Orta Doğu'daki boşluğa dikkat çekilmiştir. Dış politikada her fırsatta bölgenin Sovyet emperyalizmine açık olduğu vurgulanmış ancak bu durum farklı kutupta olan Suriye tarafından kaygıyla izlenmiştir. Sovyetlerin stratejik konumu nedeniyle Suriye'ye verdiği önem ve Suriye ile müttefik konumunda bulunulması, Batı ve Türkiye'nin Suriye'yi kazanma çabalarını boşa çıkaran etkenlerden olmuştur. Bu farklı kutuplardaki konumlanış iki ülke arasında dostluk ilişkisi kurulmasını engelleyen önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır.

1.2.1.1. Bağdat Paktı

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik Batı endeksli aktif politika yürüterek bölgesel ittifaklar kurma yolundaki ilk önemli adımı Bağdat Paktı'dır. Anlaşmada İngiltere öncülüğünde Irak, İran, Türkiye ve Pakistan yer almıştır. 24 Şubat 1955 yılında imzalanan anlaşma bölgesel ittifak girişimi konusunda istekli olan Türkiye'ye karşı Suriye başta olmak üzere birçok Arap ülkesinde tepkiyle ve protestolarla karşılanmıştır (Sezer, 1999, s.449). Türkiye Arap devletlerinin meşru menfaatlerine ters bir politika izlenmeyeceği teminatı vermesine rağmen (Cumhuriyet,1954) daha sonra Menderes tarafından yapılan paktı

genişletme çabalarına binaen girişim ve görüşmelerin Suriye ile ilgili olan kısmı sonuçsuz kaldı. Suriye Arap milliyetçiliği yaparak olumsuz bir yaklaşım içerisinde bulundu.

“Bağdat Paktı'nın İngiltere'nin öncülüğünde olması ve Batı endeksli politika yürüttüğü gerekçesiyle eleştirilen iki ülke Türkiye ve Irak'a aynı zamanda Batının jandarmalığına soyunma suçlaması yapıldı. İşin öncülüğünde İngiltere'nin olması, Bağdat Paktına alternatif bir ittifak kurulmasına yol açtı. Mısır'ın öncülüğünde Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen aralarında ortak bir blok oluşturdular. Ürdün ve Lübnan tarafsız kalarak her iki tarafa da mesafeli durdular. İsrail de hesaba katılırsa Orta Doğu dört parçaya bölündü. Sovyet yayılmacılığına karşı bir set çekmek amacıyla birlik ve beraberlik adına yola çıkılırken, bir anda Orta Doğu kamplara bölündü” (Demir, 2011, s.702).

Burada önemli olan Menderes Hükümeti kurulan bu birliğe Irak'ın ardından diğer Arap ülkelerinin de katılım sağlayacağı düşüncesidir. Pakistan ve İran dışında katılım olmamış bu iki ülke de Arap olmadığı için Orta Doğu'da kurulması planlanan güçlü ortaklık girişimi başarısız olmuş ve Menderes'in hamlesinin boşa çıktığı görülmüştür. Özellikle İngiltere'nin bu oluşuma destek vermesinin ve daha sonra katılım sağlamanın Arap ülkeleri arasında başından beri hoş karşılanmadığı ve şüpheyle baktığı anlaşılmaktadır. Adının başkentinden aldığı pakttan daha sonra Irak bile çekilmiştir.

1.2.1.2. 1957 Suriye Bunalımı

1956 yılında Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırmasına sebep olmuş ancak ABD ve SSCB'nin büyük tepkisi üzerine çekilmişlerdir. ABD, Sovyetlerin bölgedeki etkisine rağmen İngiltere ve Fransa'ya tepki göstermesi, bölgede kendi kontrolü dışında bir operasyonu onaylamaması anlamına gelmesi muhtemeldir. Yine Birleşmiş Milletler ve NATO gibi kurumların onayını almadan bölgede bir saldırıya

geçilmesi, Sovyetler ve bu iki ülke arasında çıkabilecek yeni bir savaş ihtimalini doğurmaktadır. ABD'nin çıkabilecek bu savaşta İngiltere ve Fransa tarafında olmak zorunda olması savaşa girmesi gerektiğinin bir göstergesidir. ABD gibi süper güçlü bir ülkenin politika yapıcılarının bu durumu kabullenememesi doğaldır. Ancak verdiği tepki sonrasında yaşanan gelişmelerin en büyük etkisi İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle SSCB'nin bölgede etkisinin artması ve aynı dönemde Suriye ve Mısır'la ilişkilerini geliştirmesi olmuştur. Bu gelişmeler üzerine ABD, Bağdat Paktı'nın askeri komitesine katılmıştır. SSCB ile yakınlaşma içerisinde olmaya devam eden Suriye bu ortamda ülkedeki bazı ABD'li diplomatları sınır dışı edince iki ülke ilişkileri gerilmiştir. Suriye yönetimi bu konuda bir hamle daha yaparak ordu içerisinde ABD yanlısı ve darbe hazırlığı içerisinde askerler olduğunu iddia ederek ordu içerisinde tasfiyelere başlamış, Suriye Genel Kurmay Başkanlığı'na sol eğilimli Albay Afif Bızri getirilmiş ve Sovyetlere yakınlaşma anlamında Suriye tarafından büyük bir adım atılmıştır (Aslan, 2008, s.32).

Suriye'de yaşananlardan endişelenen Irak Kralı Faysal ile Ürdün Kralı Hüseyin Türkiye'yi ziyaret edip İstanbul'da ABD'li yetkililerle görüşmeler yapmıştır. Menderes hükümeti Suriye'deki Sovyet askeri mühimmat stoku ve artan askeri varlığı ABD'ye iletmış bunun üzerine ABD Suriye'nin komşularına askeri yardımda bulunacağını belirtmiştir. Ancak Suriye'de yaşanan gelişmelerle ilgili bir müdahale adımı ABD tarafından atılmamıştır. Bunun üzerine hem ABD'nin hem de Arap devletlerin Suriye'ye müdahalede bulunmayacağını anlayan Türkiye Suriye sınırına büyük bir askeri yığınak yapmıştır. SSCB ise Türkiye'nin Suriye'ye yapacağı olası bir saldırıda yeni bir dünya savaşının çıkacağı vurgusu yaparak büyük bir tepki ortaya koymuştur. Krizin tırmanmasıyla ABD Türkiye'yi destekleyen açıklamalar yapmış, Amerikan 6. Filo'su İzmir Limanı'nı ziyaret etmiş, Sovyetler iki savaş gemisini Suriye Limanına göndermiştir. Krizin tırmanması üzerine Suriye konunun BM'de görüşülmesini istemiş 22 Ekim'de BM Genel Kurulu'nda sorunun iki ülke arasında

görüülmesine karar verilmesiyle neticelenmiştir. Bu dönemde Suriye Mısır'la birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) oluşturmuş ve Türkiye tarafından BAC tanınarak kriz soğumuştur (Aslan, 2008, s.32).

Gelişmeler ışığında görülen odur ki burada önemli olan husus Türkiye'nin NATO'ya üyeliği sebebiyle kendisini hâlihazırda Sovyet tehdidine karşı güvence altına almış olmasına rağmen Sovyetlerin bölgedeki faaliyetlerine karşı sürekli bir gayretkeşlik içinde bulunmasıdır. Dönemin özellikleri ve gelişmeler göz önüne alındığında sürdürülen bu hasmane tutumun süreklilik arz ettiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin NATO üyeliğini sağlamış olmasına rağmen sürdürdüğü bu politikaları gözlemlendiğinde çabaların sadece güvenlik amaçlı olmadığı aynı zamanda Batı tarafından kabul edilme güdüsünün de amaç edindiği görülmektedir.

1.2.1.3. Türkiye'de Meydana Gelen Yönetim Değişikliğinin İlişkilerin Seyrine Etkisi; 1960'lı Yıllar

1960'lara kadar Türkiye- Suriye ilişkilerinin çoğu zaman gergin geliştiğini görüyoruz. Bunun en önemli nedenleri, Türkiye'nin Orta Doğu'da bağımsızlık mücadelesi veren Arap ülkelerine kayıtsız kalması, Bağdat Paketi girişimi, 1956 Süveyş Krizi ve bu krizi bahane eden İsrail saldırısı karşısında aktif bir politika izlenememesi, 1958'de Amerika'nın Lübnan'a asker çıkarmasında İncirlik Hava Üssünü kullandığı yönünde basında çıkan haberler ve en önemlisi Türkiye'nin Suriye sınırına askeri bir yığınak yapmasıdır. Amerika'nın Lübnan'a asker çıkarması hamlesi gerek BM tarafından gerekse dünya kamuoyunda tepki almasına rağmen Türkiye'nin hareketsiz kalması Suriye tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Kürşad, 1970, s.62).

1960'lı yıllarda Türkiye'nin gerek Orta Doğu gerekse küresel ölçekte dış politikaya bakışının değiştiği anlaşılmaktadır. 27 Mayıs sonrasında darbe ile işbaşına gelenler tarafından

yayınlanan bildirimlerde Türkiye'nin artık ulusal bağımsızlık mücadelelerini destekleyeceği vurgusu yapılması bu değişikliğin göstergesidir. Türkiye'nin aktif Orta Doğu politikasından gittikçe uzaklaşarak Bağdat Paktı dönemindeki ritmik ve girişimci politikasını sürdürmek yerine Orta Doğu'daki otoritelere saygıyla yaklaştığı görüldü. Suriye'de 1961' de yaşanan bir darbenin ardından Memun Kuzbari başkanlığında bir sivil hükümet kuruldu. Daha önce Mısır'la kurduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılma kararını alınca, Türkiye mevcut politikası gereği bu kararı hemen tanıdı (Cumhuriyet, 1961).

Her iki ülkede meydana gelen yönetim değişikliklerinin politikalara yansımalarının en bariz örneği Türkiye'nin BAC'den ayrılan Suriye'nin sorunu birlik ile kendi arasında bir iç mesele olarak nitelendirmesi ve Suriye'yi tanımasıdır. Türkiye 1950'lerdeki politikanın aksine bu ayrılış kararının ardından Suriye'yi tanıyan ikinci ülke olmuştur (Ayrancı, 2006, s:117). Ancak bu karar bu kez de Mısır tarafından tepkiyle karşılanmış ve Mısır Türkiye ile diplomatik ilişkilerini askıya almıştır (Türkmen,2014, s:14).

1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde dış ilişkiler konusunda gelinen nokta itibariyle Türkiye çok yönlü bir politika eğilimine girmiştir. 1965 seçimleri ile Adalet Partisi yönetime gelmiş olup taban itibariyle muhafazakâr olan bu partinin Orta Doğu ülkelerine bakışı dostane olmuş ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmiştir. Dolayısıyla 1950'li yıllar boyunca bozulan ilişkiler onarılmaya çalışılmıştır. 27 Kasım 1965'te kurulan dönemin hükümetinin Dışişleri Bakanı tarafından dile getirilen hükümet programı da bunu doğrulamaktadır. Açıklama şu şekildedir:

“Orta Doğu'daki ve Magrip'teki kardeş Arap ve Müslüman memleketleriyle her türlü şüphe ve tereddütten uzak, hakiki ve yakın bir dostluk kurmak ve çeşitli sahalarda verimli bir işbirliği gerçekleştirmek başlıca amaçlarımızdan biri olacaktır. Bütün Arap memleketleri ile gelişen münasebetlerimiz çerçevesinde, diplomatik temsilciliklerin bu

memleketlerin hepsinde karşılıklı olarak en yüksek seviyeye ulaşmış olmasını memnuniyetle karşılıyor ve olumlu bir adım telakki ediyoruz. Arap memleketleri meşru davalarında Türkiye'nin anlayış ve desteğine güvenebilirler” (Girgin, 1993, s.53).

Bu yeni dış politika anlayışı birtakım görüşme ve uygulamalarla kendini göstermeye başladı. Birçok Orta Doğu ülkesi tarafından durum olumlu karşılandı. Irak Kıbrıs konusunda Türkiye'ye destek vereceğini açıkladı. Mısır'la bir ticaret anlaşması imzalandı. Dönemin Cumhurbaşkanı Tunus'u ziyaret etti. Suudi Arabistan Kralı tarafından dostane bir hava içerisinde bir ziyaret gerçekleşti. Mayıs 1967'de Ankara'da yapılan Büyükelçiler toplantısında Orta Doğu politikası bağlamında üç ilkenin altı çizildi: Bütün Arap ülkeleri ile ikili ilişkiler geliştirilecek; Arapların kendi aralarındaki anlaşmazlıklara karışılmayacak ve taraf tutulmayacak; Arapları bölecek paktların ve bölge anlaşmalarının dışında kalınacak (Türkmen, 2014, s.15).

Orta Doğu politikalarının gözden geçirilmesi gerekliliği konusundaki önemli bir itici mesele de Kıbrıs Sorunu olmuştur. Batı eksenli politikalar izleyen, emperyalist politikaları nedeniyle Sovyetlerle diyalog kurmaktan bile kaçınan, Orta Doğu'da yaşanan her türlü gelişmelere karşı Batı çizgisinden ayrılmayan Türkiye, haklı olduğunu düşündüğü Kıbrıs meselesinde Batı tarafından yalnız bırakılmıştır (Öztürk, 2010 ss.1-3). BM'de yapılan oylama, ABD ve Avrupa ülkelerinin tutumu Ankara'yı hayal kırıklığına uğratmış ve dış politikayı gözden geçirmesine neden olmuştur. Bunun aksine bazı Orta Doğu ülkeleri ise Kıbrıs konusunda Türkiye'ye destek vermiştir. Yine 1967 yılında Arap-İsrail Savaşı sonrasında Türk yetkililerin İsrail'in kuvvet kullanarak işgal ettiği yerlerden çekilmesi gerektiği konusundaki açıklamaları da Türk-Arap ilişkilerinde olumlu seyri bir üst noktaya taşımıştır. Tüm bu gelişmeler de dönemin politika yapıcıları tarafından bölgeye yönelik politikaların gözden geçirilmesi gerektiğini düşündürmüştür.

Nitekim Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik izlediği dış politikada 1960'lı yılı itibariyle gittikçe belirgin bir değişiklik göze çarpmıştır. Genel olarak Ortadoğu ülkelerine ve özelde Suriye'ye yönelik hasmane tutum bir kenara bırakılmış, bahse konu bölge ülkelerinin tepkisini çekmekten kaçınılmış, ülkelerin arasını açacak oluşum ve uygulamalardan uzak durulmaya çalışılmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen ilgili yıllarda yine iki ülke (Türkiye-Suriye) arasında hiçbir zaman ikili ilişkiler müspet bir noktaya taşınmamıştır.

1.3. 1. İlişkilerde BAAS Etkisi ve Hafız ESAD Dönemi

Arap dilinde “yeniden doğuş” anlamına gelen BAAS her ikisi de Arap milliyetçisi ve sosyalist olan Selahattin Bitar ile Michael Eflak'ın öncülüğünde 1943'de Şam'da kurulmuştur. Osmanlının çöküşü ile birlikte Araplar arasında milliyetçi düşüncelerin hız kazandığı dönemde Suriye'de Pan-Arap eğilimli düşüncelerin arttığı gözlemlenmiştir. İşte BAAS Partisi Pan-Arapçılığın en önemli temsilcileri olarak kurulmuştur. BAAS hareketi Arap milliyetçiliğinin laik ve antiemperyalist hareketini öne çıkaran bir anlayışa sahip olmuştur. Bu ilkelerle Arap ülkelerinde faaliyet gösteren diğer radikal sol ve sağ partilerden farklıdır. 1947 yılında ilk kongresini yapan BAAS partisi birlik, özgürlük ve sosyalizm ilkelerini bayraklaştırmıştır. BAAS Partisi Suriye kimliğinden ziyade Arap kimliğini vurgulamış, Arapları sömürgeci yönetimlerden kurtarıp özgürlüğüne kavuşturmayı en temel politika olarak belirlediğini savunmuştur. Zaten bu sayede de bölgenin diğer Arap ülkelerinde destek bulmuş bu isim altında siyasi hareketler ortaya çıkmıştır. Son olarak zenginlik ve iktidarın asillerin elinden alınması devlete aktarılması ve sosyal adalet ile toplumsal huzur sağlanması gerekliliği düşüncesini benimsemişlerdir (Gedikoğlu, 2013, ss. 1-3).

Gerek bahse konu siyasi anlayış gerek Hatay konusu ve Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında farklı kutuplarda bulunmuş olması iki ülke arasında ilişkileri olumsuz etkileyen sebepler olmuştur. Ancak bu gibi sebepler yanında rejim ve idealler noktasında da ilişkileri belirleyen

faktörler vardır. Öncelikle BAAS anlayışı argümanlarında büyük güçlere boyun eğmeyi reddeden, Arap milliyetçiliği yapan ve bu milliyetçilik çerçevesinde Araplara çeşitli vaatleri sıralayan bir anlayıştır. Bu vaatlerin arasında Büyük Suriye hayali de düşünüldüğünde yönetiminde meydana gelen birçok darbe ve askeri müdahalelere rağmen genel olarak Suriye’de hâkim olan BAAS anlayışının iki ülke ilişkilerine etkisi olumsuzdur. Bütün bu değerlendirmelerin ışığında ortaya bir çelişki çıkmaktadır. Tabanda destek bulan özgürlükçü ve antiemperyalist bu hareket ve dinamiğin Suriye’nin Fransız mandasında bulunduğu zaman diliminde gözlemlenememiş olduğu da bir gerçektir.

1.3.1.1. Hafız Esad Dönemi İtibariyle İki Ülke İlişkileri

Hafız Esad’ın 1970 yılında bir darbeye ülkede kontrolü ele geçirmesiyle Suriye’de otokratik bir yönetim dönemi başlamıştır. 1971 yılında antidemokratik bir şekilde yapılan seçimle başkanlık koltuğuna oturan Esad Suriye’de istikrarı otokratik bir biçimde de olsa tesis etmiştir. 1949 yılından itibaren aralıklarla devam eden darbeler, istikrarsızlıklar 1970 yılında Hafız Esad’ın iktidara gelmesiyle son bulmuştur. Esad, iktidarı ele geçirip otoriter bir yapı kurmakla sağlamlaştırdığı bu gücü Silahlı Kuvvetler, Gizli Polis Teşkilatı ve devletin icra organları üzerinde kurduğu sıkı kontrol ile sağlamıştır (Tıraş, 2012, s.5).

Türkiye ile ilişkiler noktasında Esad yönetiminin kendinden önceki BAAS yönetimlerinden farklılık arz ettiği söylenemez. Bu konuda bir örnek Hatay sorunudur. Hatay konusu Esad yönetiminde Türkiye ile Suriye arasında ciddi sorun olmaya devam etmiştir. Esad yönetiminde Hatay; haritalarda Suriye topraklarında gösterilmiş, 1967 Arap-İsrail savaşı sonucunda kaybedilen Golan Tepeleri’yle birlikte, Suriye topraklarına katılması gereken bir amaç olarak görülmüştür (Yılmaz ve Şahin, 2004, ss. 108-109).

Soğuk Savaş nedeniyle başta farklı kutuplarda bulunulması konjonktürü de değişmemiştir. Esad’ın yönetiminde Suriye, Sovyetlerin yıkılmasına kadar bu eksen

politika yürütmüştür. Esad yönetimine kadar iki ülke arasında sorun arz eden meseleler ilişkilerdeki gerilimleri farklı dozda etkilemeye devam etmesi bir yana sorunlara yenileri eklenmiştir. Su kaynaklarının iki ülke arasında meydana getirdiği sorunlar ve Suriye'nin bir takım terör örgütlerine destek vermesi bu sorunların başlıca unsurlarıdır. Su meselesi Esad döneminde hem iki ülke arasında hem de uluslararası ve bölgesel kurumlarda sıkça gündem olmuştur. Çünkü başta Türkiye'nin olmak üzere her iki ülkenin bahse konu su kaynaklarına yönelik sulama ve baraj projeleri asıl 1970 sonrasında hayata geçmeye başlamıştır. Suriye'nin PKK başta olmak üzere birtakım terör örgütlerine destek vermesi ise tamamen Esad dönemi içerisinde yaşanan bir hadisedir. Hafız Esad başta PKK olmak üzere Türkiye'de faaliyet gösteren ayrılıkçı illegal grupları ve terör örgütlerini desteklemiştir.

1.3.1.2. Su Sorunu

Tarih boyunca suyun insanlık için önemi tartışmasızdır. İnsanlık tarihinde bazı tabii kaynaklar o dönemin özelliklerine ve şartlarına uygun biçimde öne çıkmakta ve çağın gelişimini etkilemektedir (Üste, 1998, s.231).

“Nitekim 19. yüzyılda kömür, 20.yüzyılda da petrol, endüstriden ulaşıma kadar toplumlardaki bütün sektörleri etkilemiş, yönlendirmiş ve ayakta durmalarını sağlamıştır. Su, Türkiye'nin de içinde bulunduğu coğrafyada geçmişten kalan ve geleceğe uzanan bir miras görünümündedir. Bölgede hızla artan nüfus, doğal kaynaklara ve özellikle suya duyulan gereksinimi arttırmış, yaşanan istikrarsızlıklar ile optimal ve sürdürülebilir kullanım koşullarının oluşturulamaması sonucunda, su kaynakları yetersiz bir duruma gelmiştir” (Turhan, 2012, s.27).

Su sorununun ortaya çıkmasına neden olan kaynaklar ve potansiyellerine bakmak gerekirse Türkiye'nin Suriye ile sınır oluşturan ve sınır aşan kayda değer bütün su kaynakları şu şekilde sıralanabilir; Asi Nehri, Fırat Nehri, Habur Çayı, (Res-ul-Ayn. Pınar) Nusaybin

Çağ-Çağ Pınar, Sacir Suyu, Culap Deresi, Cırcıp suyu, Karacurum Çayı, Balık Suyu, Zerkan Suyu, Senpas Suyu, Dicle Nehri, Nerduç Çayı, Afrin Çayı, Kuveik ve Sabun Suyu'dur (Yıldız, 2010, s:2).

“Türkiye ile Suriye’yi ilgilendiren akarsuların en önemlileri, Fırat, Dicle, Asi, Afrin, Çağçağ Suyu ve Kuveik’tir. Dicle Nehri, Cizre önünden Habur suyu kavşağına kadar 40 km. boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra, Irak topraklarına girer. Afrin nehri, Suriye’de doğduktan, Asi Nehri ise Lübnan’da doğup Suriye’den geçtikten sonra Türkiye’ye ulaşmakta, diğerleri ise Türkiye’de doğduktan sonra Suriye’ye geçmektedirler. Bir başka deyişle Afrin ve Asi akarsuları açısından Türkiye aşağı kıyıdaş, diğer akarsular açısından ise yukarı kıyıdaş devlet durumundadır. Bunlar dışında da Türkiye ile Suriye’yi ilgilendiren Sabuncu Suyu, Semba Suyu gibi akarsular mevcut olmakla beraber, bunlar su potansiyeli yönünden diğerleri kadar önemli değildir. Öte yandan, kaynağı Türkiye’de bulunan ve Türkiye sınırını aştıktan sonra Suriye’de Fırat’a karışan Sacir, Balih ve Habur suları da bulunmakta olup, bunlar Fırat Nehri ile birlikte mütalaa edilmektedir” (Bulut, 2008, s.61).

Aslında Suriye ve Türkiye arasında yaşanan su sorunu sadece bu iki ülke göz önünde bulundurularak analiz edilemez.

“Bölge ülkelerinden İsrail ve Irak da su sorununda doğrudan etkili ve belirleyici konumda bulunmaktadır. Birçok uzman tarafından su sorunu Orta Doğu’da çıkması muhtemel bir savaşın nedeni olarak da görüldüğü için su, artık ülkeler arasında stratejik öneme sahip bir mesele olmuştur. Özellikle 1970'lerde Suriye, Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki sulama ve hidroelektrik amaçlı bir proje olarak planlanan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) Türkiye tarafından hayata geçirilmesine ve Fırat nehri üzerinde barajların yapılmasına tepki göstermiş ve bu konuda terörü koz

olarak kullanmasının yanı sıra su konusunda da Irak ile işbirliği yoluna gitmiştir” (Tıraş, 2012, s.15).

“Türkiye-Suriye arasında köklü bir anlaşmazlık olan bu meselenin, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüyle beraber ortaya çıktığı görülür. Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması ile ortaya çıkan yeni siyasi sınırlar, Suriye ve Irak’ı Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kıyıdaş, Türkiye’yi ise yukarı kıyıdaş ülke konumuna getirmiştir. Su meselesi bu üç kıyıdaş devletin nehirler üzerinde herhangi bir projeye girişmemeleri nedeniyle 1960 yılına kadar sorun olmamıştır. Bu devletlerin hemen hemen aynı tarihlerde Fırat nehrinin sularından yararlanmak için kalkınma projeleri geliştirmeleri sorunların başlangıcını oluşturmuştur. Bu bağlamda ilk kriz 1965 yılında, Fırat nehri üzerinde Türkiye’nin elektrik üretimi için Keban barajını, Suriye’nin ise tarımsal üretimini artırmak için Tabqa barajını inşa etmesiyle patlak vermiştir. Bu kriz Türkiye’nin, Suriye’ye 450 m³/sn su vereceğine dair söz vermesiyle son bulmuştur. Ancak Türkiye’nin elektrik üretimi ve su taşkınlarını önlemek amacıyla Keban barajını ve beraberinde Karakaya barajlarının yapımlarını bitirmesi iki ülke arasında sorunların yeniden başlamasına neden olmuştur. Çünkü bu barajlar aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak’ın sularının azalması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu devletler, uluslararası kredi kuruluşlarının barajların yapımı için vermiş olduğu krediyi engelleme yolunda başarılı olmuşlardır. Türkiye bu krediyi ancak sınırdan 350 m³/sn su bırakacağına dair söz vermesiyle alabilmiştir” (Tıraş, 2012, s. 17).

Su sorununa Türkiye açısından bakmak gerekirse sorunun ortaya çıkmasına sebep olan en önemli iki kaynak olan Fırat ve Dicle nehirleri ile ilgili Türkiye, Suriye ve Irak’ın iddia ettiği gibi uluslararası akarsular değil sınır aşan sular olarak kabul etmiştir. Bu birbirine son derece zıt iki tanımlamadır ve birbirinden çok farklı siyasi sonuçlar vermektedir. Çünkü

uluslararası hukuk açısından, uluslararası sular ile sınır aşan sular arasındaki ayrım ve bunlar üzerindeki hak ve yetkiler belirlenmiştir (Demir, 2006, s.53). Türkiye, Fırat ve Dicle'nin birleşiminden Şatt-ül Arap Nehri'nin meydana geldiğini, bu nedenle kaynakların ayrı ayrı tek bir havza olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye yukarı havza ülke konumuyla, tabii kaynaklarından olan su üzerinde mülkiyet hakkına sahip olduğunu iddia etmekle birlikte, bütün uluslararası platformlarda bu kaynakların hakça ve akılcı kullanımından yana olduğunu açıklamaktadır (Bilgiç, 2006, s.112). “Türkiye, uluslararası suların hakça ve makul kullanımı prensibine dayanarak çözümü bu şekilde savunmuş bu çerçevede Suriye ve Irak'ın önerdiği nehir sularının paylaşımına karşı ‘Üç Aşamalı Plan’ kavramını ortaya atmıştır. Bu planda, Fırat ve Dicle nehirleri bir bütün olarak ele alınmıştır. Su kaynakları, sulanabilir arazi miktarı ve Dicle Nehri'nin fazla sularının Fırat nehrine aktarılması imkânları incelenmiş, bunların birleştirilmesini öngörölmüştür” (Turhan, 2012, ss.34-35).

“Türkiye'nin çözüm için ortaya koyduğu Üç Aşamalı Plan şu şekildedir; birinci aşamada; Türkiye, Suriye ve Irak'ta suyla ilgili çeşitli ölçümlerin ve değerlendirmelerin yapılarak ilgili su havzalarının rezervleri hakkında detaylı bilgiye sahip olmalıdır. İkinci aşamada; ilgili ülkelerdeki suyla ilgili olan tüm projelerin etüt çalışmaları yapılarak toprak sınıflandırma ve drenaj hakkında bilgi sahibi olunmasıyla arazilerin kullanımı ile ürün desenine bağlı havzanın toplam su tüketim miktarının belirlenmesidir. Üçüncü aşamada; Toprak ve su kaynaklarının değerlendirilip verimliliğin sağlanmasıdır. Bu amaçla planlanan tüm projelerin modernizasyonun sağlanması ekonomik olarak uygulanabilirliğinin belirlenmesidir (Çomak, 2010, s.458). “Türkiye'nin teklif etmiş olduğu bu plan hem Suriye hem de Irak tarafından suyun taksimi yönündeki tahmin ve tezler sebebiyle kabul görmemiştir. Suriye ve Irak'ın bu çözüm önerisini egemenlik ilkesinin ihlali şeklinde yorumlaması da söz konusu olmuş olabilir” (Turhan, 2012, ss.35-36).

Suriye tarafından Türkiye'nin teklif etmiş olduğu projeler daha en baştan içerisinde barındırdığı ifadeler itibariyle kabul görmemiştir. Türkiye'nin kullanmış olduğu sınır aşan sular ifadesini Suriye "uluslararası su yolu" ya da "ortak su" olarak ifade etmişler ve bunları paylaşılması gereken kaynaklar olarak görmüşlerdir. Antik çağlardan beri bu kaynakların kendi topraklarından geçtiğini dolayısıyla ortak kaynak olduğunu savunmuştur. Türkiye'nin sunduğu projedeki gibi Suriye'den kaynakların potansiyeli konusunda bilgi alması metodunu değil iki ülkenin birlikte hareket ederek ayrı ayrı kapasiteleri bildirmesini önermiştir. Ayrıca Irak'ta meseleye dâhil olarak kıyıdaş ülkeler arasında belirlenmiş kotalara göre "matematiksel formül" ile paylaşılmasını önermiştir (Aslan, 2008, s.74). Buradaki politikadan açıkça anlaşılmaktadır ki Suriye Türkiye'ye ilgili nehirler üzerinde geleceğe yönelik bir egemenlik ve sahiplenme hakkı vermek istememektedir.

Suriye su kaynaklarının paylaşımı konusundaki politikasını bu kaynakların uluslararası alanda ortak değerler olarak ele alınması gerektiği noktasından hareketle belirlemiştir. Bu konuda Türkiye'nin başlattığı projelerde kredi kullanımını engellemek için uluslararası alanda da etkili olmayı başarmışlardır.

Özetlemek gerekirse Suriye su kaynaklarının geçmişteki anlaşmalarla paylaşımına yönelik olduğunu, Irak'ın da dâhil olduğu kalıcı anlaşma kurulması gerektiğini belirterek uluslararası su tanımını kullanmıştır. Türkiye'nin su kaynakları üzerindeki "mutlak ülke egemenliği" ilkesini reddedip nehrin bölünmez bütünlüğü doktrinini savunmuştur. Başta GAP olmak üzere Türkiye'nin projelerinin sorunları artıracaklarını ve çözümün Türkiye'nin ileri sürdüğü teklifler üzerinden değil, Suriye'nin savunduğu üç aşamalı plan üzerinden mümkün olduğunu vurgulamıştır (Pamukçu,1998, s.188).

Su sorununun ilişkilerin seyrine ne gibi etkisi olduğunu incelemek gerekirse GAP ile son derece ciddi bir hale bürünen sorun beraberinde Türkiye'ye karşı Suriye'nin terör kozunu

kullanmaya başlamasına sebep olmuştur. Türkiye ile bu önemli sorunun çözümünü sağlayamayan Suriye tarafından Türkiye içinde illegal faaliyetlere başlayan Kürt gruplar açıkça desteklenmeye başlanmış, çözüm için baskı politikasını devreye sokmak istenmiştir.

80’li yılların ikinci yarısından sonra Türkiye –Suriye ilişkileri su sorunu ve onun akabinde bir koz olarak Suriye tarafından kullanılmaya başlanan terör konuları üzerinden ilişkiler gittikçe gerginleşen bir hale bürünmüştür. Atatürk Barajı’nın açılış töreni olan 25 Temmuz 1992 tarihinde, Suriye-Irak ve Türkiye sınırlarının kesiştiği nokta olan Cizre’de terör saldırıları meydana gelmiştir (Kodaman, 2007, s.75).

Hafız Esad su sorununun çözümü konusunda Türkiye’yi baskı altına almak amacıyla çok daha ciddi başka bir sorun olan terör sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu konuda Ermeni örgütü ASALA’ya, Kürt ayrılıkçı terör örgütü PKK’ya ve 12 Eylül 1980 darbesinin ardından Türkiye’den kaçan sol görüşlü terörist gruplara maddi ve lojistik destek vermiştir. 1984 Ağustos ayında PKK’nın ilk terörist eylemi başlamıştır. Bu arada Terörizm ve su sorunu arasındaki ilişki Türkiye tarafından sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Birleşik Arap Emirlikleri’nde yaptığı konuşmada “‘Suriye, su konusundaki problemleri çözmek için PKK’yı koz olarak kullanmaya çalışıyor. Kimse Türkiye’nin bu suyu Suriye ile paylaştığını düşünemez’” şeklindeki açıklamasıyla iki ülke arasındaki sorunun ciddiyetini ve PKK konusunda Suriye’nin tavrını ilk ve önemli resmi ağızdan beyan ederek ortaya koymuştur (Gaytancıoğlu, 2008, s.78). Yine 1987 yılından daha önce yapılan ekonomik ve işbirliği anlaşmasında Fırat ile ilgili maddeler bulunurken güvenlik anlaşması imzalanması ve Suriye’nin PKK’ya desteğine son vermeyi taahhüt etmesi iki konunun yani **güvenlik-su** ilişkisinin bir göstergesidir (Kodaman, 2007, ss.77-78).

1.3.1.3. Terör Sorunu

Terör konusunun iki ülke arasında yeni krizlere sebebiyet vermesine kadar Türkiye-Suriye ilişkileri dönemseldir bazda kısa süreli yakınlaşma örnekleri gösterse de bunlar hiçbir zaman kalıcı olmamıştır. Darbe sonrası Türkiye'nin dış politika anlayışında meydana gelen değişiklik ve Suriye'nin BAC'den ayrılması gibi gelişmeler iki ülke arasında dönem dönem yaşanan kısmi iyileşme örneklerindedir. Terör bir nevi kendisinden önce yaşanan, çözümünü her iki ülke arasında bir kısır döngü haline gelen meselelerin devamı, bu sorunların doğurduğu bir yeni bir sorun olmuştur. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla başlayan, küresel ölçekte farklı kutuplarda bulunarak birbirini tehdit olarak gören, su kaynaklarının taksimiyle devam eden son derece önemli meselelerde girilen çıkmazlara bir de terör sorunu eklenmiştir.

“Hafız Esad'ın güçlü bir ordu, ideoloji ve pragmatik diplomasi anlayışı üzerine inşa ettiği dış politika anlayışının en önemli araçlarından birinin de yakın periferisinde düşman olarak gördüğü ülkelere karşı terör örgütleri kullanma stratejisidir. Lübnan'daki işgalin başlamasından sonra Suriye, Lübnan'ı (özellikle Bekaa bölgesini) terör örgütlerinin önemli bir barınma yeri haline getirdi. Esad döneminde Suriye destekli terörün iki ana hedefi vardı: bir yanda İsrail, ABD ve Lübnan'da etkinliği olan Fransa, diğer yanda Türkiye ve Ürdün” (Atlıoğlu, 2010, s.107). Türkiye-İsrail ilişkilerindeki olumlu gelişmeleri genel olarak Arap dünyası üzerinde bir tehdit olarak gören Arap milliyetçisi Esad, denge politikaları izlemek suretiyle İran ve Irak'la ilişkilerini geliştirerek Türkiye'ye karşı Yunanistan ve Ermenistan'la ortak politikalar izledi (Atlıoğlu, 2010, s.109).

Türkiye'nin GAP başta olmak üzere başlattığı projelerle kalkınması kadim bir düşman olan Suriye tarafından hoşnut karşılanmadığı gibi bu projeler nedeniyle olumsuz etkilendiğini hem bölgesel hem de küresel alanda dile getirmiştir. Dolayısıyla Suriye'ye göre terörle vurulmak istenen Türkiye'den elde edilecek birçok şey vardır. Bunlardan en önemlisi

bölgesinde düşman olarak gördüğü ülkenin gelişmesini, güçlenmesini engellemek ve su sorunu başta olmak üzere birtakım sorunların çözümü konusunda kendi elini güçlendirip Türkiye'yi çözüme mecbur etmek istemektir. Bu doğrultuda Suriye özellikle 1980'ler itibariyle Türkiye'ye karşı faaliyete başlayan terör örgütlerine karşı açıkça destek vermeye başlamış, 1980 darbesi sonrası ülkeden kaçan illegal sol örgüt mensuplarına kapılarını açmıştır.

Aslında Suriye'nin terör konusundaki tavrı 1970'ler itibariyle şekillenmiştir. 12 Eylül darbesinden kaçan marjinal sol örgütlere mensup kişilerle olan münasebet 1970'li yıllara dayanır. Suriye ve Irak'taki Baas rejimleri Sovyetler Birliği'ne müzahir politikalara yönelmiş, Türkiye'de silahlı eylemlerde bulunan sol örgütlerin mensupları ilk başlarda Suriye kamplarında eğitim görmeye başlamışlardı. 12 Eylül sonrası yaşanan gelişmeler paralelinde 1981 yılında iki ülke arasında “ Suçluların İadesi ve Ceza İşlerinde Karşılıklı Yardım Anlaşması ” imzalandı. Ancak Suriye rejimi 12 Eylül sonrasında kendisine sığınan Ermeni, Kürt ve marjinal sol örgütlere mensup şahısların statüsünü siyasi mülteci olarak kabul etme kurnazlığı yoluna gittiği için anlaşma fiilen uygulanamadı. Bu hususlarda Türkiye tarafından verilen tepkilerin dozunun artmasına karşılık Suriye inkâr politikasından sıyrılarak bir adım attı ve 1983 sonunda ASALA ve PKK'ya mensup teröristleri İran, Kuzey Irak ve Lübnan'da bulunan Bekaa Vadisi'ne gönderdi. Ancak Bekaa Vadisi yine Suriye'nin kontrol ettiği bir bölgeydi bu da terör konusunda Suriye'nin çözümden yana olmadığını göstermekteydi (Türkmen, 2014, ss.17-18).

Suriye'nin özellikle PKK'ya verdiği destek konusunda tek başına olduğu söylenemez. SSCB bu konuda Suriye ile birlikte hareket etmiştir. 1973 yılında Kürdistan Devrimcileri isminde adını ilk kez duyuran örgüte mensup üniversite öğrencilerinin KGB ajanı olarak tanınan Rus diplomatlarla temas halinde bulunmaları Ankara ve İstanbul'da gece yarısı en ücra bölgelerde bulunan hücre evlerinde toplantılar yapmaları o dönem Türk güvenlik

birimlerinin dikkatini çekmiştir. Diplomat görünümündeki Rus ajanlarıyla temas halinde bulunan bu örgütün içinde Abdullah Öcalan da bulunmaktadır. Öcalan birkaç yıl Türkiye içinde terör örgütünün kuruluş hazırlığı ve planlamalarını yaptıktan sonra 1979'da Suriye'ye kaçarak Şam'a yerleşmiştir (Başar, 1996, s.50). Abdullah Öcalan 1984 yılında başlatacağı terör eylemleri aşamasına kadar PKK'yı Suriye'den yönetmiş ve 1984 sürecine kadar buradan kontrol etmiştir (Elibol ve Arıkan, 1994, s.73).

Suriye terörizmi düşman gördüklerine karşı bir silah olarak kullanmaktan çekinmemiş adeta 'düşmanımın düşmanı dostumdur' düşüncesini benimsediğini ortaya koymuştur. Diktatör Hafız Esad yönetiminde Suriye istihbarat birimi Muhaberat rejimin elinde tuttuğu bir güç olarak Esad yönetimine ters olan içte ve dıştaki tüm düşmanlara karşı terör eylemleri örgütlere ihale edilmiştir (Başar, 1996, s.3). Burada ilginç olan Suriye'nin terörü sadece düşmanlarına değil de kendi ülkesindeki rejim muhaliflerine karşı da kullanmış olmasıdır. Örneğin 1982 yılında Müslüman Kardeşler Örgütü'ne (MKÖ) karşı Hama kenti yerle bir edilmiş yüzlerce rejim muhalifi katledilmiştir. "Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesinden kısa bir süre önce Suriye'ye geçen Abdullah Öcalan Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad aracılığıyla Suriye istihbarat kurumu Muhaberat ile temas kurmuştur. Öcalan, Eylül 1979'da, Suriye'de bulunmakta olan Sovyet gizli servisi KGB görevlisi Yevgeny Primakov'un yardımı ile 250 kadar örgüt mensubunu gerilla savaşı konusunda eğitilmesi için Filistin Kurtuluş Örgütü kamplarına götürmüştür. PKK, kurulma aşamasında yok olmak üzereyken Suriye'den aldığı bu destekle ayakta kalabilmiştir" (Gaytancıoğlu, 2008, ss. 84-85).

PKK'nın birinci ve ikinci kongreleri yine Suriye'de yapılmıştır. 20-25 Ağustos 1982 tarihlerinde Şam'da yapılan ikinci kongrenin bitimindeki sonuç bildirgesinin ilk iki maddesi, Suriye'nin desteğini gözler önüne sermiştir. Bu kongrede PKK militanlarının Suriye'de eğitilmesi ve bu eğitimlerin Türkiye sınırına yakın yerlerde yapılması ile Şam, Halep, Kamışlı

ve Afrin gibi Suriye şehirlerinde temsilcilikler açılması gibi kararlar alınmıştır (Ersever, 2007, s.103).

1984 yılında Türkiye’de aktif bir biçimde terör eylemlerine başlayan PKK’nın önemli sorumluluk alanlarına Suriye İstihbaratı Muhaberat tarafından yerleştirilen Kürt ve Ermeniler aracılığıyla örgütün kontrolü Suriye’de kalmıştır. Esad bu konuda görevlendirdiği kişiler aracılığıyla hem PKK ve Suriye ilişkilerini geliştirmiş hem de uyuşturucu trafiğini eline alarak mali kaynak sağlamıştır. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 1984 yılında Hafız Esad’a terör konusunda ortak hareket içeren bir teklifte bulunmuş, bu teklifi Esad’ın kabul etmesinden sonra 1985 yılı içerisinde iki ülke arasında “Sınır Güvenliği Protokolü” imzalanmıştır. Ancak bu protokol sadece kâğıt üzerinde kalmış, fiiliyata geçirilememiş ve Suriye bölücü örgüte verdiği desteği sürdürmüştür (Gaytancıoğlu, 2008, s.85).

Terör konusunda ortak hareket etme teklifi neticesinde varılan mutabakattan 1 yıl sonra yani 1986 yılında PKK’nın merkezi olan Helve Kampı, Suriye’nin desteğiyle silahlı eğitim merkezine dönüştürülmüştür. Terörist başı Öcalan yakalanmasının ardından vermiş olduğu bilgilerde Suriye’deki kamplarda 1994 yılına kadar 15.000 terörist eğittiğini açıklamıştır (Özcan, 2000, s.248).

Yapılan anlaşmalara, varılan mutabakatlara rağmen 1990’lı yıllara doğru Suriye PKK’ya verdiği desteği çok daha açık hale getirmiş söylem bazında inkâr politikasını devreye koyarken eylemlerinde bu desteği gözler önüne sermiştir. “1989 yılında Hafız Esad’ın kardeşi Cemil Esad tarafından bölgede bir Kürt Devleti kurulması ve bu devletin Güneydoğu Anadolu’yu kapsaması gerektiğini ifade ederek bu konuda Suriye yönetiminin PKK’ya açıkça verdiği desteği” dile getirilmiştir. Buna karşı dönemin Dışişleri Bakanı olan Abdulkadir Aksu’nun planlanan bir Suriye ziyareti iptal edilmiştir (Gaytancıoğlu, 2008, s.86).

Türkiye, 1990'lı yılların başında güçlenen ve artan terör eylemlerine karşı gereken mücadele politikasını oluşturup önlemleri almaya başlarken örgüte destek verdiği bilinen ülkelerle de görüşmüştür. Bu görüşmelerde amaç sağlanan desteğin kesilmesini mümkün kılmak ve Türkiye'nin güçlenmesi ve kalkınması yolundaki hedeflerini gerçekleştirme imkânını tüketen bu soruna çare bulmaktır. Bu gelişmeler paralelinde Türkiye destek verdiği bilinen ülkelerin başında gelen Suriye ile olan görüşmelerini de artmıştır (Turhan, 2012, s.44). Dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin 14 Nisan 1992'de Şam'a bir resmi ziyarette bulunmuş ve "Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kanıtlayan aşağıdaki belgeleri Suriyeli meslektaşına vermiştir:

- PKK terör örgütü elebaşı Öcalan'ın Şam'da yaşadığına ve Suriye gizli servisi tarafından korunduğuna ilişkin belgeler,
- PKK terör örgütü elemanlarının üzerlerinden çıkan Suriye kaynaklı sahte kimlikler,
- Suriye'nin SAM-7 füzeleriyle koruduğu Bekaa Vadisi'ndeki PKK kamp ve eğitim merkezlerinin yerlerine ait bilgiler,
- PKK terör örgütü elemanlarıyla birlikte ölü olarak ele geçen Suriyelilerin resimleri ve kimlikleri,
- PKK'nın terör eylemleri sırasında yakalanan, örgüt mensubu 25 Suriye vatandaşının ifadeleri" (Bulut,2008, ss.25-37).

Deliller paralelinde yapılan görüşmeler neticesinde bir güvenlik protokolü imzalanabilmiştir. Bu Protokolle her iki ülke terörizm karşısında işbirliği yapmayı, teröristlerin ülkeler arasındaki geçiş kabiliyetini önlemeyi, kendi ülkeleri içerisinde örgütlenmelerine ve propaganda yapmalarına engel olmayı, karşı ülke içerisinde faaliyette bulunan örgüte mensup bir terör örgütü üyesinin tutuklu olması halinde iade etmeyi karşılıklı olarak taahhüt etmişlerdir. Bir sonraki yılın Kasım ayında ise Suriye, PKK'yı bir terör örgütü olarak kabul ettiğini bildirmiştir. Türk tarafının ısrarlı tutumu sonucu varılan mutabakat

neticesinde Bekaa Vadisindeki PKK kampının Suriye tarafından kapatılması sağlanabilmiştir (Şakar, 2006, s. 58).

“Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin de 3 Ağustos 1992'de Suriye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş, Devlet başkanı Hafız Esad ve Suriyeli meslektaşı Faruk El Sara ile görüşerek. ‘Şayet Suriye Nisan 1992’de imzalanan güvenlik anlaşmasına bağlı kalırsa, Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde kendisine düşen tüm sorumluluklarını ve verdiği sözleri yerine getireceğini’ açıkça ifade etmiştir. Bu ifadelerle bir bakıma Türkiye, bölgesel suların paylaşımı konusunda rahatsızlık hissedenden Suriye'nin, bunun karşılığında misilleme olarak PKK terör örgütüne destek vermiş olduğunu açıkça dile getirmiş olmaktadır” (Bulut, 2008, ss. 25-37). Bu yıllarda terör örgütü, militan sayısını ciddi oranda arttırmıştır. Özellikle 1993 ve 1994 yıllarında Türk ordusunun başarılı operasyonları sayesinde örgüt ciddi şekilde kayıplar vermiştir. 1995 yılında Türkiye Suriye ilişkileri açısından iki olay dönüm noktası niteliği taşır. İlk olarak örgütün elebaşlarından olan Nedim Ateş tarafından yapılacak bir eylem için organize edilen çok sayıda PKK’lı terörist Türkiye-Suriye sınırının Hatay ilçesinin Yayladağı mevkiinde bulunan Çalıboğazı Karakolu’na yönelik büyük bir terör saldırısına kalkışmıştır. Bu duruma Suriye’den hiçbir olumsuz yanıt gelmezken, Ankara’nın Şam’a olan tutumu da giderek sertleşmeye başlamıştır (Özdağ, 1999, s.209).1995 yılı sonunda gerçekleşen diğer olay ise, Suriye'nin su konusunu uluslararası platformda gündeme taşımasıdır.

“Aralık 1995 ayı içinde konuyu Arap ülkelerinin gündemine sokmuştur. Suudi Arabistan ve Mısır dâhil sekiz ülkenin desteğini alan Suriye, Türkiye'ye bir nota göndermiştir. Bu notada su görüşmelerinin derhal başlaması talep edilerek, Türkiye'nin Fırat ve Dicle üzerindeki baraj inşaatlarından büyük zarar gördüğünü, bu faaliyetler sonucunda Suriye'ye bırakılan suların kirlendiğini ve bunun uluslararası hukuka aykırı olduğu belirtilmiştir. Hükümet ortağı ve aynı zamanda Dışişleri Bakanı olan Baykal bu tepki ve eleştirileri reddederek, ‘Suriye'nin, terörist bir örgütün

karargâhı olmaya devam ettiği müddetçe Fırat'ın sularında bir artış beklememesi gerektiğini' ifade etmiştir” (Bulut, 2008, ss. 25-37).

Görüldüğü üzere su sorunu hala iki ülke arasında sıcak bir mesele olarak kalmış, terör sorununun bir nevi doğurucusu olduğu gibi çözümünden bağımsız olamayacağını göstermiştir.

Suriye'nin 'düşmanımın düşmanı dostumdur' mantığıyla hareket etme politikasına karşılık Türkiye daha akıllı bir hamle yaparak Suriye rejiminin yaptığı gibi bir terör örgütü ortaya çıkarmak ya da bir örgütü desteklemek yerine Suriye'nin tehdit ve düşman olarak gördüğü güneydeki komşusu İsrail ile ilişkileri geliştirmiştir. Ayrıca ABD ile ilişkilerde de gelişmeler sağlanması konusunda hamleler yapılmıştır.

İsrail ile bir dizi askeri anlaşma sağlanarak ikili ilişkilerin gelişmesi yolunda büyük bir adım atılmış, iki ülke ilişkilerinde iyimserliğin hâkim olduğu yeni bir döneme girilmiştir. 23 Ağustos 1996'da imzalanan 'Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması' bu yeni dönemin en önemli gelişmelerinden biridir (Bulut, 2008, ss.25-37). Bu sayede başta ABD'deki faaliyetleriyle oldukça güçlü olduğu bilinen Yahudi Lobisiyle yakınlaşma sağlanarak hem ABD hem de Avrupa ile ilişkilerde yakınlaşmak istenmiştir. 1996'da Amerikan yönetiminin terör raporunda terörü destekleyen devletler listesine Suriye de girmiştir (Gaytancıoğlu, 2008, ss.104-106).

Bu dönemde de Türk iç siyaseti de oldukça karmaşık aşamalardan geçmekteydi. Refah Partisi ile Doğru Yol Partisinin koalisyonundan oluşan hükümetin iktidarda olduğu 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararlarının uygulamaya konulmasından sonra, 29 Nisan'da Genelkurmay Başkanlığı tarafından kamuoyuna yönelik bilgilendirme toplantısı yapılmış, Milli Askeri Stratejik Konsept adı altında belirlenen yeni politik çizgi duyurulmuştur. İrtica ve bölücü terör tehdidi öncelikli konu olarak nitelendirilmiş, dış tehditler listesinin başına bu iki faktör alınmış ve bu tehdide destek veren ülkeler olarak İran

ve Suriye'ye karşı ekonomik, siyasal ve hatta askeri güç kullanma gereksiniminin doğabileceğine dair işaretler verilmiştir. Türkiye böylece, ulusal güvenlik ve birliğine, üniter yapısına, toprak bütünlüğüne göz diken bölücü tehdidi, Soğuk Savaş tehditlerinin önüne geçirmiş ve bir anlamda da yeni uluslararası sistemin tehditlerine karşın geniş kapsamlı ilk dış politika değişikliğine gitmiştir (Mumcu ve Kahramaner, 2004, s.121). 1997 Temmuz ayında Başbakanlık makamına geçen Mesut Yılmaz PKK eylemlerinden duyulan rahatsızlığı güçlü bir şekilde dile getirmiş, Suriye tarafından ilk etapta ASALA terör örgütü ve daha sonra da PKK'nın desteklendiğini vurgulamıştır. Yılmaz ayrıca bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

“Onlar, bin yıldır beraber yaşayan insanların arasına anlaşmazlık tohumları ekmeye çalışanlar, kendi kazdıkları kuyuya düşeceklerdir. Onlar GAP'ın tamamlanmasına karşı çıkıyorlar ve tamamlanmasına engel olmak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklar” (Hürriyet, 24.07.1997).

2. 1998-2002 Arası İlişkiler

2.1. Ekim 1998 Krizi

1998 yılında tarih tekerrür etmiş 1957 Bunalımı'nın üzerinden neredeyse yarım asıra yakın bir süre sonra Türkiye ile Suriye bu sefer de terör nedeniyle savaş ihtimalini barındıran yeni bir krizin eşiğine gelmiştir.

1998 yılının ilk aylarında Suriye başta olmak üzere Arap devletlerinin Türkiye'ye karşı bir yeni tepkisi Türkiye, ABD ve İsrail'in katılımıyla "Reliant Mermaid" adıyla İsrail'in Akdeniz Açıklarında yapılan bir tatbikat nedeniyle olmuştur. Bildirildiği üzere sadece arama-kurtarma amaçlı bir tatbikat icra edildiği iddia edilse de bu tatbikat Arap dünyasında, ABD'nin Türkiye'ye yakınlığını vurgulayan önemli bir mesaj olarak algılanmıştır. Bu algı nedeniyle başta Suriye ve Mısır olmak üzere, bazı Arap ülkeleri kaygılarını tekrar ifade etmişlerdir (Bulut,2008, ss.25-37).

Bu sırada PKK terör örgütü, yine elebaşı Öcalan'ın başkanlığında yeni Konferansını 15-25 Mart 1998 tarihleri arasında Suriye'de yapmıştır.

“TSK'nin Nisan 1998 ayı içerisinde yoğunlaşan PKK'ya karşı mücadelesi sonunda, Kuzey Irak'a adına "Yarasa Operasyonu" denilen bir askeri harekât düzenleyerek helikopterlerle inen Türk Özel Kuvvetleri'ne bağlı timler tarafından PKK'nın iki numaralı ismi, 'Parmaksız' kod adlı Şemdin Sakık, yanındaki iki kardeşi ve adamlarıyla birlikte yakalanmış ve Türkiye'ye getirilmiştir. Şemdin Sakık yapılan sorgulamasında PKK terör örgütü hakkında çok önemli bilgiler vermiştir. 1998 yılında Suriye'nin o yıla gelinceye kadar; Abu Nidal, Filistin'in Özgürlüğü için Halk Cephesi, Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe, Halk Mücahitleri Cephesi, El Saika, Filistin İslami Cihad, Hamas, PKK, Ermenistan'ın Özgürlüğü İçin Gizli Ermeni Ordusu, Kızıl Ordu vb. terör örgütlerine destek vermiş oldukları ortaya çıkmıştır” (Bulut, 2008, ss.25-37).

1998 yılı içerisinde Türkiye Cumhuriyeti devlet makamlarının neredeyse tamamı tarafından Suriye'ye karşı tek bir ses halinde artık uyarı mahiyetinin ilerisine geçen açıklamalar gelmeye başlamıştır. Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz tarafından Ürdün, Filistin ve İsrail'i kapsayan bir Orta Doğu turu düzenlenmiş bu gezinin Suriye tarafından eleştirilmesine sert çıkılmıştır. Burada sürecin Suriye konusunda aynı şekilde devam etmesi durumunda Kuzey Irak benzeri bir operasyonun Suriye'de elebaşı Öcalan'ı ele geçirmek için yapılması durumu söz konusudur. Irak'a yapılan bu sınır ötesi operasyon Türkiye'nin Suriye'ye ciddi olduğunu bu operasyonun bir öncü olduğunu sıranın Suriye'ye geleceği yönündeki ciddiyet ve kararlılığı göstermek istemesi anlamı taşımaktadır.

Krizi tırmandıran en önemli gelişme dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş'in Suriye sınırına giderek burada yaptığı açıklama olmuştur. Bu açıklamada Ateş;

“Bazı komşularımız özellikle Suriye iyi niyetlerimizi tefsir ediyor. Apo denilen eşkıya başını destekleyerek Türkiye’yi terör belasına bulaştırdılar. Ancak sabrımız tükenmek üzeredir. Her türlü fesatlıktan Suriye çıkmaktadır. Türkiye, kendi topraklarını koruyacak güçtedir ve her türlü tedbiri almaya hakkımız vardır” demiştir (Milliyet,17.09.1998).

Yine aynı sertlikte ve üslupta devam eden konuşmasında “Türk Milletinin artık bu konuda sabır göstermeyeceğini, bu zamana kadar gösterilen iyi niyetin sonuna geldiğini” vurgulamıştır. Yine dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu’nun dile getirdiği:“aramızda adı konmamış bir savaş var” sözleriyle kriz doruk noktasına çıkmıştır. Türkiye’nin sabrının taşmakta olduğunu vurgulayan Kıvrıkoğlu, sözlerini şu şekilde bitirmiştir: “1984’ten beri teröre destek veriyorlar. Uyarılarımız sonuç vermemiş görünüyor. Suriye ile Türkiye’nin gücü elbette karşılaştırılmaz. Bizim sabretmemizin nedeni, işbirliği yollarını tüketmemektir” (Türkiye, 27.06.2012).

Krizi tırmandıran sadece askeri makamlardan gelen açıklamalar değil siyaset ve bürokrasinin muteber kişiliklerince de Suriye’ye karşı diplomasi yolunun tükendiğine askeri müdahale aşamasına geçileceğine dair işaretler verilmeye başlanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 1 Ekim 1998’de TBMM açılış konuşmasında, Suriye’yi PKK’ya vermeyi sürdürdüğü desteğinden dolayı uyararak, Türkiye’nin savunma hakkı olduğunu belirtip, Türkiye’nin konuyla ilgili kararlılığını ortaya koymuştur (Turhan, 2012, ss.46-48).

Yine Demirel 4 Ekim 1998 tarihinde Fırat Üniversitesi’nin 1998-1999 öğretim yılı açılışı için gittiği Elazığ’da, Suriye’ye olan tepkisini daha da sertleştirmiştir. Yalnızca Suriye’yi değil, tüm dünyayı da uyardıklarını söyleyen Demirel, şöyle devam etmiştir:

“Biz uyarıyoruz, uyardık. Bundan çok mustaribiz. Bir komşu ülke, bir komşu ülkeye bunu reva göremez. Eli kanlı çeteleri, eşkıyayı kendi hudutları dâhilinde muhafaza edip Türkiye içine salamaz. İşte bunu bütün dünya duysun istedik. Yapılan bir nefis müdafaasıdır. Suriye'nin yaptıkları BM kararlarına aykırıdır. Bir devlet, bir devlet içinde suç işlenmesini teşvik edemez” demiştir.

Bundan sonra neler olacağını gelişmelere bağlı olduğunu vurgulayan Demirel, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in Türkiye'ye arabulucu olarak gelmek istediğini belirtmiş ve şunları açıklamıştır:

“Kendi hoş geldi sefa geldi. Mübarek de Mısır da bizim dostumuzdur. Bütün Arap ülkeleri dostumuzdur. Türkiye içinde vuku bulan kanlı terör olayını anlattık. Dedik ki ‘Bu Müslümanlığa sığar mı? Ölenler insandır. İnsanlığa sığar mı? Kardeşliğe, komşuluğa sığar mı? Suriye'nin yaptığı ne insanlığa ne Müslümanlığa ne de komşuluğa sığmaz. İş ciddidir. Açıkça söylüyorum. Türkiye bu kadar zaman çok büyük ıstırap çekmiştir. Bundan sonra bu ıstırabı çekmek istemiyor. Mübarek belki Salı ya da Çarşamba geliyor. ABD, ne düşündüğümüzü biliyor. Benden duyduklarınızı o da duyuyor. Canı yanan Türkiye'dir. Ateş düştüğü yeri yakar” (Gaytancıoğlu, 2008, s.100).

Türk siyasetinin kriz dönemine giden süreçte askeri figürlerin gölgesinde politika izlediği söylenebilir ancak gerçekten de Türkiye Suriye ile terör sorununun diplomatik yollarla çözülmesinden yana olduğunu ve bu konuda çaba gösterdiğini tüm dünya kamuoyuna ispatlamıştır. Çünkü 1984 yılında yaşanan terör saldırılarıyla Suriye'de tüm varlığıyla barınan ve Suriye rejimi tarafından desteklenen başta PKK terör örgütünün bertaraf edilmesi niyetiyle Suriye ile birçok anlaşma imzalanmıştır. 1998 krizine kadar diplomatik çözüm yönteminden vazgeçilmemiş ve krize giden süreçte son olarak kapsamlı bir belge ortaya konulmuştur. “İyi

Komşuluk Forumu” adıyla kamuoyuna duyurulan bu belgede Türkiye Suriye’ye yönelik bir dizi ilkeler sıralamıştır. Bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir: “ sınırların değişmezliği, Sorunların barışçı yollardan çözümü, Terörle mücadelede işbirliği, İnsan haklarına saygı, İç işlerine karışmama, Kuvvet kullanmama, Uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümünü taahhüt etme, Terörist örgütlerin diğerinin aleyhine kullanılmasına izin vermeme, Uyuşmazlıklara ve yanlış anlamalara yol vermemek için birbirlerine zarar verici faaliyetlerde bulunmama” (Bulut, 2008, ss.25-37).

Yine diplomasi konusunda Türkiye’nin üzerine düşeni yaptığını ancak Suriye’nin diplomasi seçeneğini tükettiğini dönemin Başbakan Yardımcısı ve Milli Savunma Bakanı olan İsmet Sezgin şu sözlerle dile getirmiştir:

“İçişleri Bakanı olduğum dönemde 1992’de Şam’a yaptığım bir ziyarette, Suriye ile bir anlaşma imzaladık. Belirli bir süre bu anlaşma yürürlüğe girdi. Bekaa’yı boşalttılar. Ama bunun dışında gene Suriye bildiğini okudu. Kendileriyle yaptığım konuşmalarda Abdullah Öcalan’ın Şam’da olmadığını söylediler. Bunun üzerine cebimden çıkardım kâğıdı, ‘Buyurun adresini veriyorum size, telefon numarası da bu. İsterseniz ben götüreyim sizi oraya’ dediğimde bir yanıt bulamadılar. Öcalan’ın şu anda Şam’da bulunup bulunmaması önemli değil. Şam’dan ayrılması 10 dakikalık iştir. Ama PKK’yı korudukları, eğittikleri, konuşlandırdıkları, lojistik destek sağladıkları belirlidir. Görüyoruz ki Suriye, bu inatçı tutumundan vazgeçmiyor. Sabrın da tahammülün de bir hududu vardır. Biz diplomasiden yanayız ama diplomasinin bittiği bir yer vardır. Diplomasinin bittiği yerde ne gerekiyorsa o yapılır” (Gaytancıoğlu, 2008, s.100).

Gerek askeri gerek siyasi makamlarda bulunan tepe temsilcilerden gelen açıklamaların Suriye yönetiminde meydana getirdiği etki onca yıl verilen diplomatik emeğin aslında boşuna

olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü Suriye masada anlaşmış gibi görünürken uygulamada daima kendi bildiği stratejileri uygulamaya devam etmiştir. Yine bu krizi getiren bütün etkenleri göz önüne alıp denilebilir ki; Türk politika yapıcıları ve askeri makamlarının temsilcileri Suriye ile diplomasi yolunun kapandığının artık Türkiye’de çok önemli bir gündem haline gelen terör sorunun çözümünün Suriye’nin savaşıla dize getirilmesinden başka yolu kalmadığına inanmaktadır. Uygulamada da bu gösterilmiştir. Türkiye sınıra sevk edilen bütün askeri varlıklar aracılığıyla ‘kırmızı alarm’ seviyesine geçtiğini göstermiştir.

Türkiye yaşanan bütün bu uzun süreçte Suriye’den PKK terör örgütüne verdiği her türlü desteği kesmesini ve terörist başı Öcalan’ın da Suriye’den sınır dışına gönderilmesini, aksi halde Suriye’ye karşı askeri bir müdahalede bulunmanın kaçınılmaz olduğunu MGK’nın Eylül 1998’deki toplantısında karara bağlamıştır. Türkiye’nin bu kararlı duruşu bu konuda istediğini elde etmeden bu işin sonlanmayacağını hem taraflara hem dünyaya göstermiştir (Doster, 2007, s.68). Bu konuda denilebilir ki; haklı tehdit ve baskı diplomasinin yerini almıştır.

2.2. Krizin Sona Ermesi ve Adana Mutabakatı

Nihayet 20 Ekim 1998 tarihinde iki ülkenin PKK terör örgütüne karşı ortak mücadele konusunda anlaşmasıyla Adana Protokolü imzalanmış, varılan bu mutabakatla ilişkilerde dönüm noktasına gelinmiştir. İki ülke bu tarihten itibaren başta güvenlik, siyasi, kültürel, ekonomik ve diğer alanlarda ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. (Duran,2011, s:503) Adana Protokolü’nde üzerinde anlaşılan maddeler şu şekildedir;

- “ - Öcalan şu andan itibaren Suriye’de değildir ve girişine izin verilmeyecektir.
- Dışarıdaki PKK unsurlarının Suriye’ye girişine izin verilmeyecektir.
  - PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve kesinlikle faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir.

- Birçok PKK'lı tutuklanmış ve adalete teslim edilmişlerdir. Listeleri mevcuttur Suriye bu listeleri tevdi etmiştir.
- Suriye, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik her faaliyete karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, topraklarında PKK'nın silah, lojistik ve propaganda yapmasına kesinlikle izin vermeyecektir.
- Suriye PKK'nın terör örgütü olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde ki tüm PKK ve yan kuruluşlarının faaliyetlerini yasaklamıştır.
- Suriye, ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamplar açmasına izin vermeyecektir.
- Suriye ülkesinin topraklarını PKK mensuplarının üçüncü ülkelere geçiş için kullanılmasına müsaade etmeyecektir.
- Suriye PKK mensuplarının topraklarına girmemesi için tedbirler alacak ve sınır kapılarına bu konuda talimatlar gönderecektir.
- İki ülkenin üst düzey güvenlik yetkilileri arasında doğrudan telefon hattı oluşturulacaktır.
- Taraflar diğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel yetkili görevli atayacaklar, bu görevliler misyon şefleri tarafından bulunulan ülke yetkililerine takdim edileceklerdir.
- Türk ve Suriye tarafları, Lübnan'ın da muvafakatinin alınması kaydıyla PKK terörü ile mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almayı kararlaştırmıştır.
- Suriye tarafı bu tutanakta sözü edilen hususların uygulanması ve somut sonuçların sağlanması için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir” (Ayanoğlu, 2011, s.9).

Tabi ki gelinen nokta anlaşmayla sınırlı bırakılmamıştır. Türkiye adına Büyükelçi görevi yürüten Uğur Ziyal, Suriye adına da General Adnan Bedr Al Hassan tarafından

imzalanan protokol sonrasında farklı düzeylerde daha birçok görüşme gerçekleşmiş, varılan mutabakat ortamı sağlamlaştırılmıştır. 28 Ekim 1998 tarihinde Şam'da, 3 Kasım 1998 tarihinde Malatya'da ve 06 Haziran 2000 tarihinde İstanbul'da yapılan toplantılar bu görüşmelerden bazılarıdır (Kaçar, 2012).

Her halükarda diplomatik çözümün savaştan daha iyi bir seçenek olduğu ve bu konunun bu yolla çözümlenebilmiş olması her iki taraf kamuoyunda olumlu tepkilerle karşılanmıştır. Adana Protokolü sonrasında medyada gelinen nokta konusunda olumlu haberler yapılarak, bölgede yaşayan halkın ya da ticaret yapan tüccarların sevincinin konu edildiği haberler yansıtılmıştır. Hatta dünya kamuoyu açısından gelinen nokta Türkiye'nin başarısı olarak yorumlanmıştır. Türkiye'nin diplomatik diyalog ve iyi ilişkiler konusunda gelmek istediği konuma nihayet gelebilmiş olması kamuoyunda siyasi bir başarı olarak görülmüştür.

2.3. Hafız Esad'ın Ölümü Sonrasında Olumlu Seyrin İvme Kazanması

İlişkilerde Adana Mutabakatı ile başlayan olumlu seyir 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümü ile ivme kazanmıştır. Babasının yerine geçeceğine kesin gözüyle bakılan Beşar Esad'ın da ilişkilere olumlu katkı sunacağı yönünde umutlar ortaya çıkmıştır. Bu görüşün altında yatan sebep oğul Esad'ın babasına göre daha yenilikçi bir imaj sergilemesidir. İlişkilerde sonraki ilk on yıllık süreç bu beklentinin olumlu sonuçlandığını göstermiştir.

Manda yönetiminden ayrıldığı tarihten itibaren iki ülke ilişkilerinde daima dışişleri bakanları ve diplomatlar seviyesinde gerçekleştirilen toplantı ve görüşmeler Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ilk resmi ziyaretini Hafız Esad'ın ölümü nedeniyle Suriye'ye yapmasıyla (Milliyet,13.06.2000) zirveye ulaşmıştır. Bu görüşme Adana

Mutabakatı'yla birlikte ilişkilerdeki en önemli kilometre taşı olma niteliği taşır (Duran, 2011, s.510).

Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in bu ziyaretle ilgili yapmış olduğu basın açıklamasında da ilişkilerin geleceğine verilen öneme atıfta bulunulmuş, bu konunun üzerinde özellikle durulmuştur. Açıklama şöyledir;

“Suriye Cumhurbaşkanı Hafız El-ESAD'ın bugün düzenlenen cenaze töreninde komşu Suriye'nin kardeş halkına ve Suriye hükümetine Türk halkının ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başsağlığı dileklerini sunmak amacıyla gittiğim Şam'dan yurda dönmüş bulunuyorum. Ziyaret sırasında Cumhurbaşkanlığına aday gösterilen Beşar ESAD'la görüştüm. Kendisi ziyaretin Suriye için özel bir önem taşıdığını belirtti. Suriye halkının, kardeş Türk halkının dostluk duygularını daha da güçlenmesine katkıda bulunacak bu ziyaret için şükranlarını dile getirdi. Önümüzdeki günlerde (Suriye'de) yeni Cumhurbaşkanı'nın belirlenmesi süreci tamamlanacaktır. Böylece pürüzlerin giderilmesi ve iki komşu ülke arasındaki işbirliğinin her alanda geliştirilmesi doğrultusundaki ortak çabaların bu yeni dönemde de sürdürülmesini beklemekteyiz. Kardeş Suriye halkının refah ve kalkınması yolunda atacakları adımlarda yeni Suriye liderliğine yardımcı olmaya hazır olduğumuzu, Ayrıca Orta Doğu Barış Süreci'nin başarıya ulaşması için gerekli katkıları sağlamalarını da içtenlikle dilediğimizi bu vesileyle özellikle vurgulamak isterim” (TC Cumhurbaşkanlığı, 13.06.2000).

Adana mutabakatı sonrası PKK'ya verilen desteğin kesilmesi ve Suriye'nin bu konuda verdiği taahhüt yerine getirilmiş olsa da ilişkiler emin adımlarla ilerleyebilmiş, kimi sorunlar tamamen çözüme kavuşturulamamış (Aksu, 2011, ss.65-66) ancak buna rağmen sorun teşkil eden meseleler geri planda tutularak gelişime zarar verilmesi engellenmiştir.

1990'lı yıllarda Türkiye'nin Batı ile gelişmiş olan mevcut ilişkileri, İsrail ile ilişkilerin geliştirilmeye devam edilmesi Suriye ile ilişkilerde sağlanamayan tam güven ortamının sebeplerinden biriydi. Ancak 2000'li yıllar itibariyle birçok konuda sağlanan değişim güven ortamının gittikçe tesis edilmesini sağladı. Bu değişimin bir diğer sebebi de Türkiye'nin 2000'li yılların başından itibaren dış politikada belirgin bir değişikliğe gitme tercihidir. İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı döneminde 1990'lı yıllar sonunda komşularla sorunsuz ilişkiler kurma yaklaşımının kurulan ilişkilerde etkili olduğu açıktır.

2000'li yıllar Türkiye'nin başta Suriye olmak üzere Orta Doğu Arap ülkeleriyle ilişkileri açısından altın dönemin başlangıcı olarak baz alınmalıdır. Suriye ile ilişkilerin kriz zemininde ilerlemesinin baş sebeplerinden olan Hatay konusunun Beşar Esad'ın yönetimi devralırken ettiği yemine yer almaması (NTV,13.07.2000), Türkiye-Suriye arasında ihtilaf meydana getiren konuların geri plana atılması ve tarafların işbirliğini geliştirme yönündeki istekleri, İran'ın Türkiye'ye pragmatik davranmaya başlaması, Türk-İsrail ilişkilerini bir nebze olumsuz etkilerken Arap ülkeleri ile yakınlaşmasını sağlamıştır (Dalkırmaz, 2015, ss. 86-87).

Gerek Orta Doğu'ya yönelik başlayan yeni Türk siyasi anlayışı, gerek anılan tüm bu gelişmeler (başta Adana Mutabakatı ve dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı'nın ilk resmi ziyareti) öncelikle Suriye olmak üzere Türkiye'nin Orta Doğu'yla ilişkilerinin kademeli olarak artan nispette gelişimini ve düzelmesini sağlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2) 2002-2011 ARASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Daha önceki bölümde Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından 2002 yılına kadar iki ülke ilişkilerini şekillendiren tarihsel faktörler anlatılmıştı. Bu bölümde Suriye'nin bir Orta Doğu ülkesi olması nedeniyle öncelikle birinci kısımda AKP iktidarı ile birlikte 2002 sonrası Türk Dış Politikasındaki genel amaçların ve teorik yaklaşımların neler olduğu ve bunun Orta Doğu bölgesine yönelik uygulaması incelenecektir. İkinci kısımda Türk Dış Politikasındaki bu amaçlara yönelik eleştiriler anlatılacak ve bu politikaların sahada başarıya ulaşmasının önündeki engellerin neler olduğu ve bu konudaki tartışmalar incelenecektir. Son kısımda ise Türk Dış Politikasının Suriye özelindeki yansımaları ve yaşanan gelişmeler ele alınacaktır. Yine her iki ülke açısından ilişkilerin arz ettiği önem ve iyileşme sürecinde kat edilen mesafe son kısımda incelenecektir.

2.1. 2002 Sonrası Türk Dış Politikasında Değişim

Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye'nin dış politika algısının ağırlıklı olarak güvenlik temelli yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Türk karar alıcıların diğer devletlere yönelik yaklaşımı genellikle dost-düşman ve iyi-kötü şeklinde kategorize olmuştur (Atlıoğlu, 2004, s. 1). Soğuk Savaş'ın statik yapısı gereği Türkiye özellikle Orta Doğu ülkelerine yönelik statükocu bir yaklaşım sergileyerek tarihsel gelişmeler etkisinde ilişkilerine yön verdi.

Sovyetlerin yıkılmasıyla 90'lı yılların sonuna doğru beliren yeni dünya düzeni, uluslararası sistemi ABD ve diğer ülkeler şeklinde yapılandırmıştır. ABD'nin küresel imparator olma stratejisinde tam başarılı olamamasından doğan yeni konjonktür bölgesel güç potansiyeline sahip ülkeler için fırsat oldu (Atlıoğlu, 2004, s. 1). Türkiye de bu fırsatın etkilediği ülkelerden biridir. İçerisinden geldiği oluşumun 28 Şubat sürecini yaşamış olduğu düşünüldüğünde Erbakan Hükümeti'nin yüzünü doğuya dönmesinden farklı olarak AKP

Hükümeti Batı ile de ilişkileri güçlendirme yolunu tercih etmiştir. Bu sebeple Recep Tayyip Erdoğan henüz parti başkanı iken Beyaz Saray'a davet edilmiş ve seçimi kazanarak Başbakan olduktan sonra da ilk gezilerini Batı ülkelerine yapmıştır (Uzgel ve Duru, 2010, s. 357). Yaşanan bu gibi gelişmeler o dönem için Türkiye'nin dış politikada tek yönlü bir strateji izlemeyeceğini hissettirmekteydi. Gerçekten de Soğuk Savaş sonrası uluslararası alanda oluşan güç boşluğunun meydana getirdiği dinamik konjonktürü; Türkiye'nin alternatifli, stratejik, derinlikli ve pragmatik politikalarla lehine çevirmesi gerekliliği doğmuştur.

AKP'nin 2002 yılında iktidar olmasıyla Türk dış politikasının belirlenmesinde etkili isimler olan Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu (Oran, 2013, s. 130) belirtilen bu gereklilikten yola çıkarak ve tarihsel gelişmelere bir eleştiri getirmişlerdir. Bu bağlamda her iki lider de 'yeni dış politikasının' temellerini atmış ve sonraki dönemlerde de girilen bu yeni süreci şekillendiren kavramların pratik mimarlığını yapmışlardır. Girilen yeni bir süreçten kastedilen belirli politika araçlarının ve kimilerinin literatüre sonradan girdiği bazı terimlerin uygulanmasındaki etkinliktir. Dolayısıyla bu yeni süreçten kasıt daha önceden adı geçmemiş uygulamalar değildir.

Zira "AKP dış politikasında büyük ölçüde Turgut Özal dönemi pragmatizmini, çok boyutlu dış politika arayışının özelliklerini görmek mümkündür. Özal döneminde olduğu gibi AKP döneminde de başta komşularıyla olmak üzere, bölgesel, ekonomik ve güvenlik açısından bağlı olduğu tüm ülkelerle iyi komşuluk politikaları uygulanmaktadır. Demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ve şeffaflık gibi değerleri evrensel olarak niteleyen AKP, Batı medeniyetinin hâkim değerleri ile kendi muhafazakâr (İslâmî) kökleri arasında bir sorun görmemektedir" (Gürevin, 2014, s. 23).

Yine AKP iktidarı döneminde popülaritesi artan kavramların İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı döneminde kullanıldığı ve pratiğe aktarılmak istendiği görülmektedir. Dolayısıyla bahsedilen 'yeni' olgusu tamamıyla AKP sonrasında ortaya çıkan bir yenilik olmamakla birlikte geniş kapsamlı ve kararlı bir şekilde AKP kadroları sonrasında hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Özellikle Davutoğlu tarafından kullanılan ilkelerin AKP dış politika sözlüğünde yerleşmesiyle biçimlendirilen yeni dış politika vizyonuna göre Türkiye ne Soğuk Savaş dönemindeki bir cephe ülkesi ne de 1990'lı yıllarda daha çok dillendirilen bir köprü ülkesi olacaktır. Türkiye'nin uluslararası sistemde bir güç olması misyonuna göre hareket etmesi gerekliliğinin sürekli vurgulandığı görülmektedir. Bu durum Davutoğlu'nun dış politika anlayışıyla ilgili yaptığı açıklamalardan da anlaşılmaktadır. Ona göre dış politika amaçları edilgen tepkili değildir. Krizlere karşılık vermektен kaçınılması gerektiği gibi barışçı ve ilkeli dış politika benimsenmelidir. Bu bağlamda AKP dış politikasının insan hakları, tarihsel ve coğrafi süreklilik, barış, istikrar, karşılıklı ekonomik bağımlılık gibi ilkelere dayandığı ve bu ilkeli duruş sayesinde bölgesel ve küresel barışa katkı sağlanacağı Davutoğlu tarafından ifade edilmektedir (Tür ve Han, 2015, ss. 32-33). Dolayısıyla Ahmet Davutoğlu'na göre Türkiye gerek stratejik derinliği gerek tarih, coğrafya ve kültürel temelleriyle bölgesel hatta küresel bir güç olma potansiyeline sahiptir.

Davutoğlu'nun analizinden yola çıkılarak AKP dönemi Türk dış politikası ve literatüre giren kavramlar birçok başlık altında açıklanabilir ancak ana çerçevede dört başlık altında bu ilkeler indirgenerek incelenebilir. Bunlar;

- 1) Güvenlik ve özgürlük ilişkisi,
- 2) Komşularla sıfır sorun ve maksimum işbirliği,
- 3) Çok taraflı ve çok boyutlu dış politika,

4) Proaktif dış politika (Gürevin, 2014, ss. 25-34).

2.1.1. Güvenlik - Özgürlük İlişkisi

Özgürlük herhangi bir kısıtlama, yasaklama veya sansür gibi engelleyici faktörlere maruz kalmadan ve zorlamalara bağlı olmaksızın düşünme, eylemde bulunma olarak tanımlanabilir. Güvenlik ise toplumun güven içerisinde yaşadığı, yasalarla korunmuş kamu düzenini ifade etmektedir (Sandıklı, 2016, s. 1). Dolayısıyla özgür ortamı temin edebilmenin yolunun güvenliği sağlamaktan geçtiği söylenebilir. Yani güvenlik bir bakıma özgürlüğe hizmet etmelidir. Eğer güvenlik yoksa özgürlük de yoktur. Özgürlüğün güvende olduğu yerde güvenliğe yönelik tehdit ve riskler de en aza indirgenmektedir (Erdoğan, 2013, s. 23). Otoriteye karşı kalkışmalarda kullanılan argümanlar genellikle özgürlük kısıtlaması olarak kendini gösterdiği göz önüne alındığında bu iki kavramın girift olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sosyal düzen açısından özgürlük ve güvenlik birbirinin sağlayıcısı olan kavramlardır.

Güvenlik bağlamında hem Türkiye için hem de uluslararası sistem açısından Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında karşı karşıya kalınan belki de en önemli sorun etnik kökenli ayrılıkçı hareketler ve bu çerçevede ortaya çıkan etnik çatışmalardır. Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında içerisinde etnik dinamikler barındıran birçok ülke bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ortaya yüzlerce yeni devlet kurulması ihtimali doğmuştur (Kurubaş, 2009, s. 40). Dünyanın çeşitli bölgelerinde rejimlere ve otoritelere karşı genellikle özgürlük propagandası yapılarak ve değişik metotlar kullanılarak baş kaldırıldığı görülmüş ve görülmektedir. Bu hareketler içerisinde özgürlük talebini belirli ideolojilere yaslayarak şiddet ve silahla duyurma metodunu seçen gruplar mevcuttur (Kurt, 2006, s. 210). Bunun örneği ülkemizde de görülmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren zaman zaman ayrılıkçı hareketler yaşanmış olmakla birlikte içerisinde en fazla gündemi meşgul eden oluşum PKK

terör örgütüdür. Anadolu'nun Güney Doğu bölgesinde yaşayan halkın çoğunluğunun sahip olduğu etnik farklılığı geçmişten beri istismar ederek terör faaliyetleri yürüten PKK bu faaliyetleri bütün Kürt tabanına dayatmaya çalışmaktadır. Türkiye değişik zamanlarda farklı iktidarların yönetiminde bu örgülle çeşitli mücadele konseptleri belirlemiş, bu metotlardan bazıları hayata geçiriliş sürecinde amacından sapmıştır. Dolayısıyla bölgede teröre bulaşmayan masum halk bu güvenlik politikalarından zaman zaman olumsuz etkilenmiş, temel hak ve özgürlükler zarar görmüştür. Bunun sonucunda devlet ekonomik, sosyal, güvenlik ve daha birçok alanda terör meselesinin meydana getirdiği sorunlardan olumsuz etkilenirken bölgede yaşayan halk da yanlış mücadele metotları nedeniyle temel hak ve hürriyetlerinden kimi zaman yoksun kalmıştır. Uzun yıllar boyunca iktidarda olanlar uluslararası sistemi salt bir güvenlik anlayışı ile algılamıştır. Türkiye uzun yıllar dışa açılma ve büyüme potansiyellerini iç güvenlik kaygılarıyla harcayan bir ülke durumuna gelmiştir. PKK'yı ortadan kaldırmak için izlenen siyaset genellikle güvenlik eksenli askeri yöntemler olsa da bazı dönemlerde oluşturulmuş müzakere kanalları ile bir sonuç alma yolu denenmiştir (Oran, 2013, s. 128). Ancak AKP hükümeti öncesinde gerçekleştirilen müzakereler sırasında özellikle siyaset üzerindeki askeri vesayet etkisi nedeniyle ya kesintiye uğramış ya da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

AKP döneminde ise özellikle 2005 yılından sonra oluşturulan müzakere heyetleri içerisinde asker kişilerin ağırlıkları azalmıştır. Bununla birlikte konu ile ilgili daha donanımlı kişilerin oluşturulan heyetlerde yer alması sağlanmıştır. Konuya yalnızca güvenlik ve askeri odaklı yaklaşılmamış, çözüm için gereken diğer boyutlarda göz önüne alınmıştır (Çandar, 2011, ss. 51-66). Hükümet çevresince çözüm için devletin Abdullah Öcalan'la görüşmesinin gerekliliği kabul görmüştür. Kürt halkının ayrılık faaliyetlerine destek verenleri dış destek bulmak amacıyla kendini yabancı aktörlerin aracı haline dönüştürmesi, AB'nin Türkiye'nin

demokratikleşmesini Kürt sorunun çözümüne bağlaması gibi sebepler çözüme ulaşılması için hükümet üzerindeki baskıyı artıran etkenler olmuştur.

Nihayetinde AKP kendinden önceki hükümetlerin başaramadığı demokratik atılımlar gerçekleştirebilmiştir. Alevi, Kürt açılımları ve askeri vesayetin kaldırılması bunlara birer örnektir (Oran, 2013, s. 133). 2005 yılında Erdoğan'ın Başbakan olduğu dönemde Diyarbakır'da yaptığı bir konuşma içerisinde Kürt kimliğinin tanındığına dair bir ifade geçmiş, 2008 yılında bir devlet televizyonu olan TRT-6 Kürtçe kanalı yayına başlamıştır. 2009 yılında devletle yapılan görüşmeler neticesinde Öcalan tarafından bir yol haritası belirlendiği heyetler aracılığıyla bildirilmiş ancak aynı yıl DTP'nin kapatılmasıyla süreç yavaşlamıştır. Başbakan Erdoğan tarafından 2009 yılında Demokratik Açılım'ın ilan edilmesi ve aynı yıl 19 Ekim'de Habur sınır kapısından 34 PKK'lı terörist giriş yapması sürece yeni bir boyut kazandırmıştır. Burada kurulan seyyar mahkemenin 34 teröristi tutuklamaması devletin sorunu çözmeye konusundaki isteğini ortaya koymuş oldu. Ancak tüm bunlara rağmen bir taraftan devam eden terör eylemleri ve 2011 milletvekili seçimi sürecindeki karşılıklı restleşmeler sonucu süreç tekrar yavaşlama yönünde evrilmiştir. Erdoğan'ın 17 Nisan 2011'de "Bu ülkede Kürt Sorunu yok, Kürt kardeşimin sorunu var" şeklindeki konuşması yeni durumu ortaya koymuş oldu. Bu sırada PKK'nın şehir yapılanması olarak adlandırılan KCK terör örgütüne yönelik operasyonlar ve tutuklamalarda artışlar yaşanmaktaydı (Oran, 2013, ss. 126-130). AKP'nin iktidara geliştikten sonra terör sorununun çözümü Kürt sorunundan bağımsız düşünülmemiştir. Geçmişte kapalı kapılar ardında yapılan toplantılar artık kamuoyuna açık bir şekilde devletin görevlendirdiği bürokratlar ve PKK ile siyasi görüş çizgisinde bulunan BDP/HDP'nin siyasi figürleri tarafından heyetler kurularak yapıldı. PKK'nın önder sıfatıyla tanımladığı elebaşı Öcalan'la İmralı adasında heyetler tarafından farklı zamanlarda görüşmeler sağlandı. Barış ortamını tesis etmek PKK'ya silah bıraktırmak için yaşanan demokratik gelişmelerin daha önce benzeri yaşanmamış derecede büyük adımlar

olduğu anlaşılmasına rağmen barış ancak geçici dönemlerde karşılıklı ateşkes ilan edilmek suretiyle kısa dönemler için geçerli oldu.

AKP hükümeti tarafından Kürt Sorunu'nun varlığı kabul edilmiş, bu sorunun çözümünü sağlayarak farklı politikalar üzerinde yoğunlaşmak, dış politikada daha rasyonel bir çizgide bulunulmak istenmiştir. Terör faaliyetlerinde bulunan illegal gruplarla daha önce benzeri görülmemiş şekilde iletişim kanalları kullanıldığına şahit olunmuştur. Dolayısıyla çözüm sürecinde geçmişteki örneklere nazaran kamuoyuna karşı daha şeffaf olunmuş ve farklı kulvarlar kullanılarak olumlu netice alınmak istenmiştir. Terör sorunu çözüme kavuşturulduğunda birçok açıdan elden edilen kazanıma ek olarak uluslararası gündem konuları arasında Türkiye'ye yönelik sergilenen özgürlük ve demokrasi eleştirilerinin de aşılması da hedeflenmiştir. Çünkü Batı kamuoyunda yürütülen karalama kampanyalarında terörü ortaya çıkaran sebepler arasında geçmişte Kürt etnik kimliğin kabul görmediği, Türkiye'de Kürt halkına karşı ayrımcılık yapıldığı gibi konular sıkça gündeme getirilmiştir. PKK terör örgütü olarak kabul edildiği halde Avrupa'da PKK faaliyetlerine izin verilmiş, Türkiye'den kaçan kimi militanlar sığınma hakkı gibi siyasi statüler elde etmiştir (Ünal, 1997, s. 2). Bu durum Batılı ülkeler ile Türkiye arasında dönem dönem gerilimler ortaya çıkarmıştır. Açılım süreci ile hedeflenen PKK'ya silah bıraktırmak ve siyasi çözüm kanalları kullanılarak sorunu çözüme kavuşturmak hedeflenmesine rağmen barış ortamı tesis edilemedi. Ancak süreç boyunca hükümet tarafından geçmişte olduğu gibi baskı ve güvenlik politikalarına başvurulmayacağı ifade edilmiş demokratik ve özgürlükçü bir anlayışla çözüme ulaşılmak istendiği vurgulanmıştır.

Davutoğlu güvenlik-özgürlük dengesi sağlanması ile ilgili 11 Eylül sonrasında ABD başta olmak üzere uluslararası alanda oluşan yeni güvenlik temelli yaklaşıma eleştiri getirmektedir. Ona göre 11 Eylül saldırıları sonrası ABD tarafından izlenen terörle mücadele politikalarının küresel ölçekte meydana getirmiş olduğu güvenlik özgürlük ikileminin

“özgürlüğü kısıtlayan güvenliği ise artıran anlayışı karşısında Türkiye’nin özgürlük temelli politikalar uygulayarak güvenlik odaklı perspektiften ayrıldığı” ifade edilmektedir (Balcı ve Yeşiltaş, 2011, ss. 14-15). Davutoğlu’na göre Türkiye, 1991-2002 yılları arasında terör dalgası bahane edilerek güvenlik öncelikli yaşama mahkûm edilmiştir. AKP iktidarı döneminde ise özgürlük öncelikli demokrasi anlayışı hâkim kılınmak istenmiştir. Özgürlük-güvenlik dengesinin önemli alanlarından biri olarak görülen bölgesel ittifaklar sayesinde özellikle Orta Doğu ülkelerine yönelik demokratikleşmenin teşvik edilmesi ve desteklenmesi amaçlanmıştır (Balcı ve Yeşiltaş, 2011, ss. 14-15). Bu doğrultuda bölge ülkelerine örnek teşkil edebilecek gerçek manada bir demokratik Türkiye’nin doğmakta olduğu tartışmaları yapılmıştır. Bu açıdan AKP döneminde Türkiye’nin demokrasiyi geliştirerek ve özgürlük-güvenlik dengesini sağlayarak bölge ülkelerine model oluşturması hedeflenmiştir. Geçmişte olduğu gibi özgürlükler güvenlik siyasetine feda edilmemeli ve halkın demokratik taleplerine karşılık verilmelidir. Zira daha sonra Arap coğrafyasında yaşanan halk hareketleri doğrultusunda halkların demokratik taleplerine rejimlerin verdiği refleks sonucu güvenlik kaygısıyla insanın sahip olduğu en temel hakların nasıl ihlal edildiği görülmüştür. Nitekim güvenlik-özgürlük arasındaki bu asimetrik durumun kazananı rejimler olmamıştır.

Güvenlik-özgürlük arasındaki dengeyi kendi içerisinde uygulayan devletin stratejik hedefler koyması ve bunu başarması mümkündür. Davutoğlu bu durumu şöyle ifade etmektedir; “Kendi insan unsuruna güvenmeyen bir devletin stratejik ufuklara açılması, mümkün değildir. Stratejik güç, o gücü uygulayacak millete güven ile gerçek hüviyetini kazanır” (Davutoğlu, 2012, s. 37).

2.1.2. Komşularla Sıfır Sorun ve İşbirliği

Orta Doğu’da halk hareketlerinin başladığı 2010 yılı öncesi ve sonrası göz önüne alındığında sıfır sorun siyasetinin uygulanabilirliğinin sistem açısından önemi ve şartlara bağlı

oluşu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Mısır'da Hüsnü Mübarek rejiminin devrilmesi ve kısa süreli de olsa Muhammed Mursi'nin Mısır'da iktidara gelmesiyle Türkiye-Mısır ilişkileri değişim göstermiştir. Mübarek döneminde sıfır sorun politikasına rağmen ciddi bir gelişme gösteremeyen Türkiye-Mısır ilişkileri ancak Mübarek'in devrilmesinden sonra “sıfır sorun” politikasına uygun bir değişim geçirmiş, ilişkiler Mursi döneminde hızla gelişmiştir. Türkiye, Mursi'nin askeri darbe ile devrilmesinin ardından anti-demokratik bir şekilde yerine gelen yönetimle ise ilişkileri büyük oranda askıya almış ve böylece “sıfır sorun” parametresinin Mısır ayağının başarı değerlendirmesi zamana göre değişiklikler göstermiştir. Yine Arap Baharı öncesi ve sonrası olarak değerlendirildiğinde ise Suriye ile önce işbirliği alanında çok önemli ve büyük gelişmeler yaşandığı halde toplumsal olaylar sonrasında rejimin demokratik adımlar atmak yerine şiddete başvurusuyla ilişkiler kademeli olarak bitirilmiştir (Köse, 2011, s. 2). Çandar (2012) komşularla sıfır sorunlu ilişki parametresini dönemsel bazda ele alıp Orta Doğu'da hangi ülkede hangi rejim varsa, onlarla o mevcut konjonktürde yakın ilişkiler geliştirmeye dayandırmak olarak nitelendirmektedir. Orta Doğu statükosu bozulunca, “komşularla sıfır sorun” politikasının da hükmü kalmaz. Dolayısıyla “sıfır sorun” politikasının uygulanabilirliği birçok etkeni içinde barındırmaktadır. Değerlendirme çerçevesi dışına çıkılmaması açısından AKP iktidarından Arap Baharı'na kadar Türkiye'nin izlediği komşularla sıfır sorun politikasına dair gelişmeler ele alınacaktır.

Atatürk'ün ‘Yurtta Sulh, Cihanda Sulh’ sözünden yola çıkılarak AKP döneminde ‘Komşularla Sıfır Sorun’ prensibi güvenlik ve özgürlük dengesinin akabinde önce ülkemizde, sonra bölgemizde sonra uluslararası alanda sistematik olarak uygulanması gereken bir ilke olarak tanımlanmıştır. Türkiye bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini mümkün olduğunca sorunlardan arındırmayı istemektedir. Bu doğrultuda kararlılıkla hareket edilirken gerçeklikte elden bırakılmamakta, sıfır sorun bir ideal olarak tanımlanmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2013).

AKP iktidarı döneminde sürekli olarak gerçek kalkınmanın ancak barış ve huzur ortamı ile mümkün olabileceği, sürekli barış ortamının tesis edilmesinin dış politika vizyonu olarak belirlenmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Geçmişin sürekli düşmanlarla çevrili olma psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksinden sıyrılıp komşularla sıfır sorunlu ilişkiler kurma gayreti sarf edilmiştir. AKP'nin iktidara gelmesiyle Orta Doğu ülkeleri başta olmak üzere geçmişten beri sorunlu ilişkiler yaşanan ülkelere yönelik siyasi, ekonomik ve diplomatik alanda yaklaşım sergilenmiştir. Öncelikle hemen tüm komşularla ticari hacimlerin artırılmasına yönelik çalışma yapılmıştır (AKP Ar-Ge Başkanlığı, 2013, ss.1-2). Suriye ile hem diplomatik ilişkiler anlamında hem de ticari anlamda Arap Baharı sürecine kadar ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılan kapısı olan Suriye ile askeri, stratejik, ekonomik alanlarda geçmişte hiç olmadığı kadar birçok boyutta ilerleme kaydedilmiştir. Ermenistan ile neredeyse hiçbir zaman sağlanamayan dostluk adımları ile Erivan'ın Rusya etkisinden bir nebze de olsa uzaklaştırarak Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi hedeflenmiştir. Yine Ermeni Diasporasının da Türkiye'yi Batı'da zor durumda bırakan faaliyetleri sağlanan dostluk sayesinde sonlandırılmak istenmiştir. 2008 yılında Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ü Ermenistan-Türkiye maçına davet etmiştir. Bu davet üzerine Gül Erivan'a gitmiş rövanş maçı için Sarkisyan Türkiye'ye davet edilmiş ve 2009 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Bu durum ilişkilerin düzeltilmesi için atılan adımların kamuoyuna yansıdığı önemli bir gelişmedir. Futbol diplomasisinin olası etkileri tartışırken iki ülke arasında 31 Ağustos 2009 yılında İsviçre'de "İlişkilerin Geliştirilmesi İçin Protokol" parafe edilmiştir (Özbay, 2011, ss. 4-5).

AKP iktidarı öncesinde izlenen güvenlik ağırlıklı politikalar açısından tehdit olarak görülen irtica tanımlaması nedeniyle İran'la herhangi bir dostluk zemini oluşmadığı söylenebilir. AKP sonrasında Batı ve İran arasında nükleer anlaşmazlıklar konusunda Türkiye'nin Brezilya ile gayret göstermesi hem proaktif dış politikanın bir tezahürü iken

Tahran Deklarasyonu ile İran-Türkiye yakınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Rusya ile 2010 yılında vizelerin kaldırılması konusunda varılan mutabakat sayesinde iki ülke ticari hacminin yüzde 30 artış göstermesi amaçlanmıştır. Irak'ın toprak bütünlüğünü kurmuş, kendi güvenliğini sağlayabilen müreffeh bir ülke haline gelmesi amacıyla ikili ilişkiler yürütülmüştür. Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak tarihe Annan Planı olarak geçen planı Türkiye kabul ederek yapılan referandumda KKTC tarafından verilen yüzde 64.91'lik bir oranda kabul çözüm için çaba sarf edilmiştir. Ancak Güney kesim halkı tarafından daha fazla bir oranla red yönünde oy çıktığı için çözüme ulaşılamamıştır (Erdoğan, 2012, ss. 1-3).

Komşularla sorunları çözmeyi amaçlayan bu paradigma temelde içerdiği bütüncül yaklaşımdan hareketle uygulanabilirlik açısından tartışmalı bir durum barındırmaktadır. Bu durum tam olarak bir ülkeyle ilişkilerin düzeltilmesi diğer ülkelerle ilişkileri olumsuz etkileyeceği ve bütün çevre ülkeleri aynı kategoriye koymanın gerçekçi olmadığı şeklinde ifade edilebilir. Örneğin Ermenistan'la ilişkilerin düzeltilmesi için atılan adımların Azerbaycan'la olan ilişkileri olumsuz etkilemesi gibi. Yine İran ile kurulan ilişkilerin İsrail'i rahatsız etmesi ve Suriye gibi antidemokratik rejime sahip bir ülke ile sağlanan dostluk durumunun Batı tarafından rahatsız edici karşılanması buna örnektir. Ancak bu noktada gerçekçi pragmatik bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Örneğin Türkiye'nin ABD'nin müttefiki, Rusya'nın da önemli bir komşusu olduğu özellikle enerji ihtiyacının Rusya'dan büyük bir bölümünün sağlanması nedeniyle göz ardı edilemeyeceği dış politikada Rusya'ya verilen önem gerçekçi ve pragmatik davranma yaklaşımı öne çıkarmaktadır.

Sonuç olarak derin bir tarihe sahip ve bu yüzden kültürel anlamda geniş bir alanda etkin olabilme potansiyeline sahip ülke olan Türkiye'nin bölgesindeki sorunları barışçıl yaklaşımlarla kısa bir sürede çözebileceği düşünülemeyebilir. Ancak AKP iktidarı ile birlikte düşman komşularla çevrilmiş olma psikolojisi yerine bölgesindeki tüm ülkelerle iyi ilişkiler

kurma, etkileşim, karşılıklı bağımlılık ve kültürel temas gibi değerlerle yeni bir dış politika anlayışı benimsenmeye çalışılmıştır.

2.1.3. Çok Taraflı ve Çok Boyutlu Dış Politika

Çok boyutlu dış politika aktörler düzleminde Türk dış politikasını tek bir bölge ile sınırlamayan ayrıca tek bir soruna da endekslemeyen bir biçimde tasarlanmıştır. Ülkelerle girişilen ilişkilerin hiçbirisini diğerine alternatif olarak değerlendirmemek gerektiği gibi birtakım çevrelere ağırlık vererek diğerlerini geri plana atmak suretiyle diplomatik ilişkilerde asimetrik dağılma olmamalıdır (Balcı ve Yeşiltaş, 2013).

Çok taraflı ve çok boyutlu dış politika anlayışı gereği dış politikada değişik kulvarlarda değişik aktörlerle eş zamanlı ve akılcı ilişkiler kuralmalıdır. Çok taraflı ve çok boyutlu dış politika ilkesi konusunda yapılan bir eleştiri Türkiye'ye biçilmek istenen 'merkez ülke' pozisyonu aktivizminin bir türevi olduğu yönündedir (Gürevin, 2014, s. 33). Bu doğrultuda Orta Doğu ülkeleri, Ermenistan, Rusya ve Balkan ülkeleriyle yakınlaşmaya yönelik adımlar atılmış, bölgesel oluşumlarda önemli roller üstlenilmiştir. Balkanlarda 1990'lı yıllarda yaşanan kanlı savaşların ardından bir daha anlaşması mümkün görülmemeyen Sırbistan ve Bosna Hersek ile 2009 yılında kurulan üçlü danışma toplantılarından Suriye-İsrail arasında üstlenilen arabuluculuk fonksiyonuna kadar yaşanan gelişmeler bu duruma örnektir. Yine İsrail-Filistin arasında gerçekleşen görüşmelerde aktif rol üstlenilmesi, Suriye, Ürdün ve Lübnan ile serbest ticaret bölgesi oluşturulmasına yönelik ilk adımların atılması ve Azerbaycan ile geçmişten beri sürdürülen iyi ilişkilerden vazgeçmeden Ermenistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi yolunda atılan adımlar Türkiye'nin çok taraflı ve proaktif dış politikasının iz düşümleridir (Özbay, 2011, s. 1).

Davutoğlu'nun bu dış politika vizyonu hakkındaki fikri şöyledir;

“Yoğun bir medeniyet bunalımının yaşandığı, insanoğlunun bütün doğrularını yeniden kurma çabası içine girdiği, bu çerçevede de bütün tarihi kültür birikimlerini yeniden keşfetmeye çalıştığı bir dönemde Türkiye gibi köprü ülkelerin farklı medeniyet birikimlerini bünyesinde barındırıyor olmaları yeni bir medeniyet açılımı için ciddi bir kaynak oluşturmaktadır. Bizi diğer toplumlardan farklılaştırarak tarih sahnesine özel bir konumla çıkartacak olan da temelde bu özgün niteliklerimizdir” (Davutoğlu, 2012, s. 563) .

Aslında çok taraflı ve çok boyutlu dış politika küreselleşme ile ivme kazanan bir süreçtir. Bu yaklaşıma göre Soğuk Savaş sonrası uluslararası dinamiklerinde Türkiye tek boyutlu tek yönlü bir politika takip etmemelidir (Gürevin, 2014, s. 32). Türkiye'nin tek taraflı ve tek eksenli bir politika ile farklı durumlara ve konulara farklı yaklaşım geliştirebilmesi mümkün değildir. Çok taraflı-boyutlu politika anlayışı ile stratejik belirleyicilik ve geniş vizyonlu bir yaklaşım sergilenebilmektedir. Dolayısıyla bu ilke ile aktörler düzleminde Türk dış politikasını tek bir ülke ya da bölge ile sınırlamayan, dış politikada konular düzleminde tek bir soruna endekslemeyen bir biçimde tasarlanmaktadır.

2.1.4. Proaktif Dış Politika

“Proaktif dış politika sorunların çıkmasını beklemeden, potansiyel sorun alanlarına müdahale etmek ve tarafları en kısa sürede ortak bir noktaya getirmek için uğraşmak olarak tanımlanabilir” (Çakmak, 2012, s.910). Türkiye, Asya ve Avrupa arasında merkez niteliği taşıdığından ve özellikle de AKP sonrasında Orta Doğu bölgesine yönelik stratejik hedefler belirlediğinden proaktif dış politikayla şekillenen bir uluslararası ilişkiler duruşuna sahip olmalıdır.

2002 sonrası AKP ile şekillenen Türk dış politikasında özellikle Orta Doğu bölgesine yönelik ilişkilerde gelişme kaydedilmiştir. Bir taraftan Türkiye imkân ve kabiliyetlerini

artırma yönünde çaba sarf ederken diğer taraftan üstlenilen sorumluluklara paralel politikalar izlenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda tepkisel olmak yerine proaktif, tek yönlü/boyutlu olmak yerine çok boyutlu davranılmaya özen gösterilmiştir. Davutoğlu'nun sıkça eleştirdiği gibi iş işten geçtikten sonra pozisyon belirleyen değil inisiyatif olarak düzenleyici, pragmatik ve vizyon sahibi politikalar izlenmiştir. Böylece AKP döneminde Orta Doğu sorunlarına uzak kalmak yerine bölge ile ilişkilerini geliştirme, bölgeye yönelik proaktif politikalar izlenmeye başlanmıştır. Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve demokrasi konularında kaydettiği gelişim dış ilişkilerinde manevra kabiliyetini ve etkisini artırmıştır.

Özellikle Orta Doğu bölgesine yönelik 'merkez ülke' misyonu gayesiyle kurulan diyalog ve diplomasi gibi değerleri ön plana çıkaran bu yeni ilişkiler konseptine karşı birtakım eleştirel yaklaşımlar sergilenmiştir. Bu eleştiriler İzolasyonist ve Müdahaleci yaklaşımlar kapsamında değerlendirilebilir.

'İzolasyonist' ya da 'tecritçi yaklaşım' olarak adlandırılan ve Cumhuriyet sonrası Türk dış politikasında hâkim olan anlayış Türkiye'nin Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya'daki gelişmelere karşı aktif rol üslenilmesinin yanlışlığını savunarak Türkiye'nin zaten bu bölgedeki sorunlar nedeniyle geçmişten beri yeterince bedel ödediğini iddia etmektedir. Dolayısıyla bu anlayışa göre Türkiye'nin öncelikle kendi modernleşme ve demokratikleşmesini sağlaması daha önemli ve gereklidir (Köse, 2010, ss. 629-630). AKP'den önceki iktidarların ağırlıklı olarak komşu ülkelere olan yaklaşımı da tecritçi anlayış çizgisine yakın olduğu göz önüne alındığında iyi komşuluk ve diyalog yerine güvenlik eksenli yaklaşım sergilendiği gözlemlenmektedir.

Dış politikada belirleyici bir prensip olarak kabul edilen 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' ilkesinin tecritçi yaklaşım savunucuları tarafından anlaşılmadığı söylenebilir. Çünkü Atatürk döneminde Bağdat Paktı, Sadabat Paktı ve Balkan Antantı gibi bölgesel girişimlerde Türkiye

rol almıştır. Ayrıca 1940-1960 yılları arasında Türkiye'nin bölgesindeki ülkelerle aktif ilişkiler kurduğu ve bölgesel ittifaklar yaptığı, kuruluşlarında rol aldığı görülmektedir. Bu akımın hesaba katmadığı bir durum daha vardır ki o da Türkiye'nin çevresindeki bunalımlara ve istikrarsızlıklara kulak tıkayarak ve pasif politika izleyerek barış ortamına katkı sağlayamayacağıdır. Uzun bir süre dış politikada tercih edilmiş olan bu tecritçi anlayışı Davutoğlu şu açıklamasıyla reddetmektedir;

“Kimliksiz seçkinler, kritik dönemlerde ön plana çıkıp belirleyici olmaktan çok, fark edilmemeye ve inisiyatif kullanmamaya şartlanmışlardır. Ülkelerini dünya gündeminde etkin bir konumda tutmak yeni mesuliyetler getireceği için edilgen olmayı daha emin ve risksiz bir siyaset olarak görürler. Gündemler belirlendikten sonra sahneye çıkarak müzakere masasının bir ucuna ilişmeye çalışırlar. Sürecin başında önde görünmekten kaçınırlar, ama bir kere de trenin kaçmakta olduğu vehmine kapılırlarsa o telaşla yerli yersiz her tür kontrolsüz ilişkiye girmeye çabalarlar. Ne olayların merkezinde olmanın güven hissine ne de seyirci olmanın rahatlığına sahiptirler. Olaylarda merkez konumuna doğru kaydıklarında mesuliyetten kaçma yollarını ararken, devre dışı kaldıklarını hissettiklerinde merkeze bir nebze olsun yaklaşabilmek için bütün değer ve önceliklerinden taviz vermeye hazır, kaypak bir psikolojiye bürünürler. Davranışlarına, saygı görmenin getireceği mesuliyetlerden kaçınmak ile kaale alınmamakla korkmak arasında gidip gelen ürkek bir tavır hâkimdir” (Davutoğlu, 2012, s. 33).

Yine Türk devletinin neden uzunca bir zaman diliminde bu çekingen dış politikayı sürdürme nedeni konusundaki görüşünü de Davutoğlu şu şekilde ileri sürmektedir;

“Büyük devletlerin klasik ulusal stratejilerini geliştirdikleri 19. yüzyıl bir sömürge yüzyılı idi ve bu yüzyıl içinde Osmanlı Devleti'nin tek bir kaygısı vardı: İç bütünlüğü

muhafaza edebilmek ve daha fazla toprak kaybedilmesini önlemek. Bu da sınır hatları boyunca savunma stratejisine dayanan statik bir yaklaşımın zamanla bir dış politika geleneği niteliği kazanmasına yol açmıştır” (Davutoğlu, 2012, s. 52).

Türkiye'nin 2002 yılından itibaren bölgeye yönelik izlediği politikalar neticesinde alacağı sonuçlar kabiliyeti ve kapasitesi ölçüsündedir. Bu konuda geliştirilmiş eleştiriler son dönemde İzolasyonist (tecritçi) yaklaşımın yerini almıştır. Yani özellikle bölgesindeki gelişmelere çekimser olmak yerine aktif ve katılımcı bir politika izleyebilmesi kapasitesi dâhilindedir. Bu noktadan yola çıkarak bölgesel veya küresel güç olma istikametinde belirlenen hedeflerin hareket noktasında muhtaç olunan etki edebilme kapasitesinin mevcudiyeti tartışmalıdır. Dolayısıyla 'küresel güç' ve 'merkez ülke' söylemi başta olmak üzere bütün ilkeler pratiğe geçiriliş aşamasında iktidar tarafından kamuoyuna yönelik dillendirilirken hamasi söylemler olarak eleştirilmiştir.

Günlük eleştiriler ve kamuoyu gündemi dışında bir başlıkta incelenmesi gereken diğer bir anlayışta müdahaleci yaklaşımdır. Özellikle Suriye, Irak ve İran tarafından desteklendiği bilinen PKK'ya karşı mücadele konusunda ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan birtakım anlaşmaları reddeden bir şekilde müdahaleci bir tavrın benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır. Özellikle askeri kanallardan bölgeye yönelik girişimler sergileyerek bölgede söz sahibi olunması savunulmaktadır. Bu görüşe göre Türkiye'nin yaşadığı Orta Doğu kaynaklı bazı sorunları çözmenin doğru yönteminin askeri seçenekler olduğu savunulmuştur (Köse, 2010, s. 630). Yumuşak güç ve diplomasi gibi araçları göz ardı eden bu anlayışa göre de Türkiye'nin bu müdahaleci yaklaşımı benimsemesi halinde toprak bütünlüğünü ve istikrarını sağlayacağı düşünülmektedir. Davutoğlu ve AKP etkisinde gelişen yeni dış politika geçmişten beri bölge ülkeleriyle kriz ve terör konusu başta olmak üzere belli dönemlerde yükselişe geçen bu anlayışı da tecritçi akımı reddettiği gibi reddetmektedir.

Proaktif dış politika ile AKP iktidarında Türkiye, özellikle Orta Doğu bölgesinde barış ve istikrar kuşağının oluşumuna öncü olmak istenmiştir. Tarihi bağları gereği proaktif dış politika yumuşak güç ile birlikte uygulamaya konmuştur. Ancak Orta Doğu gibi kaygan bir zeminde fırsatların riske dönüşmesi doğaldır. Orta Doğu’da halk isyanlarının başlaması ile oluşan yeni konjonktürde Türkiye’nin proaktif dış politikası yeniden yapılandırılmış bu konuda yeni dış politikanın çöktüğü eleştirileri yapılmıştır.

2.2. Literatürde Türk Dış Politikasına Yönelik Eleştiriler

2.2.1. Eksen Kayması Tartışmaları

Eksen kayması ifadesiyle yoğun olarak Türkiye’nin Transatlantik sistemden uzaklaşarak yönünü Orta Doğu ve Asya’ya çevirdiği kastedilmektedir (Çandar, 2010, s.4). Eksen kayması olarak nitelendirilen dış ilişkilerdeki çeşitlenme uluslararası siyaset ve genel bölgeselleşme trendleri yönünden değerlendirildiğinde normal olgular olarak karşılanması gerekir (Kardaş, 2011, s. 21). Çünkü süreç içerisinde dış politika değişimi sadece Orta Doğu’ya yönelik bir evrim geçirmemiştir. Eksen kayması tartışmalarında ise “Türkiye’nin yönünü Batı’dan Doğu’ya çevirdiği” yaklaşımı sergilenmektedir. 2002 sonrasında Türkiye tarafından uluslararası çevreye yönelik kullanılan yeni bir terminoloji ve uygulamalarda bir çeşitlenme göze çarpmaktadır. AKP iktidarı döneminde Arap Baharı sürecine kadarki bazı gelişmeler bu durumun göstergesidir. Bunlar;

“AB politikalarına uyumlu bir şekilde yumuşak güç söylemi, İslam Konferansı Örgütü’ne katılım, Irak’ın Komşuları İnisiyatifi’nde oynan öncü rol, Afganistan ve Pakistan’la kurulup yürütülen üçlü zirve süreci, Uluslararası kurumlarda etkin profil çabaları (2009-2010 yıllarında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne daimi olmayan üyelik)” (Tür ve Han, 2015, ss. 30-31).

Bu ve buna benzer gelişmelere bakıldığında yeni Türk dış politikasında çeşitlilik göze çarpmaktadır. Yalnızca Batılılaşma eğiliminden koparak çok yönlü politika aşamasına geçilmesini gerektiren durum dünyadaki güç merkezinin değişmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Ekim 2009'da dış politikadaki eksen kayması eleştirilerini reddetmesi ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Türkiye'nin her yönde dikkatle ilerlediğini belirten açıklamaları da eksen kayması iddialarının birinci ağızdan reddediliş örnekleridir (Çandar, 2010, ss. 5-11). Erdoğan 2010 yılında bu konuda şu sözleri söylemiştir:

“Dış politikamızda bir eksen kayması söz konusu değildir. Biz bu noktada başladığımız yerdeyiz. Biz kılı kırk yarararak ufkumuzu belirledik tespitimizi yaptık. Filistin'in acıları devam ederken, Gazze'nin enkazı dururken, Ortadoğu'da barışı tesis edemeyiz. Irak'ın yaralarını sarmadan istikrarı tesis edemeyiz. İran'la, Suriye ile, Lübnan'la ilgili meseleleri çözüme kavuşturmadan bu bölgede refahı tesis edemeyiz” (Milliyet, 20.10.2009).

Abdullah Gül ise eksen kayması iddialarını “ Yok yok doğru değil. Baksanıza burası Avrupa orası Asya, burası da köprü” sözleri ile reddetmiştir (Sondakika Haber,11.06.2010).

Türkiye'nin bölge ülkelerinin neredeyse tamamıyla artış gösteren ekonomik ilişkileri, Batı ve Orta Doğu bölgesinde kurulmaya çalışılan arabuluculuk çabaları, Orta Doğu'ya yönelik kullanılan yeni diplomasi dili artık bölgeye yönelik aktif, çok boyutlu ve etkin politikaların izlediğinin göstergesidir. Hükümet yetkililerinin katıldıkları toplantılar, yaptıkları dış ziyaretler, davet edilen yabancı devlet adamları ve organize edilen toplantıların artış göstermesi Türk dış politikasındaki yükselen dinamizmi ortaya koymaktadır. Yine AKP iktidarında Orta Doğu ülkelerine yönelik artan diplomatik ziyaretler, bölge ülkelerine karşı

kullanılan barış dili ve liderler arasında kurulan dostane ilişkiler bu çerçevede değerlendirilebilir.

Eksen kayması ile birlikte öne çıkan bir diğer vurgu Neo-Osmancılık olmuştur. İslamist değerlerin ön plana çıkarıldığı ve yaşanan eksen kaymasının bu değerlerin etkisi nedeniyle oluştuğunun ifade edildiği Neo-Osmancılık yaklaşımını dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu reddederek duruma komşularla sıfır sorun çerçevesinde yaklaşılmasını savunmuştur (Zengin, 2015, ss. 4-6). Ancak zaman zaman kimi seçkinlerin söylemleri bu çevrelerin argümanlarına veya ithamlarına yeterince malzeme vermişti. Mesela Davutoğlu'nun 'Bir gün Mescid-i Aksa'da namaz kılacağız' (Milliyet, 14.6.2010) şeklindeki sözleri ve buna benzer İslamcı kimlikle bağdaştırılmaya müsait söylemler bu duruma örnektir. Yine Gazze meselesinde Türkiye'nin İsrail'le ters düşmesi ve İran'ın uluslararası sistemle bütünleştirilmesi çabaları Batı kamuoyunda İslamcı kimlik eleştirilerinin argümanı olmuştur. (Manisalı, 2011, s. 11). Neo-Osmancılık vurgusuyla AKP'nin Cumhuriyet boyunca Batı değerlerini ön plana çıkaran çizgiden sıyrıldığı ve Orta Doğu'da İslamcı kimlik cazibesi sağlayarak yeni bir lokomotif olmayı hedeflediği iddia edildi.

Davutoğlu yapılan bu eleştirilere karşı savunmasını geliştirirken Türkiye'nin özellikle Orta Doğu ve Orta Asya bölgesine yönelik geliştirmesi gereken proaktif politikaları ve liderlik rolünü gerekli kılan tarihi ve coğrafi zorunluluklara vurgu yaparak sağlamıştır. Davutoğlu ve iktidarın önemli figürleri Neo-Osmancılık gibi eleştirileri kabul etmemekte hatta bu gibi eleştirileri art niyetli eleştiriler olarak görmektedir. Bunun yerine 'sınırsız işbirliği' ve 'komşularla sıfır sorun' gibi tanımlamaları kullanmakla birlikte ilkelerin uygulanırlığının sadece bölgeyle sınırlı tutulmasına karşı çıkmaktadırlar. Yani belirli ilkeler ve hedefler doğrultusunda gelişen yeni Türk dış politikasının sadece bölgeye yönelik değil tüm dünyaya yönelik olduğunu Davutoğlu'nun büyükelçiler konuşmasındaki '“hattı diplomasi yoktur, sathı diplomasi vardır, o sath bütün dünyadır' (Radikal, 05.01.2010) şeklindeki

açıklaması ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu ifadeden ‘Neo-Osmancılık’ ve ‘eksen kayması’ eleştirisi yapan çevrelere yönelik Davutoğlu tarafından verilen cevap değişen bu tutumun sadece bölgeye yönelik değil genel bir nitelikte olduğu savunmasıdır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton’un Türkiye’yi yükselen yedi global güç arasında sayması ve Türkiye’nin BMGK’ye daimi olmayan üyeliğe seçilmesi de hükümetin argümanları arasına girmiştir (Kardaş, 2011, s. 23).

Orta Doğu’ya yönelik Türk dış politikasının AKP sonrası yaşadığı değişim merceğe altına alındığında iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Davutoğlu’nun jeopolitik kuramlara dayalı yapmış olduğu açıklamalar ve uluslararası ilişkilere getirdiği jeokültürel olarak adlandırılan yaklaşımıdır. Davutoğlu Jeopolitik perspektif temelinde yaptığı açıklamalarında Türkiye’nin merkez ülke olduğunu iddia eder ve bu yüzden reaktif politikalar izlenmesi kabul edilemez. Böyle bir konumda bulunan ülkenin kendi güvenliğini sağlayabilmesinin yolu proaktif politikalar izlemek suretiyle çevresindeki siyasi süreçleri yönlendirebilmesinden geçer. Bunun sağlanabilmesi için ise proaktif politikalar yürütülebilmesi yani genelde bölgesel güç olabilme misyonunun mümkün hale getirilmesi sağlanmalıdır. Jeokültürel yaklaşım olarak adlandırılacak anlayışa göre ise medeniyet ve sosyal kavramlar başta olmak üzere subjektif değerlere dayanan kavramlardan bahsedilmektedir. Medeniyetler ittifakı projesi jeokültürel konumlanışa verilen değerin önemli göstergelerinden biridir (Kardaş, 2011, ss. 29-33).

Yön tartışmasının önemli kısmını oluşturan ideolojik kimlik varsayımının aksine AKP’nin iç ve dış politikalarını belirleyen değerlerin birer kimlik etkisinden ziyade dış politikaya dönük realpolitik ve idealist öğelerin girift hale geldiği ‘nev-i şahsına münhasır’ bir stratejik kimliğe dayandığı söylenebilir. Dolayısıyla Türk dış politikasının salt bir kimliğe indirgenmesiyle açıklanmaya çalışılması gerçekçi olmamakla birlikte Realpolitik - ideoloji

arasında ve jeopolitik - jeokültürel değerler arasında gelgitler yaşayan bir çizgide olduğu söylenebilir (Kardaş, 2011, s. 29).

Tüm bu değerlendirmelerle birlikte somut olarak okunması gereken ilgili dönemde Türkiye'nin geçmişe nazaran bölge üzerinde ağırlığının ve etkinliğinin arttığıdır. Hükümet tarafından başta 'bölgesel güç' hedefinin gerçekleştirildiği yönündeki iddia tartışmaya açık olmasına rağmen 2002'de AKP'nin iktidara gelişi ile Orta Doğu'da birçok yönetimin son bulmasıyla neticelenen halk hareketleri arasındaki zaman dilimi incelendiğinde Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin arttığı anlaşılmaktadır. Üstelik bunu başarırken bir eksen kayması da yaşamadığı, Batı menşeli kuruluş ve oluşumlara değer vererek dahil olmaya devam ettiği görülmektedir. NATO ve BM ile işbirliğine devam edilmesi ve AB'ye girmek için verilen çaba bunun örneklerindedir.

2.2.2. Beklenti – Kapasite Uyumsuzluğu

AKP döneminde Türkiye'nin bölgeye yönelik siyasi hamlelerinin başarılı sonuçlar verebilmesi için muhtaç olunan birtakım somut araçlar vardır. Bu araçlar eldeki veriler ve literatüre geçen değerlendirmeler sayesinde bölge üzerinde uygulanan yeni politik anlayışın ne derecede etkili olduğuna dair ipucu vermektedir. Bahse konu bu araçlar diplomatik, ekonomik ve yumuşak güç araçları olarak ele alınacaktır.

2.2.2.1. Diplomatik Güç

Bölgesel güç tartışmalarının önemli bir ayağını diplomatik güç parametresi oluşturmaktadır. Merkez ülke olabilme, proaktif politikalar izleyebilme misyonu çerçevesinde Türkiye'nin bölge üzerindeki diplomatik ağırlığı, gelişimi ve diplomatik gücünün kapasitesinin incelenmesi önemlidir.

Değerlendirme kapsamı açısından Arap Baharı öncesi veriler dikkate alındığında 2011 yılı itibariyle Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan toplam personel sayısı 5.533'tür. 2000 yılı baz alındığında 91 olan büyükelçilik sayısının 2011'de 114'e ve 59 olan başkonsoloslukun 71'e yükselmesi dönem içerisinde kısmi bir iyileşme yaşandığının göstergesidir. Ancak ülkenin genel büyüme seyrinin bu rakamlar üzerindeki etkisi göz ardı edilmemelidir. Bu noktada Türkiye'nin diplomatik güç parametresinin bileşenlerini oluşturan maddi ve beşeri alt yapının güçlü ülkelerle mukayese edilmesi önemlidir (Dinçer ve Kutlay, 2012, ss. 69-71). 2010 Yılı verilerine göre Türkiye'nin bazı ülkelerle diplomatik verilerinin kıyaslanması şu şekildedir:

Ülkeler	Büyükelçilik	Daimi Temsilcilik	Baş Konsolosluk	Kültürel Enstitüler	Toplam	Personel Sayısı	Bütçe (milyon Euro)
Brezilya	125	5	64	...	194	4150	986
Fransa	162	21	98	132	413	15008	2625
Almanya	151	13	61	...	225	12437	3194
Hindistan	124	3	48	24	199	3414	674
İtalya	126	9	97	92	324	8101	1706
Japonya	133	8	63	22	226	11363	1925
Rusya F.	149	13	90	57	309	9500	915
İspanya	119	11	100	74	304	7908	1503
İngiltere	...	...	...	...	261	17100	2324
ABD	168	9	89	...	266	66591	39336
Türkiye	114	11	71	14	202	5533	436,4

Tablo1: Kutlay ve Dinçer, 2012, s. 72.

Tabloya bakıldığında dış politikaya ayrılan bütçe açısından diğer bölgesel ve küresel güçlerle kıyaslama yapıldığında en küçük bütçeye sahip ülke Türkiye'dir. Yine büyükelçilik sayısında da en geride olan Türkiye personel sayısı açısından ise sadece Brezilya ve Hindistan'dan daha iyi konumda bulunmaktadır. Çoğu NATO üyesi olan ve güç konusunda kendisini ispatlamış ve nüfuz alanı geniş ABD, İngiltere, Fransa ve diğer ülkelerin kapasiteleri Türkiye ile kıyaslandığında Türkiye'nin konumu pek iç açıcı görünmemektedir.

Türkiye'nin diplomatik gücünü artırmaya yönelik araçların AKP iktidarı sonrasında bir artış gösterdiği doğru olsa da Türkiye'nin resmi kanallar ve kişiler aracılığıyla sürekli ilgilendiğini duyurduğu coğrafyanın genişliği ve bu coğrafyada yaşayan nüfusların yoğunluğu göz önüne alındığında diplomatik araçlar konusunda kapasite artırımına gitmesi gerekliliği şarttır. Düzen kurucu aktör olmak, merkezi güç olabilmek iddiasını daha inanılır ve gerçekçi hedefler olarak yansıtabilmek için küresel ve bölgesel güç olduğu kabul edilen ülkelerle arasındaki makası olabildiğince kapatmalıdır.

2.2.2.2. Ekonomik Güç

Stratejik Derinlik perspektifinin güç denklemindeki bileşenlerinin bir yöntem dâhilinde bölge üzerinde pratiğe aktarımı Türkiye'nin Orta Doğu'yla ticari hacmine olumlu yönde katkı yapmıştır. Buradan yola çıkarak somut veriler ışığında 2002 yılı itibariyle Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle ticaret hacmi 5,668 milyar dolar olarak kaydedilmişken, 2011 yılında bu rakam 48,790 milyar dolara yükselmiştir (TUIK, 2012). Türkiye'nin 2001 krizi sonraki bu on yıllık süreci göz önüne alındığında krizin meydana getirdiği fırsatın iyi değerlendirip buradan bir siyasi istikrar çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Dış politikanın bir açıdan içeride yapıldığı düşüncesinden hareketle ülke içinde ekonomik refah seviyesinde yaşanan artış önemlidir. 2001 krizi sürecinde toplam ihracat 36 milyar dolar iken 2011'de bu rakam 135 milyar dolara yükselmiştir. 2002-2010 döneminde Orta Doğu ile olan ihracatın

toplam ihracat içerisindeki oranı yüzde 6'dan yüzde 16'ya yükselmiştir. Orta Doğu ile toplam ticaret hacmi ise 3,9 milyar dolardan 23,6 milyar dolara çıkmıştır. Bu dönemde 2,2 milyar dolardan 18 milyar dolara yükselerek ticaret fazlası veren Türkiye mevcut durumdan oldukça kazançlı çıkmıştır (Dinçer ve Kutlay, 2012, ss. 27-32).

2001 yılından sonra yaşanan bu olumlu gelişmeleri anlamak için bu dönüşümün yapı ve sistem düzeyindeki dinamiklerini anlamak gerekmektedir. Türk ekonomisinin ilgili zaman dilimindeki dönüşümü küresel politik ekonomi dengelerinden bağımsız değildir. 21. yüzyılın başlarından itibaren dünya ekonomisinin bir genişleme sürecine girdiği göze çarpmaktadır. Ekonomik açıdan 2001 yılı itibariyle hızlı bir büyüme süreci yaşanmış 2008 yılına dek sıra dışı şekilde büyüme ve genişleme kaydedilmiştir. Bu durumdan en çok Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler yararlanmış bu ülkeler hızlı bir ekonomik büyüme kaydetmenin yanı sıra yabancı sermaye ve yatırımlara ev sahipliği yapmıştır. İlgili dönemde Türk ekonomisinin yakaladığı bu gelişmeden yola çıkılarak Türkiye'nin bölgesel güç olma gayesine erişmiş olduğu iddiasını salt bir politik tartışma haline getirmek çok gerçekçi olmayabilir. Çünkü Türkiye'nin kaydettiği bu ekonomik gelişmenin civar coğrafyasına aktif bir nüfuz aracı olarak sirayet etmesi için yeterliliği mümkün görünmemektedir (Kutlay, 2012, ss. 105-108). Şöyle ki; Türk politik ekonomisi incelendiğinde, ekonominin kapsamlı bir sanayi politikası çerçevesinde dönüşmediği göze çarpmaktadır. Artış gösteren bu ekonomik performansın uzun vadede sürdürülebilir olmasını sağlayan etkenlerin bulunmadığını, Türk ekonomisinin sanayi ve ileri teknoloji ürünler kategorisinden ziyade hizmet sektörü gibi basit alanlarında yabancı yatırımcı çekmek suretiyle gelişimini kaydettiği görülmektedir (Kutlay, 2012, ss. 108-111).

Küresel rekabet indeksi performansı çalışmasının 2011 için belirlediği 142 ülke içinde Türkiye 59. Sıradadır (Karaata, Önsel ve Ulengthin, 2011, s.10). Bu tespitin nedeni ve rekabet edebilme kapasitesi bakımından Türkiye'nin karşısında üç önemli sorun durmaktadır. Birinci neden Türkiye'nin kapsamlı bir sanayi politikasının bulunmamasıdır. Bu eksiklik

rekabetçilikte Türkiye'nin şartlarını iyileştirememesine ve bu yüzden asimetrik bir dış ticaret yapısına dönüşmesine neden olmaktadır. İkincisi Türk finansal sistemdeki olumsuzluklardır. 2011 yılı itibariyle Türk finansal sistemi %43 gibi bir oranla yabancı yatırımcı kontrolü altındadır. Sürdürülebilir ekonomik denge yerine yabancı yatırımcıya bağımlı bir ekonomik dengenin tercih edilmesi ve Türkiye'nin bölgesinde nüfuz aracı olarak kullanabileceği bir ulusal finans sermayesinin bulunmaması önemli bir eksikliktir. Son olarak Türkiye'nin 2001 sonrası bu gelişme sürecinde çektiği yabancı sermayenin yapısıdır. Yapılan yatırımların yapısı sanayi ve teknoloji ürünleri menşeli değil hizmet sektörü ve satın alma temellidir (Kutlay, 2012, ss. 111-114). Sayılan bu üç sebep temelde Türkiye'nin bölgeye yönelik proaktif politikalar uygulamasını sağlayabilecek karşılıklı bağımlılık paydasında ilişkiler oluşturmasını engelleyecek durumlardır.

2.2.2.3. Yumuşak Güç

Yumuşak güç 'bölgesel güç' tartışmalarının bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Yumuşak güçle ilgili birçok çalışma ve tanımlama yapılmasına rağmen genel olarak "bir aktörün fikirlerinin ya da siyasi gündemi belirleme gücünün diğer aktörlerin tercihlerini belirleyecek cazibede" operasyonalize edilmesine dayanmaktadır (Kutlay ve Dinçer, 2012, s. 84). Öncelikle Türkiye'nin Orta Doğu üzerindeki yumuşak güç etkisini bir nebze olsun sağlayan sebepler (kültür, ortak tarih, din vb) hali hazırda mevcuttur. Mesele eksik olan etkenlerin tamamlanabilmesi ve bunun uluslararası rekabet koşullarının göz önüne alınarak zamanında yapılmasıdır. Davutoğlu'nun üzerinde durduğu Batı'da insan hakları ve demokrasi gibi ileri kavramları benimsemiş bir Batılı gibi Doğu'da ise geçmişteki gibi ortak kültür ve tarihi göz ardı etmeden ortak değerlerden kaçmayan bir şuurla hareket eden bir Doğulu gibi davranabilmek adına atılan adımların bu noktada getirdiği kazanımlar göz ardı edilmemelidir. Batı ile Orta Doğu arasında kendisine biçtiği rolün farkında olan ve Orta Doğu halkları gözünde çoğunluğu Müslüman nüfusa sahip olması sebebiyle İslam ile demokrasiyi birlikte

uygulayabilen bir ÷lke olması açısından T÷rkiye bir rol modeldir. NATO üyesi ve AB aday ÷lke olması da bu çerçeve değerlendirilebilir.

T÷rk dış politikasında bahsedilen doğrultuda gelişen yeni durumun bazı getirileri olmuştur. Turizm ve medya araçlarından elde edilen kazanımlar örneklerden bazılarıdır. T÷rkiye'ye gelen toplam ziyaretçi sayısı içerisinde Orta Doğu ÷lkelerinin oranı 2002'de % 7,3 iken 2010 yılında %12,6 ya yükselmiştir. Yine T÷rkiye'de çekilen dizilerin Orta Doğu ÷lkelerinde rağbet görmesi kültürel ilişkilerin geliştirilmesi adına önemli bir detaydır. Geçmişte Suudi Arabistan'da büyükelçilik görevi yapmış olan Naci Kuru "on milyonlarca dolar harcanarak yapılamayacak tanıtımlar birkaç dizi sayesinde yapılmaktadır" diyerek T÷rk dizilerinin bölgede tercih edilmesinin önemini ortaya koymuştur. Medyanın bölge üzerindeki etkinliğinin farkına varan hükümet de duruma yabancı kalmamış devlet eliyle 2010 yılında büyük bir açılım örneği ortaya koyarak TRT Arapça kanalını faaliyete geçirmiştir (Kutlay ve Diñer, 2012, ss. 84-90).

Gerek politikacıların 2002 sonrası bölgeye yönelik takındığı inşacı tutum, pragmatik davranış ve liderler arası olumlu iletişim gerekse medya, turizm gibi alanlarda atılan adımlar ya da yaşanan kayda değer gelişmeler T÷rkiye'nin bölge üzerindeki etkinliğini arttırmıştır. Ancak yumuşak güç sayılan bu değerlerle birlikte farklı etkenlerin de yer aldığı komplike bir kavram olması nedeniyle T÷rkiye'nin bölge üzerindeki etkinliği, yumuşak gücünün istenilen düzeye erişmiş olduğu şeklinde algılanmamalıdır. T÷rkiye'nin bölge üzerindeki gündem belirleme gücünün 'bölgesel güç' seviyesinde olup olmadığını bazı olayların uluslararası alanda T÷rkiye lehine getirdiği sesin seviyesinden anlayabiliriz. Bu minvalde Mavi Marmara olayında İsrail'e Arap ÷lkelerinden yükselen sesin dozu ve İsrail-Suriye arasında soyunulan arabulucu misyonunun başarılı olamaması olayları örnek olarak verilebilir. Yine İsrail'in Filistin ile sorunların çözümü için çalışırken İsrail saldırıları nedeniyle Davos'ta verilen tepkiye Erdoğan'ın bölge halkları üzerindeki etkisi son derece olumlu sirayet etmiş olsa bile

Filistin konusunda Türkiye'nin İsrail üzerindeki etkisi son derece sınırlı olmuştur. Bölge ülkelerini İsrail'e karşı bir yaptırıma dahil etme konusunda başarılı olunamadığı gibi dönem içerisinde Batı ülkelerinin de İsrail'e karşı ortak bir karar alması sağlanamamıştır. PKK konusunda Irak başta olmak üzere bölge ülkeleriyle yapılan işbirliğinin seviyesi durumu gündem belirleme gücünün yetersiz boyutlarda olduğunu göstermektedir. Kıbrıs sorununa kalıcı çözüm bulunamamış, Ermenistan ile ilişkilerde kısa süren olumlu hava yerini yeni gerginliklere bırakmıştır. İran'ın nükleer enerji konusunda Batıyla arasındaki sorunda Türkiye'nin takındığı tavra yönelik Batı tarafından eleştiri getirilmiş uluslararası kamuoyu ile uyumsuz pozisyon alındığı ithamları dile getirilmiştir. Genel olarak bölgeye yönelik izlenen dostane ve pragmatik tutum konusunda da anti-demokratik rejimlerle Türkiye'nin yaklaşması Batı tarafından eleştirilmiştir.

Atılan adımlar ve izlenen politikaların yanı sıra devlet eliyle olsun olmasın bölgeyle kültürel ve sanatsal alanda kurulan birçok köprü bölge halklarının gözünde Türkiye'nin imajına değer kattığı bölge üzerinde yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır.

Bölge ülkelerinin tamamında yapılan bir araştırmada ilk etapta üç farklı sonuç elde edilmiştir. Öncelikle Türkiye'nin çatışma çözümünde oynadığı rolün bölge insanları tarafından takdir ve teşvik edildiğini ortaya koymaktadır. İkincisi, bölge insanların en önemli problemi Türk ve dünya kamuoyunda zannedildiği gibi Filistin sorunu değil, ekonomidir. Üçüncüsü ise 'eksen kayması' tartışmasının bölgedeki cevabı niteliğindedir. Orta Doğu halkları tarafından Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılmasının Avrupa Birliği (AB) üyeliğine mani olarak görülmediği, aksine Arap dünyasının Türkiye'nin üyeliğini desteklediği, bu sebeple de Orta Doğu'ya açıldığı için Türkiye'nin AB'den vazgeçmesinin söz konusu olamayacağı düşüncesidir (Akgün, Perçinoğlu ve Gündoğar, 2010, s. 4). Bu bölümde KA şirketi tarafından 24-29 Temmuz 2009 tarihinde bölge halkları üzerinde yapılan araştırma sonucunda Türkiye'nin sahip olduğu imaj verileri açıklanacaktır.

Çalışmanın yapıldığı yedi ülke olan Suriye, Mısır, Ürdün, Lübnan, Filistin, Suudi Arabistan ve Irak halklarının Türkiye ile verdikleri cevaplarda göze çarpan sonuçlar şu şekildedir;

- Filistin-İsrail konusunda yaşanan sorunlara Türkiye'nin arabuluculuk yapması gerektiğine inananların oranı yedi ülkede yüzde % 79 oranındadır. Filistin'de bu oran % 89'a Suriye'de ise % 86'ya ulaşmaktadır. Bu konuda en az oran bile % 76'dır. Bu durumda göstermektedir ki, en az her 4 kişiden 3'ü Türkiye'yi arabulucu görmek istemektedir.
- Bölge halkları ilginç bir şekilde Türkiye'nin sadece salt bir şekilde Filistin meselesinde değil % 77'lik bir oranla bölge üzerinde daha etkin bir rol oynamasını istemektedirler. Daha da ilginç olanı Arap Dünyasında barışın tesis edilmesine Türkiye'nin katkı sağlayacağına inananların oranı % 76'dır.
- Türkiye'nin Laik yapısına rağmen % 61'lik oranda bir kitle Türkiye'yi Arap dünyasına model olarak görmektedir. Suudi Arabistan'da bile bu oran % 55 'i bulmaktadır. Türkiye'nin bölgede rol model olduğu tartışmaları da bu oranlarla olumlu anlamda ortaya çıkmış olmaktadır.
- AB'nin bölgedeki desteği % 47 iken Türkiye'nin AB'ye girmesine olumlu bakanların oranı % 57, Türkiye'nin AB'ye girmesinin Orta Doğu üzerindeki olumlu etkisine inananların oranı % 64'tür.
- Mısır, Ürdün, Filistin, Suudi Arabistan, Suriye ve Irak'ta Türkiye hakkında "çok olumlu düşünüyorum" ya da "olumlu düşünüyorum" şeklinde cevap veren kişi oranı % 75'tir.
- % 77 gibi yüksek bir oranda Türkiye'nin bölgeye yönelik izlemiş olduğu aktif siyasetin devam etmesi gerektiği görüşü hâkimdir. Özellikle Suriye'nin % 82, Filistin'in %84 ve Lübnan'ın % 80'lik bir oranla Türkiye'nin etkinliğinin arttırmasına

büyük destek verdiği görülüyor. Türkiye Arap dünyasında daha büyük rol oynamalı mıdır? Sorusuna en az oy veren Irak'ta bile bu oranın % 73 gibi büyük bir oran olduğu görülüyor. Dolayısıyla Türkiye araştırmanın yapıldığı ülkelerde tehdit, risk şeklinde değil dost ve model olarak algılandığı açıkça görülüyor.

- Bir diğer soruda Türkiye'nin yeni dönemde bölgeye dair politikalarının aktif siyasete dönüşmesinin bölge halkı tarafından yakından takip edildiği anlaşılıyor. Bölge genelinde % 71 gibi yüksek bir oran Türkiye'nin son yıllarda bölgeye yönelik daha aktif ve duyarlı politika izlediğini belirtiyor. Suriye'de % 81, Filistin'de % 90 ve Ürdün'de % 82 gibi büyük oranlarda ankete katılanlar Türkiye'nin bölgeye yönelik aktif politika izlediğinin hissedilir olduğunu düşünüyor.

Çalışmadan anlaşılmaktadır ki, bölge halkı o dönemde Türkiye'nin bölgeye yönelik izlediği aktif siyaset ve tutumdan memnundur. Özellikle Batı'da yapılan bazı tartışmaların aksine bölge halkı Türkiye'yi Osmanlı'nın varisi olarak gördüğü için kendisine yönelik tehdit unsuru olarak ya da yayılcı güç olarak değil dost ve model olarak algılamaktadır. Dolayısıyla o yıllarda görünen durum Türkiye'nin bölgenin geneline yönelik hızlı bir şekilde başlattığı politika dönüşümünü ve sorunların çözümünde çözüm odaklı yaklaşımını devam ettirmesi gerektiğidir.

Türkiye'yi bölgede model haline getiren demokratik değerlerin kalıcı olabilmesi için kendi içinde de demokrasi ve özgürlük konusundaki problemlere çözüm odaklı yaklaşım getirmesi gerekir. Çünkü demokratik değerler noktasında geri giden bir görünüm Türkiye'yi model olmaktan çıkaracaktır. Medya araçlarının bölge üzerindeki etkisi de çalışma sonuçlarına oldukça olumlu yansdığından Nye'nin de bahsettiği bu etkin yumuşak güç aracının bölge üzerinde daha kapsamlı ve tesirli hale getirilmesi gerekmektedir.

Dış politikada yaşanan tüm bu dönüşüm ve AKP hükümeti tarafından konulan hedeflere bakıldığında birçok ilke hayata geçirilmeye çalışılmış ve ilgili dönemde bazı konularda pratikte kısmen başarılı olunmuşsa da ‘bölgesel güç’ tartışmalarında hala dönem itibariyle Türkiye’nin konumunun ortada bulunduğu söylenebilir. Çünkü dönem itibariyle henüz Türkiye’nin başta ekonomik parametreleri olmak üzere ‘bölgesel güç’ ya da ‘merkezi güç’ iddiasını mümkün kılacak şartları olgunlaşmış değildir. Bu noktada mevcut konumuyla beklentileri arasındaki kapasite uçurumu göze çarpmaktadır.

Kapasite ölçümü adına diplomatik güç, ekonomik güç ve yumuşak güç unsurları göz önüne alınarak yapılan değerlendirmeler neticesinde birtakım yorumlar yapılabilir (Dinçer ve Kutlay, 2012). Atılan adımların Türkiye’nin diplomatik gücünde gelişim sağladığı, ekonomik ilişkilerin güçlendiği ve karşılıklı olarak bundan yararlandığı anlaşılmaktadır. Bölgede yaşayan halkın Türkiye’ye olan bakış açısı, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda atılan bütün adımlar da Türkiye’nin bölge üzerindeki yumuşak gücünü artırmıştır. Ancak tüm bu iyileşmelere rağmen gelinen nokta bölgesel güç, merkez aktör gibi sıfatları Türkiye’ye henüz kazandırmamıştır.

2.3. Türk Dış Politikasında AKP Dönemi Değişiminin Suriye Özeli

AKP ile dış politikada yaşanan değişim tezahürlerinden biri de Suriye’dir. Suriye AKP’nin dış politika konseptinin başta ‘komşularla sıfır sorun’ perspektifi olmak üzere sahada uyguladığı en önemli örneklerinden biridir. AKP dönemi Türkiye’nin Suriye politikası Arap Baharı başlangıcına kadar olan dönem ele alındığında sürekli dostluk temelli ilişkiler kurulmaya çalışıldığı, sorunsuz ve kalıcı ilişkiler kurmaya yönelik önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Geçmişin tehdit algısının ve düşman yaklaşımının yerini ticari partner, stratejik ortak gibi değer ifade eden tanımlamalara bıraktığı görülmektedir. 2002 yılında

AKP'nin iktidar olması ile Arap Baharı başlangıcı arasındaki süreçte Türkiye-Suriye ilişkileri Cumhuriyet tarihi boyunca en iyi dönemlerini geçirmiştir.

AKP dönemi Türk dış politikasının ilk on yıllık sürecinde önemli ve belirleyici konuma sahip bulunan Davutoğlu Suriye ile ortak bir kader oluşturmaktan söz etmiştir. Bunu “ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek; El kader el müşterek, ettarih el müşterek, el mustakbel el müşterek” ifadesiyle ortaya koymuştur. ABD'nin bölgedeki varlığı Türkiye ve Suriye'yi güvenlik eksenli politikalarda yakınlaştırmıştır (Oktav, 2010, s. 55).

2.3.1. İlişkilerin Taraf Devletler Açısından Önemi

Türkiye Orta Doğu'da söz sahibi olabilmesinin, siyasi ve ticari anlamda Arap dünyasına etki edebilmesinin yolunun Suriye ile iyi ilişkiler kurmaktan geçtiğini biliyordu (Akbaba, 2009, s. 88). Öcalan'ın yakalanması, Adana Mutabakatı ve sonrasında yapılan anlaşmalar ile iki ülkenin sorunlarını büyük oranda çözmesi, yeni bir sürece girilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Gerek ekonomik, gerek siyasal açıdan her iki ülke bu gerekliliğin farkındadır.

Beşar Esad ile kamu ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşayan Suriye dış sermaye ve yatırımlara ihtiyaç duymuştur. İşgücü maliyetinin cazibesi ve bu pazara kimsenin girmemiş olması da Türkiye'nin dikkatini çeken hususlar olmuştur. Bölgedeki pazara erken girenin daha çok kazanacağı düşünülmüştür (Kınalıtopuk, 2014, s. 18). Türkiye Suriye'yi Arap dünyasına açılan bir kapı olarak görmüş ve Suriye'ye büyük önem vermiştir. İlişkilerin normalleştirilmesi ile hem birçok avantaj içeren bu yeni pazara girilmiş olacak hem de Arap dünyası ile ekonomik entegrasyon yolunda önemli bir adım atılmış olacaktır. Çünkü geçmişte iki ülke ilişkileri nedeniyle Türkiye'nin bölgeye açılması açısından Suriye engel teşkil etmiştir.

Türkiye pazar ekonomisine geçiş açısından Suriye'ye bir model teşkil etmektedir. Ayrıca tarihi bağlarla sahip olunan bu ülke ile ikili ticaretin geliştirilmesinde önemli bir ihtiyaç olan ulaşım imkânı bu ülke ile süratli ve kolay bir şekilde sağlanabilmektedir. İki ülke birbiri için transit ülke konumundadır. Irak'ın Körfez Savaşı'ndan sonra kullanılamaması nedeniyle Türkiye'nin Orta Doğu ve Körfez ülkelerine ulaşımı en kolay şekilde Suriye üzerinden sağlanmaktadır. Suriye ise Batılı ülkelere ulaşımı Türkiye üzerinden sağlamaktadır (Akbaba, 2009, s.79). Suriye açısından değerlendirildiğinde AB üyeliğine aday olunması ve oluşturulan Gümrük Birliği anlaşmasının taraflarından biri olması nedeniyle Türkiye'nin çekim gücü artmaktadır. Beşar Esad sonrası Suriye diğer Arap ülkeleriyle giderek artan oranda ticaret yapmasına karşın bölge ülkelerinden elde edemeyeceği malları Türkiye'den temin edebileceğini bilmektedir (Ağça, 2004, s.318).

Ekonomik parametrelerle birlikte stratejik ve siyasi açıdan da iki ülkenin birbirlerine yönelik çekim gücü bulunmaktadır. Davutoğlu, 'Stratejik Derinlik' isimli kitabında Suriye ile ilişkiler konusunu kuramsal bir çerçevede değerlendirmiş, Danışmanlık ve Bakanlık makamlarında bulunduğu zaman dilimlerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği dış politikanın arka planında bu teorik zeminin uygulandığı görülmüştür. Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Türkiye, yalnızca NATO'nun bir müttefiki olmaktan sıyrılıp kendi milli stratejilerini yöneten bir aktör haline gelmiştir. Suriye ise müttefiki olduğu SSCB'nin yıkılmasının ardından oluşan yeni konjonktürde kendi politikalarını geliştirmeye başlamıştır (Davutoğlu,2012, s.125). Tam da bu noktada büyük güçlerin güvenlik etki alanları daralmış, bölgesel güçlerin ise manevra kabiliyetleri genişlemiştir. Böylece bloklar arası etkileşim yerini bölgelerarası etkileşime bırakmıştır (Sayın, 2010, ss. 1-3). Bununla birlikte bölgesel aktörlerin birbirlerine olan ihtiyacı artmıştır.

Davutoğlu Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikası ve dengeleri için Suriye'nin önemli bir yere sahip olduğunu belirterek bir tür "Levant Stratejisi" geliştirmeye çalışan Suriye'ye

yönelik izlenecek dostluk politikalarının kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Kuzey-güney ekseninde Boğazlardan Süveyş'e, doğu-batı ekseninde İskenderun'dan Adriyatik'e uzanan Doğu Akdeniz'le ilgili stratejik planlama oluşturulduğunu bu nedenle iki ülke ilişkileriyle birlikte bölgesel ilişkiler bağlamında da karşılıklı dengelerin gözetilmek zorunda olduğunun altını çizmektedir. Buradan yola çıkarak Türkiye manevra kabiliyetini azami seviyede tutmalı, kalıcı ikili ilişkiler yerine mümkün olan en geniş alanda politikalar üretmeye özen göstermelidir (Sayın, 2010, ss.2-3). ABD'nin Irak işgali de Suriye ve Türkiye'nin dış politika anlayışına değişiklik kazandırmıştır. 2003 Irak Savaşı sonrası ortaya çıkan kaygılar iki ülke ilişkilerini güçlendiren etken olmuştur. Türkiye ve Suriye bölgedeki Kürtlerin ABD tarafından müttefik olarak görülmesinden rahatsızlık duymuştur. Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkabilecek bir Kürt devleti Türkiye ve Suriye'nin iç ve dış politikalarında oluşabilecek sıkıntılar sebebiyle tedirginlik meydana getirmiştir. Türkiye ve Suriye'nin dış politika dili bu süreçte aynı çizgide belirmiş, Kuzey Irak'ta yeni bir devlet oluşumu ihtimaline karşı olduklarını her iki ülke de dile getirmiştir (Kara, 2012, s. 2).

Siyasi meşruiyet açısından Beşar Esad babasının Batı'ya yönelik düşman algısını değiştirerek SSCB sonrası oluşan yeni düzende çok yönlü politikalar izlemek zorunda olduğunun farkına varmış, Batı'ya ılımlı ve uzlaşmacı bir yaklaşımda bulunmuştur (Deyupoğulları, 2012, s. 120). AB üyesi olma yolunda aday olan Türkiye, Suriye açısından bu noktada önemli bir yere sahiptir. Suriye, Batı'ya açılmanın ve Batı'yla kurulacak olan yeni ilişkiler sayesinde rejimle ilgili meşru olma sorunlarının üstesinden gelmenin yolunu Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmek olduğunu fark etmiştir. Bu noktada Türkiye Suriye'yi Orta Doğu'ya yönelik etki politikaları yönünden bir kapı olarak görürken Suriye ise Batı ile ilişkileri geliştirmek açısından Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine önem vermiştir.

2.3.2. İlişkilerde Alınan Mesafe

AKP döneminde bahsedilen nedenlerden dolayı Türkiye-Suriye ilişkileri hızlı bir gelişme kaydetmiş dönem içerisinde işbirliği adına birçok gelişme yaşanmıştır. Suriye'nin Arap Baharı hareketinden etkilenmesi ile iki ülke ilişkilerinin koptuğu döneme kadar diplomasi son derece hız kazanmış, birçok anlaşma imzalanmıştır.

2002 yılında AKP'nin tek başına iktidar olmasının ardından ilk büyük ve önemli gelişme dönemin Başbakanı'nın 4 Ocak 2003 yılında Suriye'yi ziyareti olmuştur. İkili ilişkilerin ele alındığı bu ziyaretin ardından aynı yıl 13 Ocak'ta Suriye Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Faruk El Şara Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile Suriye Dışişleri Bakanlığı arasında danışmalar yapılmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Abdullah Gül bu sefer Dışişleri Bakanı sıfatıyla 29 Nisan 2003 tarihinde Suriye'yi ziyaret etmiştir (Turhan, 2012, s.60). Bu gelişmelerin ardından 29 Temmuz 2003'te Suriye tarafından 1983 yılından beri en üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiş Başbakan Mustafa Miro Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaret sırasında Mustafa Miro, iki ülke arasındaki iyi ilişkilere dikkat çekmiş bölgesel ve uluslararası konularda Türkiye Suriye işbirliğine önem verdiklerini belirtmiştir (NTV haber, 2003). Bu tarihten sonra iki ülke arasında yapılan işbirliği anlaşmalarından önemli bazıları şunlardır;

- “ - Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması (Ankara, 29 Temmuz 2003),
- Gümrük Alanında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği Anlaşması (Ankara, 29 Temmuz 2003),
  - Enerji Alanında İşbirliği Protokolü (Ankara, 29 Temmuz 2003),
  - Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (Ankara, 7 Ocak 2004),
  - Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (Ankara, 7 Ocak 2004),
  - Turizm Anlaşması Yürütme Programı (Ankara, 7 Ocak 2004),

- Uluslararası Karayolu Yolcu ve Yük Taşımacılığı ve Transit Anlaşması (Ankara, 10 Mayıs 2004),
- Sivil Havacılık Anlaşması (Ankara, 13 Temmuz 2004),
- Karayolu ve Kprlerle İlgili İşbirliği Zaptı (Ankara, 13 Temmuz 2004),
- Denizcilik Anlaşması (şam, 6 Eylül 2004),
- Her iki lke Devlet Planlama Teşkilatları Arasında Mutabakat Muhtırası (şam, 15 Aralık 2004),
- Serbest Ticaret Anlaşması (şam, 22 Aralık 2004)’’ (Akbaba, 2009, s.94).

Ayrıca 6-8 Ocak 2004 tarihleri arasında Beşar Esad Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştirmiş, bu ziyaret 1946 yılından beri ilk kez devlet başkanı sıfatıyla gerçekleşmesi yönüyle önem arz etmiştir. Esad İstanbul’da Türk işadamlarıyla görüşme yapmış, iki ülke arasındaki vize sorunlarını dinlemiştir. Bu gelişmenin ardından Suriye resmi haber ajansı, Suriye’ye gidecek Türk iş adamlarının bundan böyle giriş kapılarında kolaylıkla vize alabileceklerini duyurdu (Tan, Belli ve Aydın, 2012, s.70). Bu durum vize almak için konsolosluklara gitme gereğini ortadan kaldırmıştır. Türkiye Başbakanı R.Tayyip Erdoğan 22-23 Aralık tarihinde hem bu ziyarete iade anlamında hem de Suriye Başbakanı Naci Otri’nin davetlisi olarak Suriye’ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyarete  bakan on milletvekili ve yüzden fazla iş adamı da başbakana eşlik etmiştir. İki lke birbirini ekonomik pazar olarak görerek daha sonra yürürlüğe girecek olan ‘Serbest Ticaret Anlaşması’ imzalanmış ve ticaret hacmi artırılmıştır (ağlar, 2012, s.44). Bu anlaşma Suriye dış ticaretinde Türkiye’nin ilk beş sıraya yerleşmesi açısından önemlidir (Tan vd., 2012, s.70). Türk tarafı adına Devlet Bakanı Kürşad Tzmen, Suriye adına ise Ekonomi ve Ticaret Bakanı Ghassan El-Rıfai tarafından parafe edilen bu anlaşma 1 Ocak 2007 yılı itibariyle yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmaya göre Suriye’ye ihraç edilen Türk sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerininin 12 yılda aşamalı olarak sıfırlanacak, bazı mallara getirilen ithal yasakları

ile g m ruk dışı harç gibi tarife dışı engeller tamamen kaldırılacaktır. Suriye'den Türkiye'ye giren sanayi ürünlerine uygulanan g m ruk vergi oranları anlaşma gereği yürürlüğe girdiği tarihte sıfırlanmıŐtır (Akbaba, 2009, s.95).

Daha  nceki bölümde belirtildiği gibi iki ülke arasında uzun yıllar önemli sorun teşkil etmiş bulunan Su Sorunu'nun  z m ne yönelik bazı kararlar alınmıştır. Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanması ve Erdoğan tarafından bu anlaşmanın ikili ilişkilerdeki ekonomik ve ticari birlikteliğin hukuki altyapısı olarak tanımlanmasıyla, Dicle ve Asi nehirlerinden ekonomik fayda sağlayacak proje ve planlamaların müŐtereken yapılması da karara bađlanmıŐtır (Turhan, 2012, s. 61). Böylece iki ülke arasında uzun yıllar boyunca sorun teşkil eden Su Sorunu da  z me kavuŐmuŐtur.

2005 yılı Şubat ayında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin bir suikast sonucu öldürülmesinden Suriye yönetiminin sorumlu tutulması Esad rejimi üzerindeki uluslararası baskıyı artırmıştır. Bu durum rejimin Türkiye'ye olan ihtiyaını artırmıştır. Suriyelilere göre rejimi devirmek isteyen Batılı devletler Suriye üzerinde ekonomik, siyasal ve diplomatik baskılar yürütürken Türkiye beklenmedik bir Şekilde Suriye'nin uluslararası alandaki koruyucusu oldu. 13-14 Nisan 2005'te Türkiye  zerindeki ABD baskısına rağmen Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Suriye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret  ncesi ABD Ankara Büyükelçisi Eric Edelman bir gazetecinin ziyaretle ilgili sorusu  zerine ABD, AB ve Mısır'ın Suriye'ye bir yaptırım uygulanması konusunda hemfikir olduklarını, Türkiye'nin de uluslararası camianın kararlarını desteklemesi gerektiğini belirtmiştir (Ayhan, 2009, ss. 27-31). Dolayısıyla uluslararası baskılara rağmen en zor dönemlerinde Türkiye Suriye'nin yanında bulunarak Şam yönetimine ciddi bir güven vermiştir.

İlişkilerin geldiği noktayı gözler önüne seren en önemli gelişme iki ülke arasında kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İŞbirliği Konseyi'dir (YDSİK). ‘‘Türkiye Cumhuriyeti ile

Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Birinci Toplantısı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan ile Suriye Arap Cumhuriyeti Başbakanı Muhammed Naci Otri'nin eşbaşkanlığında 22-23 Aralık 2009 tarihlerinde Şam'da gerçekleştirilmiştir'' (Dışişleri Bakanlığı, 2009). Bu zirve öncesinde ilki 12-13 Ekim 2009 tarihlerinde Halep ve Gaziantep'te bakanlar seviyesinde yapılan YDSİK toplantıları toplam dört kez gerçekleşmiştir ve tarihleri şu şekildedir;

1. Bakanlar Toplantısı 13 Ekim 2009 - Halep-Gaziantep

1. Başbakanlar Toplantısı 22-23 Aralık 2009 - Şam

2. Bakanlar Toplantısı 3 Ekim 2010 - Lazkiye

2. Başbakanlar Toplantısı 21 Aralık 2010 - Ankara (Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2013).

Her iki ülkeden eşit sayıda bakan ile oluşturulan ve bazılarında başbakanların da eşlik ettiği görülen bu mekanizmaya iki ülkenin Dışişleri, Enerji, Ticaret, Bayındırlık, Savunma, İçişleri, Ulaştırma ve Tarım Bakanlarının katılımıyla 16 üyeden oluşmaktadır (Turhan, 2012, s. 64).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın 1. Başbakanlar Toplantısı hakkında resmi internet sitesi aracılığıyla yaptığı duyuru ve bilgilendirmeye göre ikili ilişkileri stratejik bir temelde güçlendirmek ve birçok ikili ve bölgesel konuda ortak vizyonlarını gerçekleştirmek hedefiyle toplam 50 alanda mutabakata varıldığı belirtilmektedir. Bu anlaşmalardan bazı önemli olanları şu şekilde sıralanabilir;

- Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti arasında Serbest Ticaret Anlaşması kapsamına hizmetlerin dahil edilmesine yönelik mutabakat,
- Her iki ülke İçişleri Bakanlıkları arasında Güvenlik İşbirliği Anlaşması,

- Her iki ülke Sağlık Bakanlıkları arasında işbirliği anlaşması,
- Su kaynaklarının etkin kullanımına dair anlaşma (Dicle ve Asi nehirlerinin kullanımı konusunda uzun yıllar yaşanan sorunlu dönemlere geri dönülmemesi açısından önemli),
- Eğitimde işbirliği,
- Bilim ve Teknoloji işbirliği,
- 2010-2012 Kültür Anlaşması Uygulama Programı imzalanması,
- Denizcilik İşbirliği Anlaşması,
- Resmi Haber ajansları arasında işbirliği protokolü (Sana ve AA),
- Sınır kapılarının ortak kullanımına dair mutabakata varılması,
- Bölgelerarası işbirliği programı kapsamının genişletilmesi beyanı,
- Sivil havacılık alanında mutabakat zaptı,
- Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Suriye Petrol ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı arasında doğalgaz şebekelerinin birbirine bağlanmasına ilişkin varılan mutabakat,
- Suriye'nin sulama amacıyla Dicle Nehri'nden su çekmesine dair mutabakat zaptı,
- Asi Nehri üzerinde ortak baraj inşasına ilişkin mutabakat zaptı (Dışişleri Bakanlığı, 2009).

Diplomatik ziyaretlerle başlayan sıcak ilişkiler her alanda gelişirken, askeri alanda da kendini göstermiştir. Türkiye ve Suriye sınırında Türk ordusuyla Suriye ordusu bir araya gelerek İsrail'in gerçekleşmesinden hoşnut kalmadığı bir tatbikat düzenlemiştir. İşbirliği ve güveni pekiştirmek için 26 Nisan 2009 tarihinde Kilis'teki Yüksektepe Hudut Karakolu ile Suriye'nin Şamarin Azez bölgesinde düzenlenen bu tatbikat ilişkilerde tüm alanları kapsayan derinlikli bir dostluk inşasının bir diğer göstergesidir (Kınalıtopuk, 2014, s.22). Yine Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği toplantılarını başlatan süreçte Cumhurbaşkanlığı seviyesinde iki

ülkede ziyaret gerçekleşmiştir. 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 15-17 Mayıs 2009 tarihleri arasında Suriye'yi ziyaret etmiş, 16 Eylül 2009 tarihinde de Esad Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında vizelerin kaldırılmasına dair anlaşma imzalanmış ve bu sırada Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu şu konuşmayı yapmıştır;

“İki ülke arasındaki ilişkiler bölgemizde örnek bir komşuluk ilişkisine dönüşmektedir. Alınan karar iki ülke arasındaki karşılıklı güvenin bir göstergesidir. Gelecek nesillere büyük bir hediyedir. Bizim halklarımız asırlar boyunca iç içe yaşamışlardır ve ortak bir tarihleri vardır. Kısa bir fetret döneminden sonra halklarımızı yeniden kaynaştıracamız. Böylece halklarımızı iki ülkeyi kendi ülkeleri gibi, hiçbir engel olmadan ziyaret edebilecekler. Kardeş Suriye halkına seslenmek istiyorum. Türkiye sizin ikinci ülkenizdir. Türk halkı vizesiz bir şekilde sizlere kucaklarını açmaktadır. İnşallah gelecek iki ülke ve bölgemiz için daha parlak olacaktır" (CNNTURK,2009).

2010 yılına gelindiğinde biri bakanlar diğeri başbakanlar seviyesinde iki toplantı daha gerçekleşmiştir. 3 Ekim 2010 tarihinde Suriye kenti Lazkiye'de Bakanlar toplantısı yapılmış 21 Aralık'ta ise Başbakanlar konseyi Ankara'da oluşturulmuştur. Her iki toplantı ile ilgili olarak 2009 yılında gerçekleşen toplantılar ve varılan mutabakatların işleyişi ve uygulama süreçlerinin gözden geçirilmesi amaçlanmış ve ayrıca yeni işbirliği alanları ve imkânların araştırılması amaçlanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2010). 2011 yılına gelindiğinde Asi Nehri üzerinde 45 milyon liraya mal olacak Dostluk Barajı'nın temelini atan Başbakan Tayyip Erdoğan, bu barajın, sadece bölgeye değil, tüm dünyaya örnek oluşturacağını ve tüm dünyaya dostluk, kardeşlik, dayanışma mesajları göndereceğini söyledi. Erdoğan'ın bu törende Esad'a “kardeşim” diye hitap etmesi tarihi ilerlemede gelinen noktayı göstermektedir.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan bu gelişim karşılıklı ticaret hacminin artmasını sağlamıştır. 2002 yılında Türkiye'nin Suriye ile dış ticaret hacmi 581 milyon dolar civarında

iken ilişkilerin düzelmesi ile rakamlarda kademeli olarak artmıştır. Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 2007 yılında 1 milyar doları aşmış yalnızca 4 yıl sonra 2011 yılında iki katına çıkarak yaklaşık olarak 2 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret hacminin en yüksek olduğu yıl ise 2010 yılında kaydedilmiş, bu rakam 2 milyar doların üzerindedir. Ticari hacimdeki gelişim gözlemlendiğinde ilişkilerde dönüm noktası olan 2002 yılının dört katı rakamlara ulaştığı gözlemlenmektedir (Bulut, 2012, s.149).

Yaşanan tüm bu gelişmeler ilişkilerin ciddi bir şekilde ivme kazanarak birkaç yıl içerisinde en iyi seviyelere geldiğini göstermektedir. Esad rejimi uluslararası sistemin baskılarına maruz kalırken Türkiye'yi sığınacak bir liman olarak görmüştür. Ayrıca Türkiye ile ilişkileri düzelterek uluslararası sistemle bütünleşebilmek Suriye için önem taşımıştır. Türkiye ise AKP iktidarı ile gerçekleştirmek istediği politikaları Suriye üzerinde başarılı şekilde uygulamış, Orta Doğu'ya açılan kapı olarak gördüğü bu komşu ile ilişkilerini düzelterek başarılı adımlar atabilmiştir.

2002 yılında AKP'nin iktidar olmasıyla genelde dış politikada yaşanan değişimin Suriye üzerindeki etkisi kısa sürede olumlu sonuçlar doğurmuştur. Eksen kayması eleştirilerine rağmen dönem içerisinde Suriye ile ilişkilere özen gösterilmiş ve iki ülke arasında sürekli gelişen bir ivme kaydedilmiştir. Diplomasiye ve ekonomik ilişkilere yansıyan bu değişim Türkiye'nin Suriye üzerindeki yumuşak gücünün gelişimine katkı sağlamıştır. Yaşanan bu iyileşmede iç politika-dış politika etkileşiminin, yeni Türk dış politikası kimliği ve söyleminin etkisi olmuştur.

Küreselleşmenin iç ve dış politika ayrımını ortadan kaldırdığı düşünüldüğünde siyasiler uluslararası sistem ile iç siyasetin talepleri arasında bir dengeyi sağlamak zorundadır (Duran, 2010, ss.17-20). Dönem içerisinde siyasiler Türkiye'nin ekonomik, kültürel, siyasal açılardan gelişimini hızlandırmak ve bölgesinde sözü geçen bir aktör haline gelebilmesi için

çevresinde yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmaması gerektiğini düşünmüşlerdir. AKP ile birlikte Türkiye'nin bölgedeki yükselen popülerliğinin bölge ülkeleri ve Suriye ile ilişkilerin gelişimini hızlandırdığı söylenebilir. 2002 sonrasında geçmişin güvenlik odaklı ve Orta Doğu'ya yönelik olumsuz algı anlayışından sıyrılıp işbirliği ve diyalog değerlerinin ön plana çıkarılması da bu gelişimi sağlayan bir diğer etkidir.

Dönem içerisinde Suriye ile ilişkilerde müspet anlamda kat edilen yol aslında 2002 sonrasında AKP ile meydana gelen Türk dış politikasındaki değişimin bir tezahürüdür. Hükümetçe hedeflenen dış politika ilkelerinin uygulamaya konulmasıyla ikili ilişkilerde ciddi mesafe kaydedilmiştir. Türk politika yapıcılar başta eksen kayması eleştirilerine kulak asmadan geçmişin güvenlik kaygısının hâkim olduğu dış politika çizgisinden sıyrılarak hem bölgeye hem de Suriye'ye yönelik belirlenen yeni ilkeler doğrultusunda politika yürütmüşlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SURİYE KRİZİ DÖNEMİ İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİ (2010-2013)

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölüm kapsamında daha kısa bir döneme daha yakından bakmak amaçlanmıştır. Son yüzyılın en önemli olaylarından biri olan Arap Baharı Suriye'deki iş çatışmayı tetiklemiş bunun da iki ülke ilişkileri üzerinde etkileri olmuştur. Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla zaten uzun yıllar olumsuz seyreden iki ülke ilişkileri yaşadığı kısa süreli altın dönem sonrasında yerini tekrar gerilim ve çatışmalara bırakmıştır. Dört kısımda incelenecek olan bu bölümün ilk kısmında Suriye'deki krizi doğuran faktörlerin neler olduğu hatırlanacak, ikinci kısımda ise bu krize yönelik Türkiye'nin yaklaşımı incelenecektir. Daha önceki bölümde incelenmiş olan Türk dış politikası yaklaşımları kriz sürecinde pek de etkili olamamış ve ilişkilerde gerilim ve çatışma dönemine tekrar dönmüştür.

AKP hükümeti dönemiyle yakalanan olumlu ivme Arap Baharı'nın Suriye'de halk olaylarını tetiklemesiyle girilen yeni süreçte konu Türkiye için sadece bir dış politika meselesi olmaktan sıyrılıp bir güvenlik meselesi haline gelmiştir. Bu güvenlik endişesini ortaya çıkaran birtakım gerilim ve çatışmalara üçüncü kısımda yer verilmiştir. Hem bu güvenlik endişesi nedeniyle hem de rejimin halkına uyguladığı şiddet ve bunun ortaya çıkardığı kaygılar nedeniyle Türkiye gerek bölgesel gerekse küresel ölçekte belirli girişimlerde bulunmuştur. Bunların kapsamı da kimyasal silahların imhası süreciyle sınırlandırılarak son kısımda işlenmiştir.

3.1. Suriye Krizini Doğuran Faktörler

Arap Baharı, 17 Aralık 2010'da Tunus'ta üniversite mezunu işsiz bir gencin kendisini yakmasıyla başlayan ve önce Tunus geneline daha sonra Orta Doğu'daki birçok ülkeye sıçrayan halk hareketlerini ifade etmektedir. Tunuslu gencin seyyar satıcılık yaparken

güvenlik güçleri tarafından yaptığı işin engellenmesine, şiddet ve kötü muameleye uğramasına tepki göstermesi, bölge halklarında sisteme ve yönetimlere karşı var olan başkaldırı potansiyelini ortaya koymuştur. Birçok ülkede rejimler halklarıyla karşı karşıya gelmiştir. Bu ülkelerden biri de halk ve rejim arasındaki çatışmaların en uzun ve yıkıcı geçtiği Suriye'dir.

Suriye'nin Arap Baharı'ndan etkilenme sürecini tetikleyen olayları anlayabilmek açısından ülkenin siyasi yönden tarihsel sürecine, sosyolojik ve etnik yapısına ve yönetim biçimine bakmakta fayda vardır. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra 17 aylık bir zaman diliminde Orta Doğu'nun sınırları belirlendi. Başından beri sorunlu olan Orta Doğu'daki sınırlar batılı güçlerin manda yönetimlerine son verip kendilerine sadık kalacak yeni yönetimler oluşturmasıyla daha sorunlu bir hal aldı. Özellikle Suriye ve Irak gibi çoğunluğa dayanan meşru rejimlerden ziyade yönetim erki belirli etnik ve dinsel azınlıklara teslim edildi (Kıran, 2014, s.98). Suriye'de halk hareketlerinin kısa sürede anlaşılması ve geniş çapta taban bulmasının temel sebebi, ülkenin sahip olduğu bu antidemokratik yapısıdır. Bu yapıya karşı bu başkaldırının şiddet ve baskıyla sindirilmek istenmesi en nihayetinde dikta rejimler altında inleyen birçok Orta Doğu halkı gibi Suriye'de de eşitsizliğe, demokrasi talebine, yoksulluğa ve işletilemeyen temel hak ve özgürlüklere karşı başlatılan bu direnişin çabuk karşılık bulmasına neden olmuştur. Bu ortamda günden güne olaylar geniş çapta bir tabana yayılmış ve önü alınamamıştır.

Alevi nüfusunun %11 olduğu Suriye'de Osmanlı döneminde yaşayan Alevi azınlıklar kamu yönetiminde görev alamazken, Hafız Esad dönemine gelindiğinde 1970'li yıllarda subay ve üst düzey bürokratlar azınlıklar içerisinde özellikle Aleviler içerisinde seçilerek %70 civarında bir yönetim çoğunluğu elde edilmiştir. Hafız Esad oğlu Beşşar'ın devlet yönetimi konusunda eğitim almasını sağlamış, kurmaylarını kendi çevresinden seçmiştir. Nasıl ki Irak'ta uzun yıllar Sünnilerin görece azınlık olmasına rağmen Saddam uzun bir dönem ülkeyi

diktatörlükle yönetmiş ise uzun sürecek bir diktatörlüğün temelleri de Hafız Esad tarafından atılmıştı. Öyle ki Esad, Hüsnü Mübarek gibi bir hataya düşmemiş, kurmayları ve yönetim çevresini akrabaları ve kendi çizgisine yakın kişilerden seçmişti (Rosen, 2011, ss.2-5). Böylece Mısır'daki diktatörlüğün Suriye'den neden çok daha kolay bir biçimde devrildiği anlaşılabilir.

Nitekim Suriye'nin Arap baharından nasibini almasındaki ilk etken halka onlarca yıldır monarşik bir düzenin dayatılmasıdır. Özel mülkiyetin kısıtlandığı, halkın kendi kendini seçme hakkına sahip olabilmesi için gereken demokratik mekanizmaların diktatörlük rejiminin partisi olan Baas Partisi dışında bir siyasi oluşumun seçimlere girememesinden dolayı işletilememesi gibi sebepler toplumda isyanı gerekli kılan faktörler olmuştur. İktidara sahip olan çevreye etnik köken ya da mezhepsel bağlamda yakın olmayan kişiler devlet kademelerinde istihdam edilememektedir. İnsanlar serbest ticaret yapmak ve meslek edinimleri konusunda özgür davranmamaktadır. Böyle bir yönetimde düşünceyi ifade etme hürriyeti, özgür basın faaliyetleri ve demokratik taleplerin doğal yollardan gerçekleşmesi beklenemez. Nitekim sosyal beklentilerin ve demokratik taleplerinin halk tarafından doğal ve meşru yollardan gerçekleşmesinin mümkün olmaması halkı isyana teşvik etmiş ve hak arama tepkilerine gösterilen haksız ve baskıcı direnç kısa zamanda bu hareketin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Esad'ın muhalif gruplara uyguladığı şiddet dozunu fazlasıyla kaçırmış, kitle imha silahları muhaliflerin kontrolündeki bölgelere karşı kullanılmıştır.

3.2. Krize Yönelik Türk Dış Politikası

3.2.1. İkili Diplomasi

Daha öncede işlenildiği üzere Türkiye-Suriye ilişkileri iki ülkenin savaşın eşiğine geldiği Ekim 1998'den bu yana kayda değer bir gelişme göstermiştir. İki ülke güvenlik, siyaset ve ekonomi alanlarında yakın ilişkiler geliştirmek adına önemli başarılar kaydetmiştir.

Bu yakın ilişki, özellikle son birkaç yılda, Üst Düzey Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulması ile ortak bakanlar kurulu toplantıları yapılması, vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması ve Suriye ile Türkiye arasındaki serbest ticaret bölgesinin Doğu Akdeniz'i kapsayacak şekilde genişletilmesi gibi gelişmelerle zirveye ulaşmıştır. İlişkilerin bu derece ilerlemesi her iki ülke için faydalı bir gelişme olsa da, Suriye'nin çeşitli noktalarında son dönemde yaşanan ayaklanmalar ve rejimin bu olaylara tepkisi Türkiye için bir sınav olmuştur (Altunışık, 2011, s.3).

İlk etapta Suriye'de halk hareketlerinin iyiden iyiye kendisini göstermesiyle ayrı ayrı senaryolar üzerinde çalışan devletin zirvesinin (MGK) Suriye ile ilgili senaryoyu “rejim değişikliği olmaz” biçiminde yaptığı açıklandı. Genelkurmay Başkanlığı ve MİT'in de aktif katkı sağladığı “Gizli Kod” adı verilen senaryolar hazırlanırken “ülkelerdeki liderlerin durumunun, gücünün ve askeri desteğinin isyanların ülke içindeki dağılımının ve katılım oranının isyan çıkan ülkelerdeki Türklerin varlığının ve tahliye, askeri operasyon ve insani yardım gerekliliğinin göz önünde bulundurularak hazırlandığı bildirildi (Dursunoğlu, 2011, s.2).

Halk hareketlerinin ulaşacağı boyutların öngörülemediği ve neticede rejimin değişme ihtimalinin öngörülmediği bu ortamda kriz sonrası ilk üst düzey temas Davutoğlu'nun Nisan 2011'de Suriye'ye yaptığı ziyaretle sağlandı. Bu ziyaretle en başından beri beklenti reformların hayata geçirilmesi ve Esad yönetimi inisiyatifinde barışçıl bir geçişin sağlanmasının önerildiği ve savunulduğu iletildi. Türkiye şunu iyi bilmekteydi ki değişimin kaçınılmaz olduğu durumda iç dönüşümü sağlayamayan inatçı yönetimler dış müdahalenin önünü açmaktadırlar (Şahin, 2011, s.1). Bu durumsa ilk etapta Türkiye'nin lehine olan bir durum değildir. Çünkü son dönemde ikili ilişkiler bazında Suriye ile gelinen seviye ile müttefik durumunda olunan Batı arasında olası bir müdahale durumunda Türkiye arada kalma sorunuyla baş başa kalmak zorundaydı. Olaylar bir yandan devam ederken reformları hayata

geçirmek isteyen rejim küçük de olsa bazı adımlar atmaya başladı. Örnek olarak 19 Nisan 2011’de ‘48 yıldır devam eden olağanüstü hal uygulamasını yayınladığı kararname ile kaldıran Esad yaptığı açıklamada da reformların gerçekleşeceğinin ancak bunun için acele edilmemesi gerektiğini de belirterek yenilik sürecinin yavaş işleyeceğinin sinyalini vermiştir. Ancak geçen bu süreçte halk hareketlerine karşı uygulanan baskıcı müdahaleler sonucu birçok ölüm olayının yaşanması atılan adımlara itibar edilmemesine neden olmuştur.

Uluslararası alanda Suriye’ye karşı yükselen sesler ölüm olaylarının artarak sayıların binlerle ifade edildiği bir aşamaya geldiği anda da Türkiye’nin mevcut politikasının tamamen değişmediği görülmektedir. Bazı AB ülkeleri ve ABD tarafından sergilenen sert yaklaşımların ilk etapta benimsenmediği, durumun hala diplomatik çözüm önerileri ve tavsiyelere uyulması halinde çözülebileceği umudunun korunduğunun bir göstergesi de dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından Esad’ın üç kez aranarak mevcut gelişmelerden duyulan rahatsızlığın iletildiği ancak olağanüstü halin kaldırılmasından duyulan memnuniyetin de ifade edildiğidir. Yine Erdoğan tarafından “biz orada antidemokratik uygulamanın, otoriter, totaliter, dayatmacı bir yapının olmasını asla arzu etmiyoruz” denilmiştir (21. YYTE, 2013). 23 Nisan’da Dışişleri Bakanlığı’nın Suriye’de hem göstericilerden hem de güvenlik güçlerinden birçok insanın çatışmalarda hayatını kaybetmesi üzerine yaptığı açıklamada Şam yönetimine uyarının yanında dostça mesajlar da verilmektedir; “Türkiye, Suriye’nin içinde bulunduğu bu hassas dönemde; azami teenniyle hareket edilmesi, orantısız ve aşırı güç kullanımından kaçınılması, kitle gösterilerine karşı mukabele yöntemlerinin doğru seçilmesi, Reform çalışmalarının kararlılıkla sürdürülmesi çağrısında bulunmaktadır” (Bektaş, 2011, s.1).

Bu açıklamadan Türkiye’nin Suriye’deki olaylara karşı yapıcı bir yaklaşım içinde olduğu anlaşılmaktadır. Olayların demokratik hamleler ve yenilik adımları sayesinde durulması konusundaki umudun korunduğu, gerek başbakanın rejimden beklenti ve ümit içeren dostça açıklamalarından, gerek Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamadan

anlaşılmaktadır. Durum en başından beri barışçıl bir geçiş önerisinin yinelenmesi ve bu yönde yürütülen bütün diplomasi girişimleri Suriye konusunda o ana kadar arabulucu ya da kolaylaştırıcı bir konumda bulunulduğunun göstergesidir. Ancak denildiği gibi Türkiye bir taraftan liberal demokratik yapıcı yaklaşımlarla bu politikayı yürütürken diğer yandan da Batılı müttefikleriyle uyum içerisinde olduğunu göstermiştir. 27 Nisan’da Başbakan Erdoğan ile ABD Başkanı Obama arasında geçen telefon görüşmesinde : “Suriye Hükümeti’nin şiddete başvurmaya derhal son vermesi ve Suriye vatandaşlarının demokratik arzularını yansıtan anlamlı reformları derhal hayata geçirmesi gerektiği yönünde de anlaşmalarına rağmen” bununla birlikte Suriye’de istikrardan yana olan Türkiye, “istikrarın Esed’le sağlanabileceğine” ve yola Esed’le devam edilmesi gerektiğine ilişkin tutumunu korumayı sürdürmüştür (Dursunoğlu,2011, s.3).

BM genel sekreterinden ABD Başkanına, AB ülkelerinin yaptırım konusunda tavır almasından İnsan Hakları kuruluşları da dâhil birçok uluslararası kurumlar (kısacası Batı dünyası) rejim karşıtı kararlar almaya ve söylemlerde bulunmaya başlamıştır. Türkiye ise bu süreçte bu çevrelerin aksine Suriye politikasına diplomasiyle yaklaşarak ikna edici ve çözüm odaklı bir şekilde pozisyon belirlemiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin Suriye politikası genel çerçeveye itibariyle “Krizin derinleşmeden, ülkenin bölünüp parçalanmadan en barışçıl bir biçimde kademeli olarak demokratikleştirilmesi ön plana çıkmıştır” (Yılmaz, 2011). Batı’nın Suriye’ye yönelik tüm bu baskıları üzerine Suriye’deki reform sürecini hızlandırmaya çalışan Türkiye, Suriye’de görmek istediği reformlardan kendi modelini kastettiğini ortaya koydu. MİT ve DPT Müsteşarlarının başkanlığında Şam’a gönderilen heyetin Şam’a “Türkiye modelini” önerdiği ortaya çıktı (Dursunoğlu, 2011, s.3). Yumuşak güç kullanımının tipik bir örneği olan bu gelişmede politika yapıcıların göz ardı ettiği faktör bu beklentinin fiili durumla halklar bazında olumlu olsa da rejimler açısından özdeşleşip özdeşleşmediğidir.

Öncelikle Türkiye'nin Arap sokağındaki imajının AKP sonrasında olumlu ivme kazandığı bir gerçektir. Özellikle 2003 yılında ABD'nin Irak işgaline destek vermemesi bu konuda bir dönüm noktasıdır. Arap kamuoyunda Türkiye'nin bölgede Batı adına politikalar yürüten bir taşeron olduğu görüşü temelden yıkılmaya başlamıştır. Yine 2008-2009'daki Gazze Savaşı'nda İsrail politikaları Türkiye tarafından sert bir dille eleştirilmeye başlanmıştır. Erdoğan'ın 'One Minute' çıkışı ve bölge halklarına karşı Batılı ülkelerin bakışlarını eleştiren yaklaşımları da onun bölgedeki popüleritesini arttırmıştır. 2010 yılında yapılan bir çalışmada Arap dünyasının yüzde 78'inin İsrail-Filistin meselesinde arabulucu olması gerektiğini belirtirken Suriye'de bu oran daha fazladır (Altunışık, 2011, s.1). "Türkiye'nin farkı, "demokrasiye karşı İslam" tezini işleyen oryantalist perspektiflerin karşısında, kutuplaştırıcı tezleri çürüten bir "siyah kuğu" olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin aynı zamanda NATO üyesi, Avrupa Konseyi kurucu üyesi ve AB ile müzakere eden aday ülke olması da Orta Doğu coğrafyasında kendisine biçtiği özgün "rol tanımına" esas teşkil etmektedir. Kültüre, politik değerlere ve ekonomik dinamizme ek olarak Türkiye'nin son dönemde uygulamaya koyduğu Orta Doğu'yu merkeze alan bölgesel temelli ve jeokültürel öğeler içeren nispeten Batı'dan bağımsız dış politika algısı da Ankara'nın Orta Doğu halkları nezdindeki yumuşak gücünü derinleştirmiştir" (Dinçer ve Kutlay, 2012, s.34).

Ancak tüm bunlara rağmen ortadaki en gerçekçi durum diktatörlüklerle yönetilen ülkelerdeki rejimler nezdinde Türkiye'nin etkinliği, söz sahibi oluşunun sorgulanmasıdır ve bu konuda politika yapıcılar kaçınılmaz bir hataya düşmüşlerdir. Çünkü Türkiye'nin kapasitesi sınırlıdır. AKP sonrasında yaşanan gelişmelerle Türkiye'nin her ne kadar Orta Doğu halkları üzerindeki imajı olumlu ivme kazansa da daha önceki bölümde de belirtildiği gibi yumuşak güç unsurları yeterli değildir. Siyasi, iktisadi, askeri ve toplumsal-kültürel güç unsurları arasında sadece askeri açıdan öne çıkan bir ülke olduğu görülür. İddialı söylemlerini

gerçekleştirebilecek eylemler yapabilecek güç unsurları, kabiliyeti ve kapasitesi yoktur (Doster, 2012, s.42).

Zaten kriz derinleştikçe ikna kapasitesi sınırlı kalan Türkiye durumu rejimin zaman kazanmaya çalışmasıyla nitelendirmiştir. Can kayıpları artmakta iken Suriye öngörüsünü ‘rejim değişikliği olmaz’ biçiminde yapan Hükümet bu algısını değiştirmeye başlamış ve Erdoğan tarafından “Suriye’de bir dağılmanın, bir parçalanmanın, bir mezhep çatışmasının doğmasına yönelik endişelerinin” (Dursunoğlu, 2011, s.4) olduğu söylenmiştir. O ana kadar ikna etme özgüveni ile hareket eden Türkiye için “Suriye’de rejim değişikliği olmaz” tavrından “Suriye’de düzenli geçiş” politikasına dönüş aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Nihayet bu yöndeki politika oluşumunun ilk somut göstergesi 31 Mayıs 2011’de Suriyeli muhaliflerin Antalya’da toplanmasına izin verilmesi olmuştur (Dursunoğlu, 2011, s.4).

Türkiye’nin muhaliflere izin vermesi Türkiye’nin rejimi iknadan sıyrılarak muhaliflerin safına geçişinin ilk göstergesi oldu. 6 Ağustos 2011 tarihinde Dışişleri Bakanının Suriye’ye yaptığı ziyaret öncesi Başbakan Erdoğan tarafından yapılan açıklama ile o ana kadar yumuşak güç kullanımı çizgisinde ilerleyen ilişkilerde sorunlu bir dönem ortaya çıkmaya başlamıştır. Zaten bu ziyaretin kısa bir süre öncesinde Suriye Muhalefetinin çoğu kesimlerinin katılımıyla İstanbul’da yapılan konferansa Türkiye’nin engelleyici bir tutum takınmaması ve daha sonra Antalya’da yapmış olduğu toplantıya izin vermesi Suriye’de Esad yanlısı gruplar tarafından eleştirilmeye başlanmıştı (Miş, 2011, ss.266-270). Ziyaret öncesi Başbakan Erdoğan tarafından yapılan açıklamada şu ifadelere yer verilmiştir. “ Dışişleri bakanını Suriye’ye gönderiyorum, bu görüşmede mesajımız kararlı bir şekilde iletilecek, bundan sonraki süreç verilecek cevaba ve uygulamaya göre şekillenecektir. Sabrımızın sonuna geldik, çünkü biz Suriye’yi bir iç mesele olarak görüyoruz” (İzbul, 2011, s.1). Bu açıklamayla Suriye’ye yönelik yeni bir dış politika uygulaması aşamasına geçilme ihtimalinin

olduğu vurgulanmıştır. Suriye ise bu ziyaret sırasında içişlerine karışıldığını çok sert bir dille ifade ederek Türkiye'yi suçlamıştır (Can, 2014, ss.8-12).

9 Ağustos 2011 tarihinde gerçekleşen Davutoğlu-Esad görüşmesinde durumun ciddiyeti görüşme atmosferine de yansımıştı. Suriye ordusunun üst kademelerinin Nusayrilerden oluştuğunun farkındalığıyla Esad'a hitaben Davutoğlu; “Ordu ile halkı karşı karşıya getirmeyin” dedi ve ekledi: “Eğer bir gün gelecek ülkede tam güvenlik ortamı sağlanacak sonra da ben reforma girişeceğim diyorsanız bir yanılısama, bir illüzyon içindedir demektir. Öyle bir gün gelmeyecek. Reformlara değil bastırma faaliyetlerine ağırlık verdiğiniz sürece bu olmayacak.” Esad ve yanındakiler dinlemeye devam ediyordu. Davutoğlu Orta Doğu'daki diktatörlerden bahsederken “bu coğrafyada ülkelerin liderleri emekli olmaya, ömürleri tabii yollarla sona ermeye başladığında normalleşme başlamış demektir, gelin bu sürece ön ayak olun” dedi. Görüşmede konu Baas Partisi'nin sistem içindeki yerine geldi. Davutoğlu, Suriye Anayasası'nın Baas Partisi'ne bir tekel konumu verdiğini, bunun kaldırılması ve öteki partilere de imkan verilmesi gerektiğini anlattı, “ çıkın televizyona bir konuşma yapın ve seçim tarihi ilan edin” dedi. Suriye lideri ise ülkesindeki kan gölünün sebebini “Suriye'ye dışarıdan birkaç yüz teröristin gelerek olayların başlattığını” izah ediyor ve Davutoğlu'nun tavsiyelerini “yakında üstesinden geleceğiz” diye boşa çıkarıyordu (Zengin,2013, ss.114-115).

Görüşmede bu ve buna benzer daha birçok meselede ele alınan konular, verilen sözler ve tüm bunların fiiliyata geçirilememiş olması ilişkilerinin seyrini etkiliyor ve oldukça olumsuz bir zemine oturacağını bariz göstergesi haline geliyordu. Zaten Suriye ise bu ziyaret sırasında içişlerine karışıldığını çok sert bir dille ifade ederek Türkiye'yi suçlamıştır (Can, 2014, ss.12-16). Bu gelişme ilişkilerin çok daha olumsuz bir zemine yerleşeceğinin bariz bir göstergesidir. Nitekim Türkiye'nin demokratik adımlar atılması beklentisiyle yaptığı tavsiyelerin rejim tarafından iç işlerine karışılmak olarak algılanması bu durumun özetidir.

Rejim tarafından Suriye'nin egemenliğinin ihlal edildiği ve iç işlerine karışıldığı tepkisine Davutoğlu tarafından Batılı ülkelerden mesaj getirilmediği, iki ülkenin stratejik ilişkilerinin kat ettiği sürecin birbirinin sorunlarını iç mesele olarak görmesinin dostluk bağlamında olduğu şeklinde cevap verilmiştir. Olumsuz havada gerçekleşen bu toplantıyı izleyen hafta içerisinde “Dışişleri Bakanı Davutoğlu ‘operasyonları derhal durdurun, yoksa konuşacak hiçbir şey kalmaz’ diyerek rejimle ilişkilerin kopma seviyesine geldiğini duyurmuştur (Hürriyet, 16.08.2011).

Bu noktada Türkiye'nin kullanma arzusunda olduğu ve daha önceki bölümde incelenmiş olan mekik diplomasinin sınırları ve Suriye üzerindeki etkisizliği göze çarpmaktadır. Suriye üzerinde Türkiye'nin etkili olabileceği diplomatik, ekonomik ve yumuşak güç araçlarının yetersizliği Suriye konusunda Türk Dış Politikasının önemli testlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.

3.2.2. İlişkilerin Kopuşu

Türk Hükümeti'nin ilişkilerin sürdürülebilmesi için genel itibariyle Suriye rejiminden talepleri şöyle sıralanabilir;

- Uzun zamandır uygulanan olağanüstü halin kaldırılması ve muhalefetin barışçıl gösterilerine izin verilmesi,
- Suriye'de yaşayan Kürtlere kimlik verilmesi ve
- Ordunun şehirlere sokulmaması, şehirlerde polis gücünün kullanılması.

Ne var ki Esad'ın bu talepleri dinlerken gösterdiği soğukkanlı duruş, bir kabullenmeyi ve Türkiye'nin önerdiği çizgiye geçmeyi beraberinde getirmemiş bu da ilişkilerin sürdürülebilirliğini imkânsız hale getirmiştir (Üste ve Yılmaz, 2014, s.148).

Suriye yönetimi ile ilişkilerinin kesildiğinin en üst düzeyde gelen açıklamayla ifade edildiği 21 Eylül 2011 tarihi, Arap Baharı sonrası Türkiye- Suriye ilişkilerinin sonraki sürece açılan kapısıdır. “BM’nin 66. Genel Kurul Görüşmeleri’ne katılmak için gittiği New York’ta Obama ile görüşen Erdoğan ‘Suriye ile ilişkimizi kesmiş bulunmaktayız. Bu noktaya gelmek istemezdik ancak Suriye yönetimi bizi bir karar alma noktasına getirdi, Suriye yönetimine güvenim kalmadı’ diyerek bundan sonraki süreçte Esad’a yaptırımlar konusunda ABD ile ortak hareket edileceği açıklanmıştır” (Keskin, 2013, ss.2-3). Aynı günlerde Türkiye Esad rejimi üzerindeki uluslararası baskıyı artırmak için Arap Birliği ile paralel hareket etmiştir. Bu doğrultuda Suriye’ye karşı tek taraflı 9 maddelik yaptırım kararları almıştır. Bunlar;

- Suriye’de halkıyla barışık bir yönetim kurulana kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması,
- Baas iktidarında halka karşı şiddete başvuran kişilerin Türkiye’ye seyahatlerinin yasaklandığı ve Türkiye’deki mal varlıklarının dondurulacağı, Esed rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki bazı işadamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi,
- Suriye ordusuna her türlü askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması,
- Türkiye üzerinden Suriye’ye silah ve askeri malzeme transferinin önlenmesi,
- Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması,
- Suriye hükümetinin Türkiye’deki finansal mal varlıklarının dondurulması,
- Suriye hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması,
- Suriye Ticaret Bankası ile işlemlerin durdurulması,
- Suriye’deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması olarak sıralanabilir (Sandıklı ve Semin, 2012, ss.41-44). Buna karşılık Suriye’de 25 Eylül 2011 tarihinde Türkiye’den yaptığı ithalatı durdurmuştur.

İlişkilerin ekonomik yönünün ağır basan bu tarafının askıya alınması sonucunda rejime karşı isyan hareketlerinin içerisinde aktif olan muhalefet gruplarının oluşturduğu Suriye Ulusal Konseyi temsilcilerinin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından kabul edilmesiyle muhaliflerin Türkiye’de gerçekleştirdikleri bu üst düzey temasla meşru güç olarak tanınma yolunda önemli bir adım atılmış oldu. 13 Kasım 2011’de Ankara, Suriye’deki misyonlara yapılan saldırıların “en sert şekilde cevaplandırılacağı” şeklindeki çıkışının ardından Suriye’ye nota verildi. 8 Aralık tarihinde sınır kapıları bakım onarım hizmetleri gerekçe gösterilerek kapatıldı. Bakanlar Kurulu kararı ile Suriye, İthalat Rejimi ekinde bulunan ‘Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminden Yararlanacak Ülkeler Listesi’nden çıkarıldı. Esad karşıtlarını temsil eden ve merkezi İstanbul’da bulunan Suriye Ulusal Meclisi, Esad karşıtlarını daha etkin bir şekilde temsil etmek için İstanbul’da bir büro daha açtı.19 Aralık 2011’de Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim Türkiye ile Suriye arasında bir diplomatik ilişkinin olmadığını açıkladı.

İlişkilerin kademe kademe bitirildiği sonucunun çıkarılabileceği tüm bu gelişmeler ışığında göz ardı edilmemesi gereken önemli husus Davutoğlu-Muhalifler görüşmesinin zamanlamasıdır. Toplantı öncesi Türkiye tarafından üst düzeyde yapılan açıklamalarla ilişkilerin askıya alınmaya başlanırken diğer taraftan ülke içinde belirginleşen muhalif öncüleri ve temsilcileri ile yakınlaşma sağlanmaktadır. 2012 yılına doğru ilişkilerin kopuşunun söylemlerden uygulamaya doğru bir gelişme kaydettiği anlaşılmaktadır.

Türkiye Hükümeti’nin ve dış politika sorumlusu makamların Esad rejimiyle ilişkilerinin koparılıp muhaliflerin saflarına geçişi bir süreçtir. Bu sürecin gelişimini belirleyen faktör ise ‘verilen sözlerin tutulmadığı’ çıkışlarıyla ifade edilen rejimin Suriye halkının demokratik taleplerinin yerine getirmediği düşüncesi ve sürekli yapılan ‘barışçıl geçiş önerilerinin’ rejim tarafından gerçekleştirilmemesidir. Nihayet 2012 Mart ayında Türkiye’nin Şam Büyükelçiliği kapatılmıştır. Bunun üzerine Nisan ayında İstanbul’da

toplanan muhalifler Suriye halkının tek temsilcisi olarak tanınmak istemişlerdir. Suriye BM Daimi Temsilcisi bu duruma tepki göstererek bunun bir savaş ilanı olduğunu söylemiştir. 30 Mayıs 2012’de Suriye Büyükelçisi ve tüm Büyükelçilik çalışanlarının Türkiye’yi terk etmesi istenilerek ilişkiler tamamen durdurulmuştur.

Gerek çıkar açısından, gerek kimlik bağlamında ve uluslararası hukuk kurallarına aykırı kimyasal silah kullanımı nedeniyle insan hakları ihlalleri ile ilgili kozların kullanımı ve daha birçok sebep dolayısıyla Türkiye belirlediği Suriye politikasını Esad yönetiminin ortadan kalkması üzerine kurmuştur. "Türkiye Arap sokağındaki gücünün de verdiği güvenle kısa sürede rejimin yıkılması konusunda kısa sürede sonuç almayı ummuştur. Öyle ki gösterilerin 4. ayında Başbakan Erdoğan "Esad'ın birkaç ay içinde devrileceği öngörüsünde bulunurken gösterilerin 1. yılında bu öngörüsünü revize ederek 1,5 ila 2 yıla çıkarmıştır. Ankara'nın Suriye ile ilgili öngörülerinin gerçekleşmeme nedenleri 1) rejimin direnç kapasitesini, 2) muhaliflerin yapısını, 3) bölgesel aktörlerin etkinliğini gerçekçi okuyamaması olarak sıralanabilir " (Ertuğrul, 2012, s.1).

3.3. Kriz Sonrası Karşılıklı Hamleler ve Çatışmalar

3.3.1. Türkiye - Suriye Muhalefeti İlişkileri

30 Mayıs 2011’de Suriye Muhalefeti ilk kapsamlı toplantısını Antalya’da yaptı. Suriye’de söz sahibi toplumun çeşitli katmanlarından katılımı gerçekleşen bu toplantıyı Mısır Merkezli Ulusal İnsan Hakları Örgütü düzenledi. Beşşar Esad’ın görevi bırakması çağrısı ilk kez bu toplantıda talep edildi. Toplantının sonuç bildirgesinde; Esad’ın görevi yardımcısı Faruk El Şara’ya devretmesi teklif edildi. Bildiride ayrıca şu ifade yer aldı;

“Katılımcılar Suriye halkının Arap, Kürt, Keldani, Süryani, Türkmen, Çeçen, Ermeni ve diğerleri olmak üzere çok sayıda etnik kökenden olduğunu tasdik eder. Konferansın amacı herkesin ulusal birlik, medeni hakları olduğu bir devlet ve çoğulcu, parlamenter ve demokratik rejime dayalı bir Suriye anayasası çerçevesinde meşru ve eşit haklarını tesis etmektedir” (Zengin, 2013, s.111).

Görüldüğü gibi Suriye Muhalefeti içerisinde kapsamlı bir katılımı Esad’a istifa çağrısının ilk kez dile getirildiği bir bildiri Türkiye’nin ev sahipliğinde gerçekleşen bir toplantıda olmuştur. Türk Hükümeti bu toplantının yapılmasına engel olmayarak Suriye rejimi ile diplomatik ilişkilerini bitirdiğini fiili olarak göstermenin yanında muhaliflerle karşı yaklaşımını da ortaya koymuş oldu.

Mayıs ayındaki muhalif toplantıdan birkaç ay sonra 16-17 Temmuz 2011’de Suriye’li Muhalifler bu kez de İstanbul’da bir araya geldi. Muhalifler bu toplantılarla belirginleşmeye başlarken Temmuz ayı sonunda dünya kamuoyunda yankılanan Hama Katliamı gerçekleşti. Dönemin başbakanı Erdoğan bu katliam üzerine “Sabrın son anlarına geldik” ifadesini kullanmıştır (Zengin, 2013, s.112).

İstanbul ve Antalya’da yapılan toplantıların ardından bir süre sonra Türkiye tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınan Suriye Ulusal Konseyi çatısı altında toplanan tüm gruplar ve kişilerin Türkiye içerisinde konferanslar vererek çalışmalar yapması ve rahat hareket etmesi sağlanmıştır. Sadece ülke içindeki faaliyetlerinde kolaylık sağlanmamış aynı zamanda bu grupların askeri faaliyet gösteren kollarına lojistik ve insani yardım noktasında somut yardımlar yapılmıştır. Suriye Ulusal Konseyi’nin çatısı altında yer alan muhalif oluşumlar: Müslüman Kardeşler ve Destekçileri, Şam Deklarasyonu, Suriye Yerel Koordinasyon Komiteleri, Suriye Yüksek Devrim Konseyi, Bağımsız Liberaller Kitlesi,

Seküler ve Demokratik Suriyeliler Koalisyonu, Şam Baharı, Suriye Devrim Genel Komisyonu'dur (Sandıklı ve Semin, 2012, s.15).

Düzenli bir yapı olarak ortaya çıkmamış olsa da Hatay ili sınırında bulunan ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı Bayır-Bucak bölgesinde bulunan Türkmenler de muhalif bir yapı olarak kendini göstermiştir. Suriye rejiminin bölgeye yönelik saldırıları Türk kamuoyunda yankılanmış hükümet tarafından Türkmenlere yönelik destek açıklamaları yapılmıştır.

Türkiye muhalif gruplara gerek tek başına gerek başka ülkelerle ortak hareket etmek suretiyle yardımlarda bulunmuştur. Kollektif bir hareketliliğin ilk örneği 3 Ocak 2012'de Amerika'lı bir yetkilinin "Silah Nehri Operasyonu" adıyla andığı sevkiyat Katar'a ait iki Air Force C-130 tipi kargo uçağının İstanbul'a inmesidir. Bu seferlerde kargo uçaklarının Suriye'deki muhalefete yardım amaçlı silah taşıdığı kamuoyunda tartışılmıştır. 26 Nisan ve 4 Mayıs 2012'de yine Katar Emirliği'ne ait uçaklar tam 6 kez iniş yaptı. 2012 Ekim ayı itibariyle Ürdün'de sevkiyat oluşumuna dahil oldu. Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün askeri kargo uçakları çoğu Ankara ve İstanbul'a olmak üzere toplam 160 uçuş gerçekleştirdi. Havaalanından ağır silah yükünün kara yoluyla taşınması Türkiye'ye aitti. AB ülkeleri ve ABD'de silah sevkiyatına katkı sağlamaktaydı. Hırvat gazetesi Jutarnji List'in 7 Mart 2013 tarihli haberine göre Kasım 2012 ile Şubat 2013 arasında Hırvatistan ve diğer AB ülkelerinin katkıları ile ABD'nin sağladığı organizasyonda Suriye'li muhaliflere 3 bin ton silah sevkiyatı sağlandı. Türk Hava Yollarına ait kargo uçakları da bu sevkiyatın gerçekleşmesine katkı sağladı (Taştekin, 2015, s.136).

Türk Hükümeti hem ülke içinde muhaliflere sağlamış olduğu hareket alanı hem de lojistik anlamda verdiği destek ile Suriye rejimi ile diplomatik ilişkilerini kademeli olarak bitirmiş ve muhaliflerin safına geçmiştir. Hükümet yetkilileri ve dış politika eliti en

nihayetinde halkın haklı talepleri ile başlatmış olduğu bu direnişten mutlaka galip çıkacağını ve rejimin direnme eşiğinin bir gün mutlaka aşılabacağına inanmıştır.

3.3.2. Suriye - PYD İlişkileri ve Anlamı

Suriye’de bulunan Kürtler 19 Temmuz 2012’den itibaren kuzeyde bulunan Kobani, Afrin, Dirsebiye, Serekaniye, Derik ve Amude gibi yerleşim yerlerindeki hükümet binalarını rejim güçleriyle çatışmadan ele geçirdiler. O ana kadar bekle gör politikası yürüten Suriyeli Kürtlerin temsilcisi olarak ön plana çıkan Kürt Demokrat Partisi sözcüsü Nuri Brimo yaptığı açıklamada Suriye’de Batı Kürdistan’ın kurulması için bu gelişmelerin birer başlangıç olduğunu vurguladı. Neticede Suriye’nin sosyal ve siyasal dokusuna müdahaleler olurken ülkenin kuzeyinde Türkiye tarafından bir güvenlik endişesi olarak algılanan ‘Rojava’ özerk bölgesi ortaya çıkarılmaya çalışıldı (Taştekin, 2015, s.202). PYD (Partiyea Yekitiya Demokarat/Demokratik Toplum Partisi) yapısının silahlı kanadı olan YPG (Yekineyen Parastina Gel/ Halk Koruma Birlikleri) aracılığıyla rejime ait hükümet binalarını çatışmadan ele geçirirken rejim muhalifleri ile de çatışmalara girdiler. Bu çatışmaların ardından Kürt bölgelerine doğru hızlı bir şekilde ilerleyen IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) terör örgütü ile de çatışarak savaşın rejim üzerindeki baskısını azaltarak alanını genişletmiş oldular (Acun ve Öner, 2014, ss.1-5).

Esad’ın ülkede devrim yapmaya çalışan bütün muhalif gruplarla savaşırken Kürtlerle savaşmak istememesi tarihin tekerrür ettiğinin bir göstergesidir. Şöyle ki; Suriye Hafız Esad’dan beri besleyip büyüttüğü ve Türkiye’ye karşı kullandığı Kürt ayrılıkçı gruplarla bu süreçte de çatışmayarak bu güçleri Türkiye’ye karşı kullanmak istemiş olabilir. Rejimin geçmişte Kürt halkına yönelik barındırdığı tehdit algısına rağmen iç savaş sürecinde bu grupla çatışmıyor olması Kürtleri IŞİD, muhalifler ve Türkiye’ye karşı bir koz olarak kullanılmak istendiği ihtimalini ortaya koymaktadır.

Esad rejimi Türkiye'yi zor durumda bırakacak bir takım kararlar almış ve her fırsata Türkiye'yi çatışmaya çekmeye çalışmıştır. Türk istihbaratına dayalı elde edilen bazı bilgilere göre PKK kozunu oynamaya başlayarak Türkiye'ye karşı önemli bir hamlede bulunmuştur. “Ülkedeki Kürtler, Türkiye'ye tehdit unsuru oluşturması için desteklenmeye başlanmış, bu destek de Suriye Kürtlerinin tamamından ziyade eskiden zaten iyi ilişki içinde olduğu PKK ve onun Suriye'deki siyasal uzantısı PYD' ye verilmiştir (Orhan, 2012, s. 2).

Her fırsatta Suriye'deki durumun normalleşmesi ile ilgili politikasını belirlerken ülkenin bütünlüğünü esas alan Türkiye için Suriye'nin PKK kozunu kullanması oldukça can sıkıcı bir durumdur. Öncelikle PYD, PKK'nın kamuoyunda hükümet yetkilileri tarafından sürekli beyan edildiği gibi Suriye'de faaliyet gösteren koludur ve uluslararası alanda küresel güçler bunu sadece mevcut politikaları gereği kabul etmek istememektedir. Türk yetkilileri bu durumu istihbarat raporlarına dayandırarak sürekli olarak açıklamaktadır. PYD, Türkiye' nin güvenlik kaygıları nedeniyle karşıt bir politika pozisyonu aldığında, Türkiye Kürtlere karşı algısı yürüterek Kürt vatandaşları ile olan bağı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde Türkiye'nin kendi içinde sağlamaya çalıştığı sosyal barışı ve toplumsal bütünleşmeyi tehdit etmektedir.

Türkiye güneyinde Kuzey Irak benzeri bir özerk Kürt bölgesini dahi arzulamazken Suriye'nin burada Kürtlere açtığı geniş hareket alanı Ankara açısından oldukça endişe verici bir gelişmedir. PYD ise daha şimdiden uluslararası alanda tanınmayı istemekte kimi ülkelerde temsilcilikler açmaktadır. PYD'nin hareket alanının genişletilmesi Suriye rejimi tarafından Türkiye'ye karşı yapılmış önemli bir hamledir.

Kürtler Suriye'de meydana gelebilecek yeni oluşumlarda kendilerine özerklik ya da kendi kaderlerini tayin etme haklarının kabul edilmemesini öne sürerek Suriye Ulusal Konseyi'ne (SUK) girmeyi reddetmiştir. Bu ihtilafın giderilmesi için 3-4 Temmuz 2012'de

Kahire’de Kürtlerle SUK arasında yapılan toplantı olumsuz sonuçlanmıştır (Taştekin, 2015, s.202). Böylece Suriyeli Kürtler özellikle kuzeydeki yoğun nüfuslarının buldukları yerlerde rejimin müsaadesiyle rejimden boşalan yerlerde sağlamış oldukları egemenlikleri sayesinde kendi başlarına bir güç olarak ortaya çıktı. Esad Kürt hareketine sağladığı bu ayrıcalıkla Türkiye içerisindeki dengelerle olabildiğince oynamaya çalışmış, Türkiye’nin Kuzey Suriye’de oluşturulmak istenen oluşuma karşı geliştirdiği tutumu Kürt düşmanlığı ile nitelendirmiştir.

3.3.3. Jet Krizi Süreci

İlişkilerin kopmasının ardından Suriye tarafından uluslararası kamuoyunda sık sık Türkiye’nin iç savaşı körüklediği konusunda tezler işlendi. Türk Hükümeti NATO üyeliğinin sağlamış olduğu özgüven ve Esad’ın kısa sürede devrileceği inancı nedeniyle iki ülke arasında gerçekleşebilecek bir sıcak çatışmaya pek ihtimal vermediği şeklinde bir görüntü çizdi.

Türkiye’den yüksek rütbeli askerlerin 2012 Mart ayı içerisinde Hatay’ı ziyaret etmesi, bazı iddialara göre yaklaşık 500 askeri personelin Tampon bölgeyle ilgili olarak Hatay’da arazi ve diğer koşulları araştırmaya başlamaları Başbakan Erdoğan’ın tampon bölge veya güvenli bölge dâhil tüm opsiyonların masada olduğu yönündeki açıklamaları dönem içerisinde Türkiye - Suriye ilişkilerinde gerginlikten sıcak çatışmaya doğru yeni bir sürecin başlamak üzere olduğunun işaretlerini vermekteydi (Ayhan, 2012 s.1). Kuzeyde Tampon bölge kurulması için fazlasıyla çaba harcayan Türkiye’nin bu askeri çalışması kimi çevrelerce Türkiye’nin Suriye’ye karşı operasyon hazırlığında olduğu şeklinde yorumlanırken çatışma hamlesi ilk Suriye’den geldi. 2012 Haziran ayında Malatya Erhaç Hava Üssünden kalkan ve Türkiye tarafından uluslararası sularda bulunduğu söylenen F-4 keşif uçağı Suriye tarafından düşürüldü. Bu saldırıda Türk Silahlı Kuvvetleri’nin iki pilotu hayatını kaybetti. NATO üyesi Türkiye’nin askeri uçağının düşürülmesi bir yandan sözünü dinletemeyen ve bu nedenle

uluslararası kamuoyunda saygınlığını yitiren bir Türkiye ile gücü zayıf sanılan, dikkate alınmayan ancak tüm küresel güçleri karşısına alabilecek kadar güçlü algısı meydana getiren bir Suriye algısı ortaya çıkardı (Çevik, 2012, s.65).

Türk yetkilileri jetin uluslararası sularda vurulduğunu iddia ederken Suriye Savunma Bakanlığı uçağın Suriye karasularında vurulduğunu ilgili şu açıklamayı yaptı;

“Suriye sınırını 1 kilometre kadar geçen bir uçak görüldü. Sınır ihlali yapan uçağa, uçaksavar bataryaları tarafından ateş açıldı ve uçağın 10 deniz mili kadar uzaklığa düştüğü tespit edildi. Hedefi vurduktan sonra Türk uçağı olduğunu tespit ettik. Türk jeti karasularımız üzerinde alçak uçuş yapıyordu”(Taştekin, 2015, ss.194-195).

Buna benzer başka bir açıklama da Suriye Dışişleri Sözcüsü Dr. Cihad Makdissi'den geldi. Uçağın düşürülmesi olayında hasmane bir tutum olmadığını o sırada uçan uçağın Suriye'ye ait olması durumunda bile bataryaların ateşleneceğini belirtti. Bu yetkilinin ifadesi daha önce Ürdün'e kaçan bir Suriye Silahlı Kuvvetleri pilotunun ardından başka firarların engellenmesi anlamını taşıyordu (Taştekin, 2015, ss.195-196).

Uçak krizi ardından Türkiye açısından hem angajman kuralları değişmiş, hem de Suriye yönetiminin caydırılması amacıyla bir dizi hamleler yapılmıştır. Örneğin Rotası Şam olan uçakları hukuk kurallarına uygun bir şekilde inişe zorunlu kılarak silah sevkiyatını önleme çabasında bulunulmuş, bu yolla Suriye üzerindeki baskı arttırılmak istenmiştir. Rusya'nın Suriye'ye desteği engellenmeye çalışılmış ve Rusya'yı dengelemek çabasına girilmiştir. Suriye sınırına muharip kuvvetler konuşlandırılmış ve akabinde ordunun sınır ötesi kullanımına yönelik tezkere çıkarılmış, bu sayede Suriye'yi caydırmak hedeflenmiştir. Bunlar değişim için alınan inisiyatiflerdir; fakat Türkiye bu çabalarında pek başarılı olamamıştır. Suriye tarafından yapılan saldırılar peş peşe devam etmiştir (Çağlar, 2012, s.50).

3.3.4. Akçakale Saldırısı

3 Ekim 2012'de Akçakale'ye düşen top mermilerinin 5 kişinin ölümüne yol açması, Suriye Krizini yeni bir boyuta taşımış oldu. Aslında bu saldırıya kadar Türkiye ve Suriye arasında dolaylı bir asimetrik savaş yürütülüyordu. Suriye PKK üzerinden ve Türkiye de Özgür Suriye Ordusu'nu destekleyerek bu savaşın tarafları olmuştu. Akçakale saldırısı askeri bir hata nedeniyle yaşanmış olma ihtimali ile birlikte Suriye ordusunun Türkiye'yi çatışmaların içerisine çekme konusunda Esad rejiminin çabalarından biri olma ihtimalini de ortaya çıkarmıştır.

Saldırıların hemen ardından Türkiye, çeşitli alternatiflerle karşı karşıya kaldı. Bölgesel liderlik rolüne soyunduğu bir dönemde ya saldırılar karşısında sessiz kalarak bir kez daha prestij kaybına katlanacaktı, ya da karşılık verecekti. Fakat verilecek karşılık Suriye ile savaşa gidecek bir tırmanmaya yol açabilirdi. Bunun dozunun iyi ayarlanması gerekiyordu. Bu nedenle bir taraftan diplomatik girişimlerde bulunulurken, diğer taraftan Suriye'ye sınırlı bir askeri karşılık verildi. Bu karşılık sınırın diğer tarafında tespit edilen rejime ait 14 hedefe 40 adet top atışı ile gerçekleşti (Orhan, 2013,s.14). Fakat asıl kırılma anı 3 Ekim 2012 tarihinde gerçekleşen NATO toplantısı oldu. Saldırının olduğu gün NATO Anlaşması'nın 4. maddesi gereği toplanan NATO müttefikleri eğer dayanışma kararı almasaydı Suriye, gerilimi daha da tırmandırma yoluna gidebilirdi. Bu da Türkiye'yi, itibar kaybına katlanmakla istenmeyen bir savaşın içine çekilmek arasında bir tercihe zorlayacaktı. Suriye'ye müdahale konusunda tek başına hareket opsiyonunu kullandığı takdirde Türkiye, hem artan PKK terörüyle uğraşmak zorunda kalacak, hem Suriye'yle çatışacak, bunun karşılığında da Batının yalnızca manevi desteğini arkasında görecekti. Bunun da pek bir anlamı olmayacaktı (Özdemir, 2012, ss. 1-3). Saldırının ardından Türkiye'nin çağrısıyla NATO nezdinde büyükelçiler düzeyinde yapılan toplantıda 4. Madde gereği alınan karara göre bir üye devletin toprak bütünlüğü ve

siyasi bağımsızlığı tehdit altında ise üye devletlerin dayanışma içerisinde birlikte işaredeceği öngörülmekteydi.

3.3.5. Cilvegözü Saldırısı

Beşar Esad yönetimi ve Suriye içerisinde destek veren çevreler tarafından defalarca ve en üst düzeyden Türkiye'ye doğrudan veya dolaylı olarak Suriye politikasından vazgeçmesi aksi takdirde Suriye'deki istikrarsızlığın Türkiye'ye sıçrayacağı tehdidi yöneltilmiştir. Suriye lideri Beşar Esad birçok kez Suriye'nin Orta Doğu'nun fay hattı olduğunu ve bu fay hattı ile oynanması durumunda oluşacak sarsılmanın bölgedeki tüm ülkeleri etkileyeceğini ifade eden açıklamaları olmuştur. Örneğin Esad 2011 yılı Ekim ayında Lübnan'ın El Manar haber ajansına vermiş olduğu röportajda Türkiye'nin etnik ve siyasi yapısının Suriye'ye benzediğini, Suriye meselesini istismar etmesi halinde Türkiye'ye çatışmaların ve sorunların daha büyük etkiler doğuracak şekilde sıçrayacağını söylemiştir. İranlı yetkililerin de zaman zaman Suriye'deki karışıklık ve isyandan hiç kimsenin kazançlı çıkmayacağını ifade etmeleri dolaylı yoldan istikrarsızlığın Türkiye'ye yayılacağı tehditleri dillendirilmiştir. “Dolayısıyla Cilvegözü eylemin faili ve hedefi konusunda akla ilk gelen olasılık, Türkiye'nin Suriye politikasından rahatsız olan aktör ya da aktörlerin Türkiye'yi “cezalandırma” ve Türk iç kamuoyunda Suriye politikasını tartışmaya açma girişimidir. Bu durumda bombalı saldırıyı, aynı dönemde yaşanan ve son olarak DHKP-C terör örgütünün ABD Büyükelçiliği'ne saldırısı ile devam eden Türkiye içinde terör dalgası meydana getirme çabalarının son halkası olarak değerlendirmek mümkündür” (Orhan, 2013, s.1).

Saldırının yapıldığı Cilvegözü sınır kapısı o döneme kadar Suriye'ye Türkiye'den giden yardımlarda sıkça kullanılmıştır. Konu henüz aydınlanmadan kamuoyunda saldırının faillerini tahmine yönelik bazı tespitlerde bulunuldu. Suriye rejiminin saldırıyı gerçekleştirme ihtimaline yönelik öne sürülen bir başka tahmin ve tespit ise “Suriye Ulusal Koalisyonu

yönetiminden bazı kişilerin eylemden kısa bir süre önce o bölgede Suriye içinden gelen muhalif askeri komutanlarla toplantı yaptığı ve hedefin bu kişiler olduğudur. Bu durumda Suriye rejimi önceden söz konusu toplantıdan haberdar olmuştur. İkincisi o bölge ve Bab el Hava sınır kapısı muhaliflerin kontrolündedir. Suriye istihbaratı hem toplantıyı önceden haber almış hem de bölgeye sızarak eylemi gerçekleştirmiş anlamına gelmektedir. Bu durumda muhalifler içinden bir yardım almış olma ihtimali neredeyse kesine yakındır ve bu da ciddi bir istihbarat zafiyeti olduğu anlamına gelmektedir” (Orhan, 2013, s.1).

11 Şubat 2013’ te 18 kişinin ölümüyle sonuçlanan bombalı araçla yapılan bu saldırının faili konusunda kamuoyunda tartışmalar sürerken yürütülen soruşturma neticesinde kamera görüntüleri ile eşkâlleri belirlenen şahıslar Özgür Suriye Ordusu tarafından adreslerinden alınarak Türkiye’ye teslim edilmesiyle saldırının planlayıcısının Suriye istihbaratı ve silahlı kuvvetleri olduğu belirlendi. Soruşturma sonucunda hazırlanan iddianamede saldırı talimatının Suriyeli Tuğgeneral Adnan Havvaş’tan alındığı kayda geçildi (Radikal, 06.08.2013).

3.3.6. Reyhanlı Saldırısı

11 Mayıs 2013’te Hatay’ın Reyhanlı ilçesinde gerçekleştirilen bombalı saldırıdır. 51 kişinin hayatını kaybettiği ve o dönem Türkiye tarihinin en kanlı ikinci saldırısı kabul edilen bu saldırının failinin hükümet tarafından Suriye istihbaratıyla bağlantısı bulunan silahlı bir grup olduğu açıklanmıştır.

Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’ nun “Banyas katliamını kim yapmışsa Reyhanlı saldırısında da onların ayak izleri var” (Trthaber, 13.05.2013) açıklaması Türk karar alıcıların her iki olayın faili olarak söz konusu örgütü ve başındaki ismi gördüğünü ortaya koymaktadır. Burada ifade edilen saldırıdan rejimin sorumlu tutulmasıdır. Türkiye’de geçmişte faaliyet göstermiş ve Suriye rejimi ile akrabalık bağı bulunan Mihraç Ural isimli

terörist ile Reyhanlı saldırısının planlayıcıları arasında gösterilmiştir. Saldırının faileri arasında gösterilen ve THKP-C Acilciler örgütü lideri olarak öne çıkan bu şahısla saldırıdan sonra yapılan röportajda Suriye Mukavemeti isimli yeni bir direniş hareketinin Suriye’de o dönem faaliyette bulunduğu kaydedilmiştir (Orhan, 2013, s.15). Başbakan Erdoğan da Reyhanlı saldırısına ilişkin yaptığı açıklamada “Olay kesinlikle Suriye rejimi ile ilgili. Rejimin Türkiye’de uzantıları var ve rejim bu işin arkasındadır” (Trthaber, 13.05.2013) ifadelerini dile getirerek söz konusu grubu ve arkasındaki Suriye istihbaratını olayın faili olarak işaret etmiştir.

Reyhanlı saldırısı Türkiye’ye komşu ülkede yaşanan istikrarsızlığın Türkiye’ye kolaylıkla nasıl sıçrayabileceğinin bir göstergesi olmuştur. Suriye sorununa doğrudan müdahil olmanın ve çözüm üretilememenin Türkiye’ye mal olabileceği durumu ortaya koymuştur. Bu saldırı Haziran 2012’de jet krizinin ardından iki ülke arasındaki en şiddetli gerilimdir.

Reyhanlı saldırısı Türkiye’nin Orta Doğu’da etkili bir aktör olmak istemesinin kaçınılmaz maliyetlerinden biridir. Saldırı Şam rejiminin karışıklığı kendi sınırları dışına taşıma yeteneğini ortaya koymuştur. Bu noktada bir başka husus Rusya’ya ‘Esad’sız geçiş olmaz’ tezinde ABD ve Türkiye’ye direnmesi için kopya vermiştir. Türkiye’ye verilen mesaj ise diğer saldırılarla birlikte düşünüldüğünde gittikçe artan bir saldırganlaşma ve daha büyük çapta eylemler yapma tehdidi ile “her an seni istikrarsızlığa sürükleyebilecek bir pervasızlığa sahibim” mesajıdır. Türkiye’yi provoke ederek sürekli olarak ‘hesap sorulacaktır’ ya da ‘karşılık verilecektir’ gibi açıklamalarla Türkiye’nin bölgesel aktör olma iddiasını sorgulatmayı amaçlamış ihtimali de bir diğer etken olarak ortaya çıkmaktadır (Çandar, 2013,s.1).

Türkiye dış politika hedeflerini gerçekleştirmeye çalışırken yapılan tüm bu saldırılar nedeniyle konu Ankara açısından artık bir iç güvenlik meselesi haline dönüşmüştür. Bu

nedenle zaten noktalanmış olan diplomatik ilişkiler yerini Türkiye'nin muhaliflere destek vermesine ve yeni oluşumlar içerisine girmeye bırakmıştır.

3.3.7. Muhaliflere Giden Türk İstihbaratı Tırları

İlişkilerin kopuşundan itibaren muhalif grubu desteklediğini açıkça ortaya koyan Türkiye somut anlamda bu desteğin insani yardım noktasında gerçekleştiğini bildirirse de Ocak 2014'te Suriye'ye giden tırlara operasyon yapılmış ve bu tırlar içerisinde insani yardımın değil silah sevkiyatının yapıldığı duyurulmuştur. İç politikada uzun tartışmalara sebep olan bu gelişme ile ilgili Davutoğlu tırlar içerisinde giden silah yardımların Türkiye'nin güneyinde bulunan ve oldukça stratejik bir konumda bulunan Bayır-Bucak bölgesinde yaşayan Türkmen asıllı Suriyeli muhaliflere gittiğini belirtmiştir. Suriye bu konuyla ilgili olarak Türkiye'yi ülke içinde faaliyet gösteren terör gruplarına lojistik destek sağlamakla itham etmiştir. Hatta Suriye'nin kuzeyinde bulunan PKK ve YPG'nin jeopolitik bir koridor kurmasının önüne geçmek için bir stratejik hamle olarak silah dolu tırların IŞİD'e gönderildiği bile iddia edildi. Bu noktada Türk hükümetine yönelik gerek muhalefet kanadından gerekse kamuoyunda bir terör örgütüne destek verme konusunda ağır eleştiriler yöneltildi. Oysa Türkiye Ekim 2013'te IŞİD'i terör örgütü olarak tanıdığını beyan etmişti.

Suriye rejim karşıtı muhaliflere sağladığı destek nedeniyle Türkiye'ye saldırgan tavırlar sergilemeye başladı. Suriye tarafından gerçekleştirilen tüm bu saldırılar neticesinde Türkiye sınır ihlali yapmadan değişen angajman kuralları çerçevesinde Suriye rejimine ait belirlediği hedefleri topçu atışları ile vurarak birçok rejim askerini etkisiz hale getirdi. Türk makamları tarafından Sınır ihlali yaptığı açıklanan Suriye rejimine ait bir helikopter de vurularak düşürüldü. Ancak bir NATO üyesi ülke olan Türkiye'nin gönlünde yatan Suriye'ye yönelik ortak ve uluslararası müdahaledir. Sorunun en gerçekçi çözümün bu şekilde sağlanacağı hükümet tarafından düşünülmüştür. Çünkü muhaliflere sağlanan lojistik yardım

savaşı uzatmaktan başka sonuçlar doğurmamaktaydı. Türk Milli İstihbarat'ının geçirmeye çalıştığı iddia edilen silah yüklü tırlar ise farklı mekanizmalar devreye sokularak engellenmiş, hükümet yetkilileri ve dış politika eliti bu nedenle hem iç politikada hem de uluslararası alanda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Ayrıca rejimi ortadan kaldırmak için Türkiye'nin tek başına üsteleneceği bir girişimi mümkün hale getirecek tüm imkânlarla sahip olduğu farz edilse bile, bu tür bir girişim Ankara'yı öncelikle İran ve Rusya ile karşı karşıya getirme ihtimali bulundurduğundan tercih edilebilir olmamıştır.

Ayrıca İran'ın Türkiye aleyhine propagandasına devam ettiği bilinmektedir. Örneğin Suriye'de meydana gelen bazı patlamalarda patlamanın sorumlusu olarak İran medyasında Türkiye gösterilmiştir. Türkiye, Suriye'nin istikrarını bozan yegâne aktör olarak lanse edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla tek başına başlatılacak olası bir müdahale sonrası ortaya çıkacak herhangi bir olumsuzluk, kolaylıkla Türkiye'ye ihale edilebilecektir (Dinçer, 2012, s.12). Bu yüzden uluslararası müdahaleyi sağlamak için birçok girişimde bulunulmuştur.

3.4. Krizin Çözümüne Yönelik Türkiye'nin Katılım Sağladığı Oluşumlar

3.4.1. Bölgesel Oluşumlar

Suriye Rejimi ile diplomatik ilişkilerin kopmasının ardından rejime karşı bir araya gelen muhalif oluşumları ve tavır alan bölge ülkelerini bir araya getirme çabasıyla Türkiye düzen kurucu rolünü oynamayı sürdürmek istemiştir. Arap Baharı öncesinde bölgeye yönelik liberal araçların kullanılarak Orta Doğu'ya nüfuz etme yönündeki proaktif yabancı politika Suriye örneğinde iç karışıklık sonrasında da kendisini "bölgesel aktörlerin bir araya gelerek kendi sorunlarına kendilerinin çözüm bulacağı fikrinin güçlendirilmesi hedefi çerçevesinde göstermiştir (Kardaş, 2013, s.78). Özellikle BM kurulunda Suriye rejimine karşı Rusya ve Çin faktörü sebebiyle karar çıkmaması bu konuda birçok kez girişimde bulunmuş olan

Türkiye'nin bölgesel güçlerle yakınlaşma gereksinimini artırmıştır. Ankara, BM gibi uluslararası toplumun önemli bir örgütüne ve ABD/AB gibi global aktörlere karşı hayal kırıklığına uğramış ve buna paralel olarak Körfez ülkeleriyle Suriye meselesindeki işbirliğini artırmıştır. Özellikle Suudi Arabistan gibi Körfez ülkelerinin Suriye sorununun çözümünde Türkiye ile işbirliğine ağırlık vermesi aynı nedene, Batı'ya duyulan güven eksikliğine dayanmaktadır (Oktav, 2013, s.75).

Nitekim İstanbul'un ev sahipliğini yaptığı 15 Temmuz 2011'de gerçekleşen muhalif toplantıda Esad rejiminin devrilmesi ve yerine geniş tabanlı bir hükümet kurulması kararlaştırılmıştır. Yine 20 Ağustos 2011'de yapılan diğer toplantı ile Suriye Ulusal Konseyi kurulması kararı İstanbul'da alınmıştır. Bu konseyin bileşenlerine bakıldığında oldukça geniş bir tabanı barındırmak istendiği anlaşılmaktadır (Miş, 2011, s.268). Bu çok önemli ve yeni oluşumların Suriye'nin geleceği konusunda karar almaya soyunmaları ve bu toplantıları yapmak için çoğunlukla Türkiye'yi seçmeleri Türkiye'nin bu oluşuma karşı bakışının önemini özetlemektedir. Yine 31 Mayıs-3 Haziran'da Antalya'da yapılan sürgündeki siyasi liderlerin, parti temsilcilerinin Şam Deklarasyonu öncülerinin, muhalif entelektüellerin, Suriye'deki İHVAN öncülerinin dâhili ile sağlanan geniş tabanlı katılımı dağınık ve parçalanmış bir görünüm veren muhalefetin toparlanması istenmiştir.

Suriye konusunun bölgesel güçlerin işbirliği sayesinde çözülmesi fikrini hayata geçirmek adına muhaliflere ülke içerisinde rahat bir hareket alanı açarak ve tanıyarak oluşumun Türkiye açısından meşru hale gelmesini sağlayan hükümet bölgesel girişimlere Suudi Arabistan ziyareti ile başlamıştır. 13 Nisan'da Suudi Arabistan Kralı ile görüşen dönemin başbakanı Erdoğan'ın en önemli gündemi Suriye olmuştur (21. YYTE, 2013) Bu yönde paralel politikalar izleyen diğer bir ülke de Katar'dır.

Yumuşak güç aracı başta olmak üzere kriz döneminde Suriye üzerinde Ankara'nın yürütmüş olduğu diplomasi sonuç vermemiş, gelişen olaylar Türkiye'nin arzu etmediği bir şekilde ilerlemiştir. Daha önceki bölümde ortaya konmuş olan Türk dış politikası perspektiflerinin rejim üzerinde etkisiz olması Türkiye'nin bölgesel oluşumlar içerisinde bulunma ve muhalifleri meşru güç olarak tanıma arzusunu tetiklemiştir. Rejim üzerindeki bu etkisizlik henüz kriz çıkmadan ortaya çıkan 'beklenti-kapasite açığı' tartışmalarını test etmesi açısından önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriye konusunda bölgesel oluşumların en önemlisi olan Suriye'nin Dostları Grubunun İstanbul'da dâhil olmak üzere yapılan tüm toplantılarına Türkiye katılım sağlamaktan öte bu tür muhalif organizasyonlara öncülük etmiştir. Bu grup çatışmaları durdurmak, insanı dramı noktalamak hedefi üzerine birçok ülkenin yer aldığı uluslararası siyasi çatı organdır. "İstanbul'da yapılan 40'tan fazla ülkenin dışişleri ve 80'den fazla ülkenin temsilcisinin katıldığı bu toplantının açılışında dönemin başbakanı Erdoğan sert bir konuşma yaparak Suriye halkının infaza uğradığını ve Esad'ın zaman kazanmaya çalıştığını belirtmiştir. Şam'ın şiddete son vermemesi durumunda BM'nin bu gidişe dur diyeceğini ve toplantıya katılan ülkelerin de bu kanıda olduğunu ifade etmiştir. Yine bu toplantıda ABD Dışişleri Bakanı Hillary CLİNTON yaptığı açıklamada Suriye'deki şiddetin durmaması halinde bunun ciddi sonuçlarının doğacağını ifade etmiştir" (Dünya Haber, 2012). Bu toplantının sonuç bildirgesinde " Suriye'nin Dostları Suriye'nin geleceğini bizzat Suriye halkı tarafından kararlaştırılması gerektiğini ve Suriye halkının meşru, haklı taleplerinin karşılanıncaya kadar onlarla birlikte olunacaktır" denilmiştir (Dünya Haber, 2012).

30-31 Ağustos 2012 tarihinde Tahran'da düzenlenen 16. Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi'ne katılan Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin Suriye'deki rejime karşı halka destek verilmesi yönündeki çağrısı Arap dünyasında büyük yankı bulmuştur. Mursi, Bağlantısızlar zirvesinde Mısır, Türkiye, Suudi Arabistan ve İran'ın katılacağı "Dörtlü Suriye

Toplantısı” önerisinde bulunmuş, 17 Eylül’de Kahire’de Suudi Arabistan dışındaki üç ülkenin dışişleri bakanları bir araya gelmiştir. Suudi Arabistan toplantıya katılmamıştır. Toplantıda Türkiye ve Mısır Beşşar Esed’in iktidarı bırakmasını istemiş, İran ise bu isteği kabul etmemiştir. Dolayısıyla toplantıda bir karar alınamamıştır (Sandıklı ve Semin, 2012 s.31).

2012 yılının Aralık ayına gelindiğinde Türkiye körfez ülkeleri ile birlikte Suriye Ulusal Koalisyonu adı altında birleşen geniş tabanlı muhalif grubu Suriye halkının meşru temsilcileri olarak tanımıştır. ABD, İngiltere ve Fransa’da aynı kararı alarak ulusal koalisyonun resmen meşru temsilciler olduğunu kabul etmişlerdir (21. YYTE, 2013).

Türkiye tarafından Suriye’nin Dostları grubuna ev sahipliği yapılırken ve Suriyeli muhalif güçler himaye edilirken diğer taraftan uluslararası hukuka referans yapmakta ve önemli dış aktörler müdahil olmadan herhangi bir şey yapmak istememektedir. Uluslararası alandaki hayal kırıklıklarına ve bölgesel liderlik arzusu taşımasına rağmen inisiyatif alma noktasında oldukça çekingen davranmak ve küresel aktörlerin, başta ABD olmak üzere, politikalarının takipçisi görüntüsü vermek Türkiye’nin Suriye politikasının tıkanmışlığını göstermiştir (Oğuzlu, 2012, s.47). Burada kastedilen Türkiye’nin tek taraflı bir şekilde hareket ederek Suriye’ye askeri bir müdahalede bulunması gerektiği değil dış politika söylemi ile dış politika pratikleri arasındaki makası kapatması gerektiğidir. Söylem düzeyinde bakıldığında oldukça liberal ve değer odaklı davranan ve bölgesel gelişmeleri şekillendirmek adına inisiyatif almayı öngören bir yaklaşım varken, pratik düzeyde bakıldığında gerçekçi, bölgesel ve sistemik dengeleri gözetmeyi önemseyen bir Türkiye vardır. Söylem bazında benimsenen liberal yaklaşım ile eylem bazında tatbik edilen pragmatik yaklaşımın uyuşmaması söz konusudur. Sorunlu olan bu dengesizlik durumudur (Oğuzlu, 2012, ss.47-48).

Ankara bir yandan yeni bölgesel işbirliklerine imza atarken diğer taraftan büyük bir özveriyle ilmek ilmek oluşturduğu komşularla sıfır sorun politikası tamiri çok zor bir şekilde yara almış, enerji, ticaret ve kültürel boyutta bu ülkelerle ilişkilerinin bozulmuş olması ve en uzun sınırı olan Suriye sınırının güvenliği zayıflamıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin, Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleriyle geliştirdiği ilişkileri başlangıçta ekonomi temelli olmakla birlikte daha sonra güvenlik boyutu ağır basan, İran'ın bölgede Esed rejimine destek vermesine karşı yürütülen, İran'ı kontrol altına almaya yönelik ilişkiler olarak farklı bir boyut kazandığını söylemek yanlış olmaz. Bu politikanın sonuçları ve etkisi ise zamanla belirginleşecektir. Ancak o dönem için bölgede ABD gibi bir global aktörün çıkarları hilafına yürütülen politikaların uzun ömürlü olmadığı ortadadır (Oktav, 2013, s.76).

Türkiye ekonomik karşılıklı bağımlılık, yumuşak güç, diplomasi, aracılık ve taahhüt politikaları gibi çeşitli liberal araçlar kullanarak Orta Doğu'ya nüfuz etme yönünde proaktif bir yabancı politika takip etmiştir. Özellikle bölgesel aktörlerin bir araya gelerek kendi sorunlarına çözümler üretebilecekleri bölgesel tasarruf fikrini güçlendirmeyi hedeflemiştir (Kardaş, 2013 s.78). Ancak bunu yaparken kriz sonrasında inisiyatif almaktan kaçınmış, devamlı surette uluslararası hukuka referans yaparak küresel güç ve kuruluşları bölgeye davet etmiştir.

3.4.2. Küresel Girişimler

Türkiye'nin uluslararası kuruluşlarla ve küresel ve bölgesel güçler başta olmak üzere son yıllarda dünya ülkeleriyle yürüttüğü diplomasinin en önemli maddesi kuşkusuz Suriye'dir. Türk savaş uçağının düşürülmesinden kimyasal silahların imhasına, Suriye iç dinamiklerinin Türkiye için oluşturduğu risklerden mülteci sorununa ve iç savaş nedeniyle yaşanan sınırsız insan hakları ihlallerine kadar birçok konuda Türkiye aktif ve küresel bir diplomasi yürütmüştür.

İç karışıklığın henüz yeni olduğu dönemde BM genel sekreteri ve Arap Birliği tarafından yapılan kınamalarla uluslararası alanda Türkiye'nin de katılım sağladığı kuruluşlardan ilk tepkiyi almıştır. 25 Nisan 2011'de dönemin başbakanı Erdoğan ABD ile Suriye konusunda bir görüşme sağlayarak durum değerlendirmesi yapmıştır. Bu görüşmenin ardından İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague Suriye'deki gelişmeler konusunda Türkiye ile iletişim halinde olduklarını açıklamıştır. "Fransa Türkiye'nin Suriye politikasını desteklediğini çeşitli zamanlarda açıklamıştır. İngiltere'de aynı şekilde Türkiye'ye desteğini duyurmuş Dışişleri Bakanı William Hague 'Türkiye'nin Suriye üzerindeki etkisini kullanmaya ihtiyacımız var' demiştir" (Miş, 2011, s.270). Yine Mayıs 2011'de AB Dışişleri Konseyi Akdeniz Ortaklığı programı askıya alınmıştır.

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton 8 Ağustos 2011 tarihinde mevkidaşı Ahmet Davutoğlu'ndan orduyu kışlasına geri göndermesi için Şam hükümetine baskı yapmasını istemiştir (T.B.News, 2011). Bu açıklamanın ertesi günü Ankara ile Washington arasında iki kritik temas gerçekleşmiştir. İlk temas Clinton' un Davutoğlu' nu aramasıyla gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Clinton tarafından reform sürecinde ABD'nin Suriye'ye destek vereceğini bildirerek bunun Esad'a iletilmesini istemiştir. İkinci temas ise Dışişleri Bakanlığı ile Başbakanlıkta gerçekleşmiştir. "Türkiye'ye gelen ABD Dışişleri Bakanlığı Suriye Masası Şefi Fred Haf, Dışişlerinin Orta Doğu sorumlu müsteşar yardımcısı Halit Çevik, Başbakanlıkta da dış ilişkiler sorumlusu baş müşavir İbrahim Kalın'la görüşmüştür" (21. YYTE, 2013).

Türkiye'nin açıkça muhaliflerin oluşturduğu Özgür Suriye Ordusu'nu destekleyeceğini ortaya koymasından sonra Fransız dışişleri bakanı, Alain Juppe ve ABD başkan yardımcısı Joe Biden gibi önemli isimlerin teker teker Türkiye'yi ziyaret etmesi, muhalif grupların Türkiye'de toplantılar düzenlemesi, 2011 yılının sonunda Türkiye'nin bölgeye müdahale edeceği konusunda beklentileri artırmıştır (Oktav, 2013, s.75).

Türkiye'nin tek taraflı bir askeri müdahalesinin, Rusya-İran ittifakını güçlendireceğini, Kürt sorununu daha da uluslararasılaştıracağını gören Türkiye, Esed rejiminin uluslararası bir gücün müdahalesiyle devrilmesini istemiştir. Burada NATO'nun devreye girmesini ve Batı'nın Suriye'de akan kanı durdurmak için çaba göstermesini bekleyen Ankara, Batı'dan umduğu gibi bir yanıt alamamıştır. NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen'in açıkça "NATO'nun Suriye'ye müdahale etmeye hiç niyeti yok" "NATO dünyanın polisiymiş gibi hareket etmek zorunda değildir" gibi beyanlar vermesi, sivilleri koruma amaçlı bir BM mandası kurulması halinde bile NATO'nun müdahalesinin bölgenin karışık etnik yapısı itibarıyla çok zor olacağını belirtmesi, Türkiye'nin Batı, özellikle ABD ile ilişkilerinde farklı bir dönemin başladığını göstermiştir. Bir başka deyişle, Suriye sorunu konusunda Türkiye kısa vadeli ve Esed rejiminin son bulmasıyla nihayetlenecek bir çözüm umut ederken, Batı, Annan planı gibi diplomatik çözümlere yönelmiş, bu durum Suriye'deki çatışma ve savaş halinin sürmesine sebep olmuş ve bir cephe ülkesi olan Türkiye'nin bu istikrarsızlık içine çekilme ihtimalini güçlendirmiştir (Oktav, 2013, s.74).

Bir uluslararası müdahale yapılması konusunda var gücüyle girişimlerde bulunan Türkiye'nin istediği sonucu alamamasında önemli iki etken vardır. Bunlardan biri NATO'nun bu müdahaleden yana olmamasıdır. Öyle ki genel sekreterlik görevinde bulunan Rasmussen "NATO dünyanın polisi gibi hareket etmek zorunda değil" sözüyle Batının bu konudaki yaklaşımını bir nevi özetlemiştir. Süreç içerisinde Batının, Türkiye konuya müdahil oldukça geri çekildiği gözlemlenmiştir. Diğer etken ise Rusya ve Çin'in BM' de yapılan girişimleri tıkmamasıdır. "Ahmet Davutoğlu BM'deki oylamada Suriye lehine oy kullanan Çin ve Rusya için davranışlarının soğuk savaşın kalıntısı olduğunu vurgulamıştır. Suriye'deki olayların insani boyuttan değerlendirilmesi gerektiği, tarafların siyasi çıkarlarını gözetenek insanlık dramını yok saymasının vicdanları sızlatacağını belirtmiştir. Türkiye'nin Rusya ile ikili görüşmelerinde bu durum Medvedev ve Putin'e başbakan Erdoğan tarafından bildirilmiş ve

konunun insani boyutuna dikkat çekilmiştir” (Seba, 2012, s.3). Burada müdahalenin arzu edilmemesinin nedeni olarak Rusya ve Çin gibi ülkeler tarafından benimsenen “Vestfalyan Egemenliği” denilen ülkelerin iç işlerine karışmama trendinin etkisi varmış gibi gözükse de asıl sebep çıkarlar noktasında öne çıkmaktadır.

Haziran 2012’de silahsız ve tanıtma sistemi açık olan Türk savaş uçağı Suriye tarafından ihtarsız olarak düşürülmesiyle Türkiye NATO’yu olağanüstü toplantıya çağırılmış, NATO konseyi saldırıyı kınayarak Türkiye’nin yanında yer alacağını belirtmiştir. ABD ve NATO dışından birçok ülke de Türkiye’ye destek vermiştir (Vatan, 2012). Bu krizle birlikte Suriye içi gelişmeler, Türk dış politikası, ABD-Rusya, Türkiye-Rusya ve NATO-Rusya ilişkileri açısından gelecekte yeni sonuçlar ortaya çıkacaktır.

3.4.2.1. Küresel Bir Çözüm Denemesi: Annan Planı

Suriye Halklarının Dostları grubu ile Esad rejimi baskı altındayken yeni bir çözüm önerisi oluşturuldu. Birleşmiş Milletler (BM) eski genel sekreterlerinden Kofi Annan “şiddeti ve insani krizi durdurmak için Suriye rejimiyle muhalefet arasında siyasi diyalog” aramak üzere BM ve Arap Ligi’nin özel temsilcisi olarak atandı (Zengin, 2013, s.130).

“10 Mart 2012 tarihinde BM ve Arap Birliği’nin özel temsilcisi Kofi Annan, Şam’ı ziyaret ederek Esed ile görüşmüş ve 16 Mart’ta Esed iktidarı ile muhalefet arasında ateşkesin sağlanması için 6 maddelik bir barış planı sunmuştur. Annan Planına Şam yönetimi 27 Mart 2012 tarihinde olumlu cevap vermiş, planın uygulanması için 12 Nisan’da ateşkes ilan etmiştir. BM Güvenlik Konseyi, Suriye’ye 250 kişiden oluşan bir gözlemci görevi atama kararı almış ve ilk aşamada 16 Nisan’da 30 gözlemci gönderilmesini onaylamıştır. Sonrasında, BM Genel Sekreteri Ban Ki-Mun planlanan gözlemci sayısının 250 kişiden 300’e yükseltilmesini talep etmiştir. Planda yer alan maddeler şunlardır:

- Suriyeli halkın meşru taleplerine ve endişelerine cevap verecek şekilde Suriyeliler tarafından yürütülecek ve herkesi kapsayacak bir siyasi süreç için özel temsilciyle (Kofi Annan) çalışmayı taahhüt etmek ve bu amaçla gerekirse (müzakereler için) bir temsilcinin atanmasına onay vermek.
- Saldırıları bırakıp, BM tarafından gözetilecek ateşkesin derhal sağlanması (bu amaçla öncelikle Suriye hükümetinin, halkın yaşadığı bölgelerde ağır silahlar kullanmaya son vermesi ve askerlerini geri çekmesi, muhalefetin ve Suriye'deki diğer unsurların saldırıları bırakıp ateşkesin sağlanması için işbirliği yapması).
- İnsani yardımın gerekli olan her yere ulaşabilmesi için ilk adım olarak uygulanmak üzere günde iki saat insani yardım için çatışmaların durdurulması.
- Keyfi olarak tutuklanan ve gözaltına alınanların serbest bırakılması.
- Gazetecilerin ülke içinde serbestçe dolaşmalarının sağlanması.
- Barışçıl toplanma ve protesto hakkına saygı duyulması'' (Sandıklı ve Semin, s.33).

Kofi Annan'ın altı maddelik bu teklifi uluslararası kamuoyunda geniş destek buldu. Ancak planın nasıl hayata geçirileceği ve Esad'ın bu maddeleri uygulama konusunda nasıl ikna edilebileceği ile ilgili sorunlar birer zaaf olarak ortaya çıkmış oldu. Ayrıca maddelerden anlaşıldığı üzere planın uygulanmaması durumunda bunun bir yaptırımını da bulunmamaktaydı. Rejim plan dâhilinde kendisine bir zaman verilmediği için de saldırılarına devam etmiş ve zaman kazanmıştır. Türkiye ise bu süreçte Annan'dan somut taleplerle gelinmesini ve rejime zaman kazandırılmamasını istemiştir (Zengin, 2013, s.131).

3.4.2.2. Cenevre Toplantısı

Kofi Annan'ın devrede olduğu süreçte 06 Temmuz 2012'de İsviçre'nin Cenevre kentinde dokuz ülkenin dışişleri bakanlarının katıldığı önemli bir toplantı gerçekleşti. Türkiye

bu toplantıdan Birleşmiş Milletlerdeki süreci tıkayan Rusya'nın tavrını yumuşatmasını beklemekteydi. Toplantı öncesi katılımcı ülkelerin başkentlerinde dolaşan taslaklarda Birleşmiş Milletler zemininde Suriye'ye karşı zorlayıcı tedbirlerden bahsedilmiştir (Zengin, 2013, s.131). Bu toplantının katılımcısı olup Suriye rejimine destek veren Rusya ve Çin gibi ülkelerin bu taslağa destek vermesi önemliydi. Ayrıca bu toplantıda Rusya ve Çin gibi rejim yanında bulunan ülkelerle muhalefete destek veren Amerika, İngiltere, Fransa, Türkiye ve Katar gibi ülkeler çözüm için aynı masada buluşması önemli bir detaydır.

Cenevre Toplantısı'nın önemli bir özelliği ilk kez toplantı sonunda bir "geçiş süreci" ifadesi zikredilmesidir. Geçiş süreci ifadesinin ilk kez kullanılmış olması gelişme adına bir adım olarak görülebilir ancak bu sürecin içerisindeki Esad'ın durumu ve varlığıyla ilgili açık bir ifade bulunmamıştır. Dolayısıyla bu şekilde geçen muğlak bir ifade nedeniyle her iki taraf durumu kendi açısından yorumlamış bulunmaktadır ve neticede değişmeyen tek durum rejimin zaman kazandığı gerçeğidir.

Cenevre'de yapılan bu toplantıdan çıkan sonucun Annan Planı'nda geçen ifadelerle taşıdığı benzerlik ucu açık ifadeler içermesidir. Çünkü tıpkı Annan Planı'nda olduğu gibi bu toplantıdan çıkan sonuca göre de bir takvim öngörülmemiş, rejimin yapmakta olduğu ve yapacağı katliamlara karşı bir yaptırım öngörülmemiştir. Toplantıdan çıkan sonuçta bir yapıcılık bulunmadığı gibi çözüme yönelik muğlak ifadelerle rejime zaman kazandırılmıştır. Ayrıca Suriye hükümeti toplantıdan çıkan bu kararlar memnuniyetini ifade ederek çözüm noktasında yapılan görüşmelerin rejimden başka kesimleri mutlu etmediği anlaşılmaktadır.

Tüm bu süreçlerin ardından Birleşmiş Milletler ve Arap Ligi Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan 2 Ağustos 2012'de istifa ettiğini açıkladı.

Türkiye tüm bu süreçler içerisinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden siyasi ya da askeri bir karar çıkma ümidini yitirmiş, insani yardım noktasında bir karar çıkması

beklentisine girmiştir. Türk hükümet yetkililerinin bu süreçte yapmış olduğu açıklamalar Birleşmiş Milletlere tepki niteliğindedir. Dönemin Dışişleri bakanı Davutoğlu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde yapmış olduğu konuşmada üyelere şu şekilde hitap etmiştir:

“Konseyin bu insanlık trajedisini durdurmak için ortak bir tutum ortaya koyamayacağını görüyorum. Bu toplantı, kuvvetli bir karar alınması bir tarafa, başkanlık açıklaması ya da basın açıklamasıyla sonuçlanmayacaktır. 1990’lı yıllarda yaşanan hataları tekrarlayacak mıyız? Ertelemenin, sürüncemede bırakmanın bedelini çok iyi biliyoruz. Srebrenica, Halepçe, Gazze...” (Zengin, 2013, s.134).

Davutoğlu'nun da dediği gibi Birleşmiş Milletler meşruiyetini sorgulatırcasına aynı hataları tekrarlamaktan geri durmadı.

3.4.2.3. Kimyasal Silahların İmhası

2013 yaz aylarına gelindiğinde Suriye ile ilgili Türkiye ve dünya gündemini yoğun şekilde meşgul eden konu kimyasal silahların halka karşı bir toplu imha amacıyla kullanılması oldu. Bu gelişme karşısında küresel kuruluşların öncelikli politikası Suriye'deki iç savaşı engellemekten ziyade rejimi kimyasal silahları yok etmeye ikna etmek oldu. Türkiye bu dönemde de uluslararası kuruluşlar başta olmak üzere batılı ülkelerle aktif diplomatik ilişkiler kurmuştur.

Kimyasal silahların kullanılmasının iyiden iyiye dünya gündemine yerleşmesi ile Türkiye uluslararası alanda bu konuyu tıpkı mülteciler konusu gibi sıkça gündem haline getirme çabası göstermiştir. BM gözlemcilerinin Suriye'de kimyasal silahlar kullanıldığına dair paylaşımları ve sarin gazının sivil yerleşim yerlerinde birçok ölüme sebebiyet vermesi, bu konuda dünya ile paylaşılan video ve veriler konusunda Türk hükümet makamları özellikle

Uluslararası kuruluşlara yönelik karar alınması konusunda en üst düzeyde talepler iletilmiştir. Ancak hem mülteci krizine karşı hem de rejimin yaptığı katliamlara ekleyebileceği en korkunç yöntem olan kimyasal silahlara karşı hiçbir zaman Suriye'ye karşı BM genel kurulundan bir müdahale kararı çıkarılamamıştır.

Suriye'ye müdahale konusunda İngiliz Parlamentosunda verilen teklife karşı da Cameron BM 'nin bu konuda çıkaracağı kararı beklemek gerekir diyerek reddetmiştir. Sadece 24 Kasım 2012'de Fransa sivillerin korunması için güvenli bir bölge çağrısı yapmıştır. Böylece ilk kez batılı büyük bir devlet Suriye'ye müdahale konusunda somut bir çağrıda bulunmuştur.

“2011 ile 2013 yılları arasında Suriye'de kimyasal silah kullanımı ile ilgili bir rapor hazırlayan BM denetçileri 14 kez kimyasal silah kullanıldığı ve bu kimyasalın Sarin gazı olduğuna dair kuvvetli deliller bulduklarını rapor etmişlerdir. BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, Güvenlik Konseyi'ni rapor konusunda bilgilendirdikten sonra yaptığı açıklamada, "Bu bir savaş suçudur" demiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin saldırıdan Suriye hükümetini sorumlu tutmasıyla tam da Türkiye'nin istediği sonuç olan askeri müdahale tehditleri yapılmış, ama daha sonra ABD ve Rusya'nın vardığı anlaşma uyarınca Suriye'nin kimyasal silahlarını devretmesi istenmişti” (BBC, 2013).

Nihayet Rusya'nın arabuluculuğuyla Suriye'de kimyasal silahlar imha edildi.“Kimyasalların yok edilmesi, Rusya ve ABD arasında, Suriye'deki askeri teçhizatın tasfiyesine ilişkin anlaşmanın bir parçasıydı. Uluslararası Kimyasal Silahlar gözlemcisi, Suriye'den toplanan ve sarin gazı üretiminde kullanılan kimyasalların imha edildiğini doğruladı” (BBC,2014).

Kimyasalların yok edilmesiyle ilgili olarak Türkiye süreci yakından takip etti. Çünkü bu durum Türkiye'nin kendi güvenliği için de büyük önem arz etmekteydi. 18 Mayıs 2013

tarihinde Adana'da 12 kişi sarin gazı yapımında kullanılan kimyasal bileşenlerin alışverişi esnasında yakalandı. Bu olay gerek sınırlardaki geçişkenliği göstermesi açısından gerekse Suriye'deki kimyasal silah tartışmasının Türkiye'ye sıçraması açısından önemliydi. Yürütülen soruşturma neticesinde biri Suriye uyruklu 6 kişi tutuklandı. (Taştekin, 2015, s.280).

Bu konuda benzer bir durum da Genelkurmay Başkanlığı'nın kamuoyu bilgilendirme duyurusunda yer aldı. 2 Kasım 2013 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri görevlileri, Hatay'dan Suriye'ye sokulmaya çalışan bazı kimyasallar yakaladı. Toplamda yaklaşık bir ton ağırlığında olduğu belirtilen ve kükürt olarak tanımlaması yapılan kimyasal maddelerin Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (AFAD) görevlilerince incelemeye alındığı duyuruldu (Taştekin, 2015, s.280). Bu durum da Türkiye-Suriye arasındaki sınır geçişkenliğini ve kimyasal silahlar konusunun her iki bölgede kolayca transferini ortaya koymak açısından önemlidir.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde kriz döneminde iki ülke ilişkilerinin seyri incelenmiştir. Bu süreçte ilişkilerin kopuşundan itibaren Türkiye'nin birtakım bölgesel ve küresel oluşumlar içerisinde aktif rol oynadığı görülmektedir. Bu oluşumlardan öne çıkanlar ayrı başlıklarda açıklanmıştır.

Rejimin muhaliflere yönelik toplu yok etme politikasına giriştiği kimyasal silah kullanma hatası, Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir durumdur. Konu Suriye'ye sınır komşusu olan Türkiye'nin güvenliğini birinci dereceden ilgilendiren bir gelişmeydi. Dolayısıyla kimyasal silah tehlikesinin ortadan kalkması Türkiye için ciddi önem arz etmekteydi. Bu süreçte Türkiye'nin de yakından ilgilendiği ve sık sık uluslararası alanda gündeme getirdiği Kimyasal Silahların İmhası süreci önemli konu başlıklarından sonuncusu olarak işlenmiş ve çalışma kapsamına alınmıştır.

Kimyasal silahların imhası sürecinden sonra Suriye’de küresel ve bölgesel aktörlerin çeşitlenmesi nedeniyle konunun ayrı bir araştırma konusu olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç

Türkiye -Suriye ilişkileri Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılıp Suriye'nin kurulmasıyla ortaya çıkan Hatay konusuyla sorunlu olarak başlamıştır. Uzun yıllar boyu da Hatay Sorunu çerçevesinde kronikleşmiş, sorunlu bir şekilde devam etmiştir. Suriye'de özellikle milliyetçi kesimler bölgesel geri kalınlık gibi sebepleri Osmanlı ve onun mirası olan Türkiye'ye fatura etmiştir. Hatay konusunun Türkiye lehine sonuçlanması ise bu milliyetçi kesimlerde Türkiye'ye karşı daha fazla bir hasmane tutum içerisine girilmesine neden olmuştur. Kuruluşundan beri ülke yönetiminde genellikle Arap milliyetçilerinin söz sahibi olduğu göz önüne alındığında Hatay meselesinin ilişkiler üzerindeki olumsuz etkisi daha anlaşılabilir olmaktadır.

Türkiye ve Suriye 2. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu sistemde karşıt gruplarda yer alarak Soğuk Savaşın mantığı gereği birbirine mesafeli durmuştur. Orta Doğu bölgesinde 1970'li yıllara doğru stratejik önem kazanan su kaynakları iki ülke arasındaki ilişkileri daha gergin hale getirmişti. Ancak Soğuk Savaş'ın özellikleri ve iki kutuplu düzlemin doğurabileceği riskler nedeniyle iki ülke arasında sıcak bir çatışma yaşanmadı. 1970'li yılların sonundan itibaren yeni bir güvenlik endişesinin izleri ortaya çıkmaya başladı ve Hatay meselesi ile Su sorunu konusunda Türkiye'ye karşı yaptırım gücü bulunmayan Suriye, Türkiye içerisinde faaliyet göstermeye başlayan ayrılıkçı terör gruplarını destekledi. 1990'lı yıllara gelindiğinde Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla her iki ülke de tek kutuplu sistemde yerini aldı ve yeni bir konjonktür ortaya çıktı. Bu doğrultuda terörden canı yanan Türkiye'nin hükümet yetkilileri ve askeri makamlarda bulunan yüksek rütbelilerden Suriye'ye yönelik uyarı niteliğinde açıklamalar gelmiştir. Nihayet 1990'lı yılların ikinci yarısında bu ifadeler gittikçe sertleşmiş Suriye sınırına giden askeri yetkililer Suriye'nin teröre destek vermeye devam etmesi durumunda tutumun değişeceğini ifade ederek savaş açılacağı ifadelerini telaffuz etmişlerdir. Suriye'nin Türkiye'ye karşı uzun yıllardır kullanmış olduğu

PKK terör örgütünün yöneticisi Abdullah Öcalan'ı Türkiye'nin istekleri doğrultusunda 1998 yılında ülkeden çıkarmasıyla savaşın kıyısından dönülmüştür.

Türkiye-Suriye ikili ilişkilerinde 1998 yılına kadar olumsuz anlamda bir süreklilik olduğu görülmektedir. İlişkilerde Hatay, su ve terör konuları 1998 yılına kadar belirleyici etkenler olmuştur. Ancak 1998 yılında Suriye'nin atmış olduğu adım ilişkilere yeni bir katkı sağlamış, Türkiye ve Suriye geçmişten beri düşman algısıyla yürüttükleri politikadan vazgeçmek için bir takım adımlar atarak ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Adana Mutabakatı ile girilen bu yeni süreçle beraber 1998-2002 yılları arasında tarihte benzerine rastlanmayacak derecede diplomatik ziyaretler türünden gelişmeler yaşanırken 2002 yılında AKP iktidarının uygulamaya koyduğu dış politika ilkeleri hamleleri ile iki ülke ilişkileri dostluk zeminine oturmuştur. AKP iktidarıyla birlikte yaklaşık 10 yıllık bir süreçte (2002-2011) Suriye ile ilişkiler müttefiklik, stratejik ortaklık gibi kavramlarla ifade edilecek bir seviyeye ulaşmıştır.

2010 yılında Kuzey Afrika'da meydana gelen olaylar nedeniyle uzun yıllar Orta Doğu halkları üzerinde antidemokratik baskı kuran rejimler ve diktatörlükler bir bir yıkılmış Suriye'de bu olaylardan nasibini almıştır.

Türkiye, AKP iktidarında yaklaşık olarak 10 yıldan beri rejimlere karşı sürdürmüş olduğu realist politikaların rejimlerin yıkılmasıyla boşa çıkması nedeniyle bölgede ortaya çıkan yeni gruplar ve aktörlerle ilişki kurmaya başlamıştır. Suriye'de de durum öncelikle rejim ve muhalifler arasında arabuluculuk şeklinde kendisini göstermiştir. Rejimin reformist politikalar uygulamak yerine baskı araçlarını devreye sokması ve günden güne artırması üzerine dış politikada değişikliğe gidilmiş aşamalı olarak arabuluculuktan muhaliflerin safına geçilmiştir. Böylece Adana Mutabakatı'na kadar müspet bir zemine yerleşemeyen ilişkiler Adana Mutabakatı ile başlayıp AKP dış politikaları ilkelerinin etkisiyle ivme kazanmış, 2011

yılında Suriye’de halk hareketlerinin başladığı döneme kadar dostluk çerçevesinde gelişmiştir. Yaklaşık 13 yıllık bir sürecin ardından ilişkiler tekrar 1998 öncesi döneme dönmüş hatta bu süreçte geçmişin şahit olmadığı ölçüde çatışma örnekleri görülmüştür.

Türkiye’nin Suriye politikası her ne kadar gelinen nokta itibariyle sonuç alınamaması nedeniyle başarısız olarak nitelendirilebilecek olsa da iç savaşın ortaya çıkardığı insani dramı ortadan kaldırmak için belirli bir sistematik çerçeve içerisinde ve aşamalı olarak diplomasi tarzı gelişmiştir. Öncelikle olayların başlamasından itibaren dostane biçimde yumuşak güç gibi çeşitli diplomatik ilke ve araçları kullanılarak rejimle anlaşma yoluna gidilip savaş durdurulmak istenmiştir. Suriye rejimi ile yapılan görüşmeler neticesinde bir sonuç alınamayıp Esad yönetiminin bu görüşmelerden zaman kazandığını ve katliamlara devam ettiğini fark eden Türk politika yapıcılarını konuyu hem bölgesel hem de küresel aktörlerin gündemlerine taşımış, rejimin meşruluğunu yitirdiği konusunda özellikle uluslararası kuruluşlar, ABD ve AB ile ortak hareket etmeye çalışmıştır. Ancak ne var ki bu yolu izlerken hızlı sonuç alma beklentisinden ve bölgede Batının politikalarını taklit eden bir figür görünümü vermekten de kurtulamamıştır.

İstikrarsızlığın sürekliliğinden en çok olumsuz etkilenen ülke Türkiye olması sebebiyle çözüm konusunda en fazla istekli ülkelere birinin de Türkiye olması doğal bir tutumdur. Nitekim 2015’e doğru istatistikî rakamlar baz alındığında bu istikrarsızlığın seviyesi açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hacettepe Üniversitesi Göç Ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO) nin ‘Türkiye’deki Suriyeliler Algısı’ başlıklı çalışmasında Türkiye’nin 9 ili hariç diğer bütün illerinde Suriyelilerin yayılmış olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Anketörlerin yüzde 70 e yakını Suriyelilere bakmanın Türk ekonomisine zarar verdiğini düşünmektedir. Vergilerin Suriyelilere harcanmasına karşı olanların sayısı yüzde 60’tır. Suriyelilerin işsizliğe yol açtığını düşünenlerin sayısı yüzde 56.1’dir. Katılımcıların yüzde 47.4’ü Suriyelilere çalışma izni verilmesine kesinlikle karşıdır. Suriyelilerin bulunduğu

semtlerde hırsızlık, şiddet, fuhuş ve kaçakçılık gibi suçların arttığını düşünenlerin sayısı yüzde 62.3'tür. Bundan sonra Türkiye'ye Suriyeli sığınmacı kabul edilmemesi gerektiğini düşünenlerin sayısı yüzde 57.4 tür. Sığınmacıların sadece kamplarda yaşaması gerektiğini düşünenlerin sayısı yüzde 73.3, sınır boyunca Suriye'de kurulabilecek tampon bölgede kalmasını isteyenlerin oranı yüzde 68.8'dir. Katılımcıların yüzde 52.3'ü Suriyelilerin kendisine ve ailesine zarar vereceğini düşünmektedir. Yüzde 54.9'u Suriyelilerin savaş sonunda ülkelerine gitmelerini istediğini belirtmiştir. Suriyelilerin toplumsal sorunlara yol açacağını düşünenlerin oranı yüzde 76.5 ve son olarak hükümetin sığınmacılarla ilgili krizi iyi yönetemediğini düşünenlerin oranı yüzde 49.7'dir (Yavuz, 2015, s.4). Hükümetin Suriye konusundaki dış politikası kamuoyunda büyük oranda destek bulmamıştır. Özellikle sığınmacılarla ilgili görüşler alındığında kamuoyu hükümetin krizi iyi yönetemediğini düşünmektedir. Bu Suriye krizinin iç politika boyutudur.

AKP hükümeti ile beraber önemli ölçüde faaliyet alanı genişleyen Türk dış politikası, Suriye krizi ile beraber vizyonunu ve misyonunu gösterme şansı bulmuştur. Kriz süreci Türkiye'nin Orta Doğu'da bölgesel gücünün sınırlarını ve Orta Doğu'daki devrim taleplerini yönlendirme kapasitesini test etmiştir. Türkiye'nin 'Orta Doğu'da oyun kurucu ülke' söylemiyle yürüttüğü ve kimilerince 'Yeni Osmanlıcı' diye nitelendirilen politikası, Suriye'de karşılığını bulamamış, devrim arayışlarına verilen güçlü siyasi ve askeri desteğe rağmen henüz bir başarı kaydedilememiştir (Ertuğrul, 2012, s.1).

Kriz ile ilgili dış ilişkilerden sorumlu makamların toplumu bilgilendirmek amaçlı yapmış oldukları duyuru ve açıklamada şu ifadeler kullanılmaktadır:

“İhtilafa barışçıl bir çözüm bulunabilmesi amacıyla bugüne kadar yürütülen tüm uluslararası girişimlerde aktif olarak yer alan ülkemiz, Suriye'de yaşanan mezalimin daha da ağırlaşmasını, ihtilafın daha da derinleşmesini ve komşu ülkelere daha fazla

yayılmasını engellemek amacıyla, çözüm sürecini olabildiğince hızlandırmak için gerekli her türlü yapıcı çabayı sarf etmektedir. Bu bağlamda ülkemiz, Suriye Halkının Dostları Grubu üyesi ülkelerle istişarelerini sürdürmüş, ihtilafa bölgesel sahiplenme çerçevesinde çözüm üretilmesi için tüm bölge ülkeleriyle temaslarını yoğunlaştırmış ve BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu ile uluslararası toplumun mensupları ve bölge ülkelerinin Suriye konusunda harekete geçmesi için yapılan girişimlerde öncü rol oynamıştır” (2014, Dışişleri Bakanlığı).

Burada geçen ifadelerin sahada uygulama konusundaki tutarlılığı kriz sonrasındaki diplomasi mercek altına alındığında anlaşılmaktadır. Ancak aynı süreçler içerisinde dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından ‘Suriye İç meselemizdir’ ifadesi dile getirildikten sonra askeri çözüm için gittikçe evrilen ve sertleşen söylemlerin daha öncekilerinin yerini aldığı da bir gerçektir (Çemrek, 2012, s.64).

Krizin çözümü için artık bir askeri müdahale gerekliliği inancını tam manasıyla kavrayan Türkiye’nin de içinde bulunduğu ve zaman zaman aktif diplomasi yürüttüğü uluslararası girişimler, siyasi bir kararlılık veya askeri caydırıcılık ortaya konmadan yapıldığından diplomatik seremonilerin ilerisine geçememiştir. Bu toplantılar ve konferanslar büyük güçlerin kararlılığı olmadan meydana gelince her defasında Suriyeliler için umut doğuran ama çözüm getirmeyen girişimlere dönmüştür. Bu büyük güçlerin temsilcilerinin bu toplantılar sırasında verdiği mesajlar sadece retorik yara bantlarıydı. Yaranın nasıl iyileşeceği ile ilgilenmek yerine diplomatik görünürlük kaygısı ve bir şeyler yapmış görünmek daha fazla ilgi çekti (Kanat, 2015, s.2).

Nihayetinde ilişkilerin 1998-2011 arasındaki süreç incelendiğinde Türkiye’nin, Suriye yönetimini böylesine güç bir durumda yalnız bırakacağını, desteğini çekeceğini düşünmek gerçekçi durmamakta idi. Ancak Türkiye’nin Suriye politikası, Türkiye’nin Arap Baharı

sürecindeki yeni Orta Doğu politikasına yenik düşmüş izlenimi vermektedir. Türkiye, Arap Baharı sürecinde tümüyle bölgede değişimi destekleyen politikalar üretmiş ve uluslararası sistemdeki pozisyonu da buna göre belirlemiş, zaman zaman uluslararası politikalarda öne çıkan aktörlerden biri olmuştur. Bu sebeple Türkiye, Suriye politikasını ülkesel bazda değil, genel olarak bölge politikasına endeksli olarak revize etmiştir. Bu durum Suriye konusunda büyük bir yanlışlık olarak ortaya çıkmıştır. Arap Baharı'nın yaşandığı diğer ülkeler gibi Suriye'de de devrimin hızla ortadan kalkacağı inancına kapılarak rejimin direnci ve alacağı dış destek kestirilememiştir. Olayların başlamasıyla birlikte bölgeye yönelik toptan bir politika revizyonu gerçekleştirilmiştir. Bu revize sonucunda da ilişkilerdeki yumuşama dönemi yerini tekrardan çatışma dönemine sokmuştur (Turhan, 2012, s.132).

Süreç içerisinde dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriye konusunda “bugün giden kötü ilişkilerin gelecekte iyi ilişkiler kurulabilmesi açısından gerekli olduğunu” söylemesi rejimin yıkılacağı görüşünün ve ümidinin hâkim olduğunu göstermektedir. Bu düşünce aynı zamanda bir soru ortaya çıkarmaktadır. Acaba gerçekten rejimin yıkılmasından sonra kurulacak yeni düzenin aktörleri ile iyi ilişkilerin kurulacağı kesin midir? Koşullar birebir aynı olmasa da mesela Libya'da durum tam anlamıyla böyle mi olmuştur? Suriyeli kamuoyunun bir kesiminde halkın meşru taleplerinin istismar edilerek Suriye'ye karşı bir oyunun tezgâhlandığını düşündüğü malumdur. Hatta muhalefete destek veren çevrelerin bu desteği çekmesi durumunda Suriye'deki durumun normalleşeceğini düşünebilmesi de doğaldır (Taştekin, 2015, ss.182-183). Dolayısıyla istikrarsızlığın sonu nereye çıkarsa çıksın bunun Türkiye lehine olacağını kesin bir şekilde kabul etmekte yanıltıcı olabilir. Rejimin yıkılması durumunda ilişkilerin nasıl gelişeceği muammadır ancak şuan ki yönetimle ilişkilerde bir normalleşme ya da 1998-2011 sürecine dönülmesinin imkânsıza yakın olduğu açıktır.

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda görülecektir ki 1998-2011 süreci dışında Türkiye ve Suriye ilişkileri zaten başlangıcından beri sorunlu ve çalkantılıydı. 1998-2011 dönemi ise öncesi ve sonrası açısından düşünüldüğünde istisnai dönem olarak ortaya çıkmaktadır. 2011 sonrasında bozulan ilişkilere bakıldığında 1998 öncesiyle bir paralellik olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla aradaki iyileşme döneminden yola çıkarak Arap Baharı sonrası iki ülke ilişkilerinin gidişatını değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Tarihsel perspektif genişletilerek bakıldığında görülecektir ki iki ülke ilişkilerini belirleyen en temel faktör güvenlik tehdidi algısıdır. Bu algı Suriye Krizi sonrasında yeniden iki ülke ilişkilerini belirleyen temel faktör haline gelmiştir. Kural dışı olarak nitelendirilen 1998-2011 dönemi ise yakın diplomatik, ekonomik ve askeri ilişkilerin kurulduğu, stratejik işbirliği anlaşmalarının imzalandığı özetle dönem öncesine ve sonrasına hâkim olan düşman algısına zıt tüm gelişmelerin yaşandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça:

Acun C. Öner H. (10.2014), IŞİD-PYD çatışmasının sıcak cephesi: Ayn El Arap (Kobani). *Seta Perspektif*, 77, 1-7.

Ağça, İ.K. (2004). *Suriye'nin ekonomik durumu: Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları.

Akbaba, M. (2009). *Türkiye-Suriye ekonomik ilişkileri 2002-2007*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Akgün, M. Perçinoğlu, G. Gündoğar, S. (2010). *Orta Doğu'da Türkiye algısı*, 06.11.2016

http://tese.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Ortadoguda_Turkiye_Algisi.pdf.

Ak Parti Ar-Ge Başkanlığı Ar-Gevizyon (2013). *2002-2013 Döneminde Dışişleri Bakanlığı Faaliyetleri*, Erişim Tarihi: 02.12.2017,

<https://www.akparti.org.tr/upload/documents/argevizyon2013-sayi20.pdf>.

Aksu, B.(2011). *Beşar Esad döneminde Türkiye Suriye ilişkilerindeki değişim*, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.

Almanaktr, (29.06.1939). *Hatay anavatana kavuştu*, Erişim Tarihi: 05.05.2017,

<http://www.almanaktr.com/index.php/turkiye-den-olaylar/turkiye-1930-1939/93-turkiye-1939/382-29-haziran-1939-hatay-anavatana-kavustu>.

Altunışık. M.B. (2011). *Türkiye'nin Orta Doğu'daki "Yumuşak Gücü" ve önündeki engeller*.

Erişim Tarihi: 01.03.2017, http://tese.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Turkiyenin_Ortadogudaki_Yumusak_Gucu_Ve_Onundeki_Engeller.pdf.

Andaç, Z. (2000). Orta Doğu'da siyaset ve PKK, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Aslan, C. (2008). *Beşar Esad dönemi Türkiye Suriye ilişkileri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Atlıoğlu, Y. (25.12.2004). *Türkiye -Suriye ilişkilerinde yeni bir dönem*. Erişim Tarihi: 05.01.2017,

http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/135/turkiyesuriye_iliskilerinde_yeni_bir_donem.

Atlıoğlu, Y. (25.01.2010). *Türkiye-Suriye ilişkilerinin Swot analizi*, Erişim Tarihi: 12.10.2016,

http://www.tasam.org/trTR/Icerik/1184/turkiye_suriye_iliskilerinin_swot_analizi.

Ayanoğlu, H.T. (22.07.2011). *1998 Türkiye- Suriye bunalımı*, Erişim Tarihi: 13.11.2016, <http://harunayanoglu.blogspot.com.tr/2011/01/1998-turkiye-suriye-bunalm.html>.

Aybars, E. (1986). *Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921*. Erişim Tarihi: 25.08.2017, <https://www.guncelkaynak.com/tarih/ankara-antlasmasi-20-ekim-1921/>.

Aydıntaşbaş, A. (13.06.2010). *Birgün Mescidi Aksa'da namaz kılacağız*, 01.04.2017, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/davutoglu---bir-gun-mescid-i-aksa-da-namaz-kilacagiz--1250500/>.

Ayhan, V. (11.2009). Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi, *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 1(11), 26-34.

Ayhan, V. (23.03.2012). *Suriye krizinde tampon bölge tartışması*. Erişim Tarihi: 02.01.2017, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/2843?s=guvenlik%7Cturkish>.

Ayrancı, Z.Ş. (2006). *Türkiye Suriye ilişkileri*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Balcı, A. Yeşiltaş, M. (2011). *Ak Parti dönemi Türk dış politikası sözlüğü: kavramsal bir harita*, Erişim Tarihi: 08.04.2017,

http://www.academia.edu/3598975/AK_Parti_Dönemi_Türk_Dış_Politikası_Sözlüğü_Kavramsal_Bir_Harita.

Başar, C. (1996). *Terör dosyası ve Suriye*. İstanbul: Güvenlik ve Hukuk Muhabirleri Derneği Yayınları.

BBC Haber, (16.09.2013). *Suriye*. Erişim Tarihi: 05.05.2017,

http://www.bbc.com/turkce/basinozeti/2013/09/130916_basin_ozeti.

BBC Haber, (14.08.2014). *Suriye'den toplanan kimyasallar imha edildi*. Erişim Tarihi:

06.05.2017, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140814_suriye_sarin.

Bektaş, T. (23.04.2011). *Dışişlerinden Suriye açıklaması*, Erişim Tarihi: 12.04.2017,

<http://www.iha.com.tr/haber-disislerinden-suriye-aciklamasi-171167/>.

Bilgiç, E. (2006). *Su Sorunu: Fırat, Dicle, Asi Nehirleri Örnekleri*, Atılım Üniversitesi, Ankara.

Bulut, M.T. (2008). *Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkileri ve Su Sorunu*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Bulut, E. (2012). Türkiye'nin Suriye ile dış ticaretindeki gelişmeler, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 144-156.

Can, B. (11.2011). Reyhanlı Operasyonundan Ayn El-Arab ("Kobanê") Operasyonuna Kadife Darbe Süreci, *Umran Dergisi*, 243, 8-18.

CNNTURK, (16.09.2009). *Türkiye-Suriye arasında vize kalktı*, Erişim Tarihi: 03.25.2017,

<http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html>.

Cumhuriyet, (15.07.1954). *Ortadoğu Pakti için üçlü askerî ittifakına karşı Ankara içtimaları bitti*, Erişim Tarihi: 05.06.2017

<http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1954/7/15.xhtml>.

Cumhuriyet, (30.09.1961). Erişim Tarihi: 05.06.2017,

<http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1961/9/30/1.xhtml>.

Cumhuriyet, 03.10.1998.

Çağlar, B. (12.2012). Türkiye'nin Suriye politikası: yeni klasik-realist bir bakış, *Ortadoğu Analiz*, cilt 4(47), 39-52.

Çakmak, H. (2012). *Türk dış politikası 1919-2012*, Ankara: Barış Platin Kitap.

Çandar, C. (2010). Türk dış politikasında eksen tartışmaları: çok kutuplu dünya için yeni bir vizyon. *Seta Analiz*, 16, 3-12.

Çandar, C. (2011). *Dağdan iniş - PKK nasıl silah bırakır? Kürt Sorunu'nun şiddetten arındırılması*, Erişim Tarihi: 28.03.2017, http://aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/dagdan_inis.pdf.

Çandar, C. (07.09.2012). *Orta Doğu statükosu" bozulunca: Komşularla sıfır sorundan sorunsuz sıfır komşuya...* 26.04.2017,

<http://www.hurriyet.com.tr/ortadogu-statukosu-bozulunca-komsularla-sifir-sorundan-sorunsuz-sifir-komsuya-21399709> .

Çandar ,C. (13.05.2013). *İsrail'e vuramayan Reyhanlı'ya niçin vurur*. Erişim Tarihi: 02.03.2017, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/israile-vuramayan-reyhanliya-nicin-vurur-1133191/>.

Çemrek, M. (02.01.2015). *Suriye'deki iç savaşın Türkiye ekonomisine etkileri*, Erişim Tarihi: 01.01.2017, http://devlet.com.tr/makaleler/y68SURIYEDEKI_IC_SAVASIN_TURKIYE_EKONOMISININ_ETKILERI_.html 1/6.

Çevik, S. (2012). Suriye - Türkiye: güç algısı ve kriz iletişimi, *Ortadoğu Analiz*. 4(43), 61-69.

Çomak, H. (2010). 21. *Yüzyılda çağdaş Türk dış politikası ve diplomasisi*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Dalkırmaz, U. (2015). *Türkiye-Suriye ilişkilerine ABD'nin etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.

Davutoğlu, A. (2012). *Stratejik derinlik – Türkiye'nin uluslararası konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.

Demir, A. (2006). *Türkiye Suriye Irak arasındaki sınır aşan sular sorunu çerçevesinde Türkiye'nin su politikası*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Demir, Ş. (2011). *Dünden bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu politikası*, Erişim Tarihi: 03.10.2016, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/570948917_42_%C5%9Ferif_demir.pdf.

Deyupoğulları, C. (2012). *Suriye'nin iç politika- dış politika ilişkisi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Dışışleri Bakanlığı, (23.12.2009). *Türkiye-Suriye YDSİK 1.toplantısı ortak bildirisi*, 22-23 Aralık, Şam, Erişim Tarihi: 11.05.2017, http://www.mfa.gov.tr/turkiye---suriye-ydsik-1_-toplantisi-ortak-bildirisi_-22-23-aralik_-sam.tr.mfa.

Dışışleri Bakanlığı, (01.10.2010). *No: 211, 1 Ekim 2010, Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Bakanlar İkinci Toplantısı hk.*, Erişim Tarihi: 12.05.2017, http://www.mfa.gov.tr/no_-211_-1-ekim-2010_-turkiye-suriye-yukse-kuzeyli-stratejik-isbirligi-konseyi-bakanlar-ikinci-toplantisi-hk_.tr.mfa.

Dışışleri Bakanlığı, (11.03.2013). *Komşularla sıfır sorun politikamız*. Erişim Tarihi: 01.01.2017, <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>.

Dinçer, O. B. Kutlay, M. (2012). Türkiye'nin Orta Doğu'daki güç kapasitesi: Mümkünün sınırları, ampirik bir inceleme, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar*, 12(03), 1-39.

Dinçer, O.B.(2012). *Kapıdaki kriz Suriye uluslararası yaklaşımlar ve Türkiye için öneriler*. İstanbul: Usak Yayınları.

Doster, B. (2007). *Suriye'nin bölgesel politikalarının Türkiye'nin dış politikasına etkileri*, Sütçü İmam Üniversitesi: Kahramanmaraş.

Doster, B. (06.2012). Türk dış politikası ve bölgesel güç olma çabaları, *Ortadoğu Analiz*, 4(42), 18-27.

Duran, B. (2010). *Türk dış politikasının iç siyaset boyutu: 2010 değerlendirmesi*, Erişim Tarihi: 10.03.2017, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/267/2011-BDuran01.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Duran, H. (2011). *Adana Protokolü sonrası Türkiye-Suriye ilişkileri*, Erişim Tarihi: 02.11.2016, <http://www.marefa.org/images/b/bf/Adana-protocol-1998-analysis.pdf>.

Dursunoğlu, A. (29.06.2011). *Türkiye'nin idealist dış politikasının Suriye sınavı*, Erişim Tarihi: 05.27.2017, http://www.ydh.com.tr/YD314_turkiyenin-idealst-dis-politikasinin-suriye-sinavi.html.

Dünya Haber, (01.04.2012). “Suriye'nin dostları İstanbul'da toplandı.” Erişim Tarihi: 04.05.2017, <https://www.dunya.com/dunya/quotsuriye039nin-dostlariquot-istanbul039da-toplandi-haberi-169851>.

Elibol, S. Arıkan, Z. (1994). *Türkiye-Suriye ilişkilerinin dünü, bugünü, yarını*, İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.

Erdoğan, M. (2013). Anayasal-demokratik bir rejimde özgürlük ve güvenlik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 21-29.

Erdoğan, Y. (14.08.2012). *Sıfır sorun değil, sırf sorun*. Erişim Tarihi: 29.04.2017 , <http://www.tuicakademi.org/sifir-sorun-degil-sirf-sorun/>.

Erkin, C. F. (1980). *Dışişlerinde 34 Yıl anular-yorumlar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Ersever, A.C. (2007). *Üçgündeki Tezgâh*, İstanbul: Milenyum Yayınları.

Ertuğrul, D. (06.2012). *Türkiye dış politikası için bir test: Suriye krizi*, Erişim Tarihi: 02.12.2016, http://tese.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Turkiye_Dis_Politikasi_Icin_Bir_Test_Suriye_Krizi.pdf.

Gaytancıoğlu, K. (2008). *Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinin Ortadoğu politikasına etkisi*, Trakya Üniversitesi: Edirne.

Gedikoğlu, B. (03.12.2013). *Kuruluşundan günümüze Baas Partisi*. Erişim Tarihi: 02.11.2016, <http://akademikperspektif.com/2013/12/03/kurulusundan-gunumuze-baas-partisi/>.

Girgin, K. (1993). T.C. *Hükümetleri programlarında dış politikamız*, Ankara.

Gürbüz, V. (2003). *Bölgesel güvenlik sorunları açısından Suriye ve ABD'nin Suriye'ye karşı politikaları, 21.Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği*, Ankara: Asam Yayınevi.

Gürevin, E. (2014). *2000'li yıllarda Türkiye ve proaktif dış politika*. Ufuk Üniversitesi, Ankara.

Hürriyet, 24.07.1997.

Hürriyet. (16.08.2011). *Şam yönetimine 'söz bitti' mesajı*. Erişim Tarihi: 01.02.2017,

<http://www.hurriyet.com.tr/sam-yonetimine-soz-bitti-mesaji-18498660>.

İzbul, C. (07.08.2011). *Erdoğan: "Suriye iç meselemiz, gereğini yapmak durumundayız"*

Erişim Tarihi: 02.05.2017, <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-suriye-ic-meselemiz-gereğini-yapmak-durumundayiz-127078293/898713.html>.

Kaçar A. (14.03.2012). *Tarihi süreç içerisinde Türkiye Suriye ilişkileri*, Erişim Tarihi: 10.10.2016,

http://www.kriter.org/index.php?option=com_content&task=view&id=2253&Itemid=48.

Kara, E. (2012). *Dünden bugüne Türkiye-Suriye ilişkileri*. Erişim Tarihi: 01.04.2017,

<http://politikaakademisi.org/2012/08/18/dunden-bugune-turkiye-suriye-iliskileri/>.

Kardaş, Ş. (2011). Türk dış politikasında eksen kayması mı? *Akademik Orda Doğu*, 5(2), 19-44.

Kanat, K.B. (13.09.2015). *Suriye krizi sadece mülteci krizi mi?* Erişim Tarihi:05.05.2017,

<https://www.setav.org/suriye-krizi-sadece-multeci-krizi-mi/>

- Keskin, M. (16.06.2013). *Geçmişten günümüze Türkiye Suriye ilişkileri*, Erişim Tarihi: 01.02.2017, <http://akademikperspektif.com/2013/06/16/gecmisten-gunumuze-turkiye-suriye-iliskileri/>.
- Kınalıtopuk, Ö. (2014). *Türkiye-Suriye ilişkileri 2002-2014 dönemi*. Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Kıran, A. (06.2014). Arap Baharı, Suriye ve demokratik dönüşüm beklentileri. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 97-113.
- Kodaman, T. (2007). Fırat-Dicle meselesi ve Türkiye-Suriye ilişkilerine etkisi, Ankara: Asil Yayınları.
- Köse, T. (2010). Türk Dış Politikasının Orta Doğu'daki Yeni Kimliği ve Çatışma Çözümlerini Keşfi, *Türk dış politikası yıllığı 2010* (ss. 623-655). Ankara: Seta Yayınları.
- Köse, T. (09.27. 2011). ‘‘ Sıfır Sorun’’ siyaseti: dış ve iç politikaya yansımaları. Erişim Tarihi: 26.04.2017. <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/2318?c=turkmen%7Cturkish>.
- Kurubaş, E. (2009). Etnik sorun-dış politika ilişkisi bağlamında Kürt sorununun Türk dış politikasına etkileri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 39-69.
- Kutlay, M. (2012). Yeni Türk dış politikasının ekonomi politiği: eleştirel bir yaklaşım. *Uluslararası İlişkiler*, 9(35), 101-127.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna karşı politikası (1945-1970)*, Ankara: Sevinç Yayınevi.
- Kürşad C. (03.1970). Arap-İsrail İhtilafı ve Türkiye –III, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* (30).
- Manisalı, E. (2011). *Eksen kayması*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Milliyet, (17.09.1998). <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1998/09/17>.

Milliyet, (02.10.1998). <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1998/10/02>.

Milliyet, (13.06.2000). <http://www.milliyet.com.tr/2000/06/13/haber/hab00.html>

<https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4202/suriyenin-merhum-cumhurbaskani-hafiz-esadin-cenaze-toreneninden-donuslerinde-yaptiklari-aciklama-hk.html>.

Milliyet, (20.10.2009). <http://www.milliyet.com.tr/erdogan--dis-politikada-eksen-kaymasi-yok-siyaset-1152284/>.

Miş, N. (2011). Suriye 2011, *Orta Doğu Yıllığı*, 11, 261-300.

Mumcu, C. Kahramaner, Y. (2004). Oyun teorik yaklaşımla 1998 Türkiye-Suriye krizinin analizi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 3 (6).

NTV, (21.07.2000). *Beşar Esad yeni cumhurbaşkanı*. Erişim Tarihi: 02.05.2017, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/16509.asp>.

NTV Haber (29.07.2003). *Miro: Irak için ABD'ye karşı birlik olalım*, Erişim Tarihi: 26.03.2017, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/226435.asp>.

Oğuzlu, T. (06.2012). Komşularla sıfır sorun politikası ve Arap Baharı: tıkanmışlık durumunun bir analizi, *Orta Doğu Analiz*, 4(42), 46-54.

Oktav, Ö.Z. (2013). Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri İlişkileri, *Orta Doğu Analiz*, 5(51), 69-78.

Opruklu, H. (2006). *Türkiye Suriye ilişkileri 1923-1938*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Oran, B. (2013). *Türk dış politikası Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Orhan, O. (10.02.2012). *Suriye Türkiye'ye karşı PKK kozunu oynuyor (mu?)*. Erişim Tarihi: 12.10.2016, <http://www.tuicakademi.org/suriye-turkiyeye-karsi-pkk-kozunu-oyunyor-mu/>.

Orhan, O. 15.02.2013. *Cilvegözü saldırısı üzerine notlar*, Erişim Tarihi: 03.05.2017, <http://www.tuicakademi.org/cilvegözü-saldırısı-üzerine-notlar/>.

Orhan, O. (06.2013). Reyhanlı saldırısı ve Türkiye'nin Suriye ikilemi, *Orta Doğu Analiz* 5(54), 10-16.

Oktav, Ö. Z. (01.2010). Çok boyutlu Türk dış politikasına bir örnek: Türkiye-İrak-Bölgesel Kürt Yönetimi arasında gelişen ilişkiler ve nedenleri. *Orta Doğu Etütleri*, 2(2), 53-74.

Özbay, F. (01. 2011). *Türkiye-Ermenistan ilişkileri*. Erişim Tarihi: 20.03.2017,

<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-201403263turkiye-ermenistan-iliskileri.pdf>.

Özcan N.A. (2000). *PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Özdağ, U. (1999). *Türkiye Kuzey Irak ve PKK, bir gayri nizami savaşın anatomisi*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Özdemir, H. (29.04.2016). *Suriye krizi ve olasılıklar*, Erişim Tarihi: 06.05.2016, <http://ankarastrateji.org/koeyazs/suriyekriziveolasliklar/>.

Öztürk, O. (25.05.2010). *Dış politika açısından 27 Mayıs öncesi ve sonrası*. Erişim Tarihi: 02.11.2016, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/dis-politika-acisindan-27-mayis-oncesi-ve-sonrasi/2204>.

Pamukçu, K. (1998). *Su sorunu ve Türkiye Suriye/İrak ilişkileri, Türk Dış Politikasının analizleri*, İstanbul: Der Yayınları.

Radikal (05.01.2010). “ *Hattı diplomasi yoktur, sathı diplomasi vardır, sath ise bütün dünyadır*”, Erişim Tarihi: 01.04.2017, <http://www.radikal.com.tr/politika/davutoglu-hatti-diplomasi-yoktur-sathi-diplomasi-vardir-satih-ise-tum-dunyadir-972801/>.

Radikal. (06.08.2013). *Cilvegözü saldırısı soruşturması tamamlandı*. Erişim Tarihi: 04.03.2017, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/cilvegozu-saldirisi-sorusturmasi-tamamlandi-1145151/>.

Rosen, N. (14.12.2011). *Esad'ın Alevileri: kuşatılmış bir toplum*. Erişim Tarihi: 02.05.2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/esadin-alevileri-kusatilmis-bir-toplum>.

Sandıklı, A. Semin, A. (11.2012). Bütün boyutlarıyla Suriye krizi ve Türkiye. *Bilgesam*, Rapor no: 52, 1-57.

Sandıklı, A. (12.02.2016). *Özgürlük için güvenlik*. Erişim Tarihi: 29.03.2017, <http://www.bilgesam.org/incele/2329/-ozgurluk-icin-guvenlik/>.

Sayın, Y. (01.03.2010). *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği*. Erişim Tarihi: 12.05.2017, <http://www.yusufsayin.com.tr/digeryayinlar>.

Seba, Y. (29.06.2012). *Türkiye-Suriye ilişkileri ve diplomatik çıkmaz*. Erişim Tarihi: 05.05.2017, <http://www.yenimakale.com/turkiye-suriye-iliskileri-ve-diplomatik-cikmaz.html>.

Sezer, D.B. (1999). *Soğuk Savaş dönemi ve Türkiye'nin ittifaklar politikası, Çağdaş Türk diplomasisi: 200 yıllık süreç*, Ankara.

Sondakika Haber, (11.06.2010). <https://www.sondakika.com/haber/haber-cumhurbaskani-gul-eksen-kaymasi-dogru-degil-2098730/>.

Şahin, M. (15.08.2011). *Suriye olayları ve Türkiye*. Erişim Tarihi: 01.02.2017, <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/2219?s=orsam|turkish>.

Şakar, O. (2006). *1990-2000 yılları arasında Türkiye'nin Orta Doğu politikası ve ABD'nin rolü*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Şakar, O. (2006). *1990-2000 yılları arasında Türkiye'nin Orta Doğu politikası ve ABD'nin rolü*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Taştekin, F. (2015). *Suriye yıkıl git, diren kal!* İstanbul: İletişim Yayınevi.

Tan, M. Belli, A. Aydın, A. (01.10.2012). *2002 sonrası ve Arap Baharı kapsamında Türkiye Suriye ilişkileri ve bölgesel yansımaları*, Erişim Tarihi: 13.05.2017, http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/35101806/tez_ornegi2.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1494633889&Signature=ukXJLEsVJRYxVugyTgdOtXEaNmY%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DTez_ornegi2.pdf.

TBMM, (1936). *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi 5. dönem 2. yasama yılını açılış konuşmaları*, Erişim Tarihi: 10.12.2016, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/5d2yy.htm.

Tıraş, M. (2012). *Hafız Esad sonrası Türkiye-Suriye ilişkilerinin güvenlik politikalarına etkisi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Trthaber, (13.05.2018). <http://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-oyunagelmeyecegiz-ancak-85852.html>.

TUIK, (2012). İstatistik, Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 20 Ocak 2012.

Turhan, A. (2012). *Türkiye-Suriye ilişkilerinde süreklilik: çatışma – yumuşama dönemleri ve Arap Baharı süreci*. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Turkish Business News, (08.08.2011). *ABD'den Türkiye'ye mesaj: Suriye ordusunu kışlasına geri gönderin*. Erişim Tarihi: 04.02.2017, <http://turkishbusinessnews.net/haberler/66292-abdden-turkiyeye-mesaj-suriye-ordusunu-kislasina-geri-gonderin>.

Tür, Ö. Han, A. K. (2015). 2000'li Yıllarda Türk Dış Politikasını Anlamak, *2000'li yıllarda Türk dış politikası fırsatlar, riskler ve krizler*. (ss. 13-42). İstanbul: Nobel Yayınları.

Türkmen, İ. (2010). Türkiye Cumhuriyeti Ortadoğu politikası, *Bilgesam*, (4) 10, 1-37.

Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, (2013). *Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) Toplantıları*, Erişim Tarihi: 11.05.2017, http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/DIDGM/tr/Doc/Doc_Sol/20130705_155939_66124_1_66958.pdf.

Uzgel, İ. Duru, B. (2010). *AKP kitabı bir dönüşümün bilançosu*, Ankara: Phoenix Yayınları.

Ünal, Ş. (1997). *Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele*, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Üste, A.N. (12.1998). Uluslararası politika ve Türk dış politikası açısından sınır aşan sularımız, *Dokuz Eylül Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1).

Vatan, (23.06.2012). *Suriye Türk savaş uçağını düşürdü!* Erişim Tarihi: 02.05.2017, <http://www.gazetevatan.com/suriye--turk-savas-ucagini-dusurdu--459720-gundem/>.

Wikipedi, 1921 Tarihli Ankara Anlaşması, Erişim Tarihi: 01.10.2016, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ankara_Anla%C5%9Fmas%C4%B1_\(1921\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ankara_Anla%C5%9Fmas%C4%B1_(1921)).

Yavuz, C. (02.01.2015). *Suriye'deki iç savaşın Türkiye ekonomisine etkileri*, Erişim Tarihi: 27.05.2017, <http://devlet.com.tr/makaleler/y68->

[SURIYEDEKI IC SAVASIN TURKIYE EKONOMISINE ETKILERI .html](http://devlet.com.tr/makaleler/y68-).

Yıldız, D. (08.12.2009). *Sınır oluşturan ve sınır aşan sular, Dünyanın tanımsız alanları*, Erişim Tarihi: 06.12.2016,

http://www.usiad.net/phocadownload/makaleler/Dunyanin_Tanimsiz_Alanlari.pdf.

Yılmaz, N. (20.08.2011). *Türk dış politikası Suriye'de iflas mı etti?* Erişim Tarihi: 15.04.2017, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/nuh%20yilmaz/2011/08/20/turk-dis-politikasi-suriyede-iflas-mi-etti>.

Yılmaz, T. Şahin, M.(2004). *Suriye'nin Su Sorunu, Ortadoğu siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları.

Zengin, G. (2013). *Kavga*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Zengin, M. (2015). *Türk dış politikasında “eksen kayması” tartışmaları*, Erişim Tarihi: 29.04.2017, <http://akademikperspektif.com/2015/01/12/turk-dis-politikasinda-eksen-kaymasi-tartismalari/>.

21.YY Enstitüsü. (02.09.2013). *Suriye krizinin kronolojisi*, Erişim Tarihi: 02.04.2017, <http://www.21yyte.org/arastirma/suriye-krizi-izleme-merkezi/2013/09/02/7192/suriye-krizinin-kronolojisi>.